

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANA BİLİM DALI**

**KESİŞİMSSELLİK YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA
KADIN EMEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ERZİNCAN
İLİ ÖRNEĞİ TEKSTİL İŞÇİSİ KADINLAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Nisagül YILDIZ**

**Danışman
Doç. Dr. Funda KEMAHİ GARİPOĞLU**

Temmuz 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Kadın Emeginin Değerlendirilmesi: Erzincan İli Örneği Tekstil İşçisi Kadınlar” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Nisagül YILDIZ

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Kadın Emekinin
Değerlendirilmesi: Erzincan İli Örneği Tekstil İşçisi Kadınlar

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin 03/07/2025 tarihinde Turnitin intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı % 5'tir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dâhil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 03/07/2025

Danışman: Doç. Dr. Funda KEMAHLI GARİPOĞLU

Öğrenci: Nisagül YILDIZ

KILAVUZA UYGUNLUK

“Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Kadın Emeğinin Değerlendirilmesi: Erzincan İli Örneği Tekstil İşçisi Kadınlar” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Nisagül YILDIZ

Danışman

Doç. Dr. Funda KEMAHLI GARİPOĞLU

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç.Dr. Funda KEMAHLI GARİPOĞLU danışmanlığında **Nisagül YILDIZ** tarafından hazırlanan “**Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Kadın Emeginin Değerlendirilmesi: Erzincan İli Örneği Tekstil İşçisi Kadınlar**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

03/07/2025

JÜRİ:

Danışman : **Doç. Dr. Funda KEMAHLI GARİPOĞLU** (İmza)

Üye : **Doç. Dr. Duygu YILDIZ KARAKOÇ** (İmza)

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2025 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Hayatına umutla bakabilen, geleceğine en güzel şekilde yön verebilen kendisi ve dışındaki herkesi mutlu edebilen en yüce varlıktır kadın. Her şeyden önemlisi sabretmeyi ve zorlukların üstesinden gelebilmeyi, tek başına da olsa güçlü kalabilmeyi başarabilendir. Din, dil, ırk, etnisite ve kültür fark etmeksizin dünya üzerindeki tüm kadınlar, farklılıkları kapsamında özel ve değerlidir. Böylesine araştırmaya değer ve üzerinde severek çalışabileceğim bir konuya yönelmemde en büyük etki hiç kuşkusuz, tanıdığım günden beri desteğini esirgemeyen kıymetli hocam, tez danışmanım Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Funda Kemahlı Garipoğlu'na teşekkürlerimi niyaz ederim. Aynı zamanda çalışmamın değerli üyeleri olan Erzincan tekstil işçisi kadınlarımıza çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürecim boyunca beni cesaretlendiren, motivasyonumu yükselten, üzerimdeki tüm sorumlulukları alarak tezime odaklanmamı sağlayan biricik annem Aysel Yıldız'a ve babalık vazifesinin hakkını veren kıymetli babam Mükremin Yıldız'a minnettarım. Sadece tez sürecimde değil, hayatımın her alanında desteğini esirgemeyen canım kardeşim Ahmet Berkay Yıldız'a teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmayı biricik evlatlarının eğitim ve öğretimini sağlamak, yuvasının mutluluğunu ve huzurunu korumak aynı zamanda kendi ayakları üzerinde durmak zorunda olan tüm kadınlarımız ve kız çocuklarımıza ithaf ediyorum.

Nisagül YILDIZ, Erzincan, 2025

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanın Doç. Dr. Funda Kemahlı Garipoğlu'na, yol gösterici fikirleriyle bilgi ve motivasyon kaynağı olan fakültemizin kıymetli hocalarına ve bu süreçte yanımda olan biricik aileme sonsuz teşekkürlerimi niyaz ederim.

Nisagül YILDIZ

**KESİŞİMSELLİK YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA KADIN EMEĞİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ: ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ TEKSTİL İŞÇİSİ
KADINLAR**

Nisagül YILDIZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2025

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Funda KEMAHLI GARİPOĞLU

ÖZET

Kadınların tarihsel olarak toplumsal konumları, yalnızca biyolojik cinsiyet temelinde açıklanamayacak kadar çok katmanlı ve karmaşık bir eşitsizlik sisteminin ürünüdür. Bu bağlamda kadınlar; ataerkil yapılarla sınırlı kalmayan, aynı zamanda sınıfsal, etnik, kültürel ve ekonomik belirleyenlerin kesiştiği çok yönlü baskılara maruz kalmaktadır. Kadın emeğinin toplumsal yapı içindeki yerini anlayabilmek için yalnızca cinsiyet değil; sınıf, yaş, etnik kimlik, medeni durum ve bakım sorumluluğu gibi etmenlerin bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma kadın emeğini çoklu eşitsizlikleri kesişimsel bir perspektifle ele alarak, toplumsal cinsiyet çalışmalarına ve emek literatürüne bütüncül bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu nedenle çalışmada kesişimsellik yaklaşımı temel alınmış, kadın işçilerin birden fazla dezavantajlı kimliğin kesişiminde deneyimlediği özgül eşitsizlik biçimleri analiz edilmiştir. Çalışmanın odak noktası olan Erzincan ilindeki tekstil sektörü, kadın emeğinin toplumsal cinsiyet rolleriyle özdeşleştirildiği ve sınıfsal konumun emek deneyimini doğrudan etkilediği bir örnek alan olarak değerlendirilmiştir. Nitel veri toplama yöntemleriyle yürütülen bu çalışmada, Erzincan'da tekstil sektöründe çalışan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda; kadınların işyerindeki olumsuz koşulların yanı sıra, toplumsal normlar, mekânsal sınırlar, eğitime erişim yetersizliği ve ailevi sorumluluklar nedeniyle çok boyutlu eşitsizlikler yaşadıkları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kesişimsellik, Tekstil İşçisi Kadınlar, Sınıf, Emek

**EVALUATION OF WOMEN'S LABOR IN THE CONTEXT OF
INTERSECTIONALITY APPROACH: THE CASE OF WOMEN TEXTILE
WORKERS IN ERZINCAN PROVINCE**

Nisagül YILDIZ

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, July 2025

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Funda KEMAHLI GARİPOĞLU

ABSTRACT

The historical social position of women is the product of a multi-layered and complex system of inequality that cannot be explained solely on the basis of biological sex. In this context, women are subjected to multifaceted oppression that is not limited to patriarchal structures but also intersects with class, ethnic, cultural and economic determinants. In order to understand the place of women's labor within the social structure, not only gender but also factors such as class, age, ethnic identity, marital status and care responsibilities need to be considered together. This study aims to make a holistic contribution to gender studies and labor literature by addressing multiple inequalities in women's labor from an intersectional perspective. For this reason, the study is based on the intersectionality approach and analyzes the specific forms of inequality experienced by women workers at the intersection of multiple disadvantaged identities. The textile sector in Erzincan, which is the focus of the study, is considered as a sample area where women's labor is identified with gender roles and class position directly affects the labor experience. In this qualitative data collection study, in-depth interviews with women working in the textile sector in Erzincan revealed that women experience multidimensional inequalities due to social norms, spatial boundaries, lack of access to education and family responsibilities, as well as unfavorable conditions in the workplace.

Keywords: Intersectionality, Textile Worker Women, Class, Labor

İÇİNDEKİLER

KESİŞİMSELLİK YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA KADIN EMEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ TEKSTİL İŞÇİSİ KADINLAR

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVEDE FEMİNİZM VE POSTMODERN FEMİNİST BİR YAKLAŞIM: KESİŞİMSELLİK

1.1.Feminizm Teorisi: Tarihsel ve Kavramsal Çerçeve	7
1.1.1. Bir İdeoloji Olarak Feminizm ve Türleri	11
1.1.2. Feminizmin Dalgaları.....	22
1.2. Kesişimsellik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Teorik Bağlamı	31
1.2.1. Toplumsal Cinsiyet, Sınıf, Irk, Etnisite ve Kimlik İlişkileri	39

1.2.2. Kesişimselliğin Kadın Çalışmaları Bağlamında Yeri: Bir Analitik Araç Olarak Kesişimsellik Yaklaşımının Kullanımı ve Eleştirileri	44
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME VE KAPİTALİST- PATRİARKAL YAPILAR EKSENİNDE KADIN EMEĞİ: SINIF, CİNSİYET VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

2.1. Modernizm Kavramı ve Tarihsel Arka Planı: Modern Toplumda Kadının Konumu	46
2.1.1. Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş ve Kadın	48
2.1.2. Modernleşme ve Kadın Hakları	57
2.1.3. Modernleşme ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini.....	60
2.2. Kapitalizm ve Patriarkanın Kesişiminde Kadın Emeği: Sınıf, Cinsiyet ve Çoklu Eşitsizlikler	62
2.2.1 Kapitalist Üretim İlişkileri ve Sınıfsal Yapı.....	62
2.2.2. Karl Marx ve Sınıf Mücadelesi Teorisi	67
2.3. Kapitalist Sistem ve Kadının Konumu: Patriarka ile Kapitalizmin Kesişimi .	72
2.3.1. Emek-Sınıf ve Cinsiyet Bağlamında Kadın: Sınıf ve Cinsiyetin Kesiştiği Alanlar	78
2.3.2. Emek Piyasasında Kadınların Konumu: Çoklu Eşitsizlik ve Ayrımcılık Biçimlerinin Kesişimi.....	83
2.3.3. Kadın Emeğinin Sömürüsü: Düşük Ücret, Güvencesiz Çalışma Koşulları	87
2.3.4. Ev İçi Emek, Görünmez Emek ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini	87
2.3.5. Kapitalizm ve Toplumsal Yeniden Üretim Sürecinde Kadın.....	90
2.3.6. Kapitalist Toplumda Kamusal ve Özel Alan Ayrımı: Kadınların Cinsiyetlendirilmiş Mekânsal Dışlanması.....	91
2.4. Küresel Kapitalizmde Kadın Emeği: Neoliberalizm, Esnekleşme, Prekarya ve Kayıt Dışı Çalışma	94

2.4.1. Göçmen Kadın İşçiler ve Emek Piyasasındaki Kırılgan Konumları	98
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİNSİYET, SINIF VE KİMLİK KESİŞİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME: TEKSTİL İŞKOLUNDA KADIN EMEĞİ, ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ

3.1. Kadın Emeği ve Tekstil Sektörü: Tekstil Sektöründe Kadınların Yeri.....	100
3.1.1. Emek Sürecinde Cinsiyet Temelli Bölünme	102
3.2. Türkiye’de Tekstil İşçisi Kadınların Kesişimsel Perspektiften Yaşadıkları Sorunlar	104
3.3. Emek, Sınıf ve Cinsiyet Bağlamında Kesişimsel Eksenlerde Kadın Sorunları: Erzincan İli Örneğinde Tekstil İşçisi Kadınlar	105
3.3.1. Erzincan’ın Sosyoekonomik Yapısı ve Kadınların İstihdam Durumu ..	109
3.3.2. Erzincan Tekstil Sektörünün Özellikleri	111
3.4. Araştırma Yöntemi.....	113
3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	113
3.6. Araştırmanın Bulguları.....	114
3.6.1. Katılımcıların Demografik ve Sosyoekonomik Özellikleri.....	115
3.6.2. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Aile İçi İş Bölümü.....	116
3.6.3. Kadınlık Deneyimi ve Ataerkil Normlar	117
3.6.4. Çalışma Hayatında Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler.....	119
3.6.5. Sınıf ve Ekonomik Zorluklar	120
3.6.6. İş-Aile Dengesi ve Tükenmişlik.....	121
3.6.7. Çalışma Yaşamına Katılım ve Motivasyon.....	123
3.6.8. Yerel Kültürel Kodlar ve Kadın Emeği.....	124
3.6.9. Kesişen Kimliklerin Etkisi	126
3.6.10. Kadınların Direnç Mekanizmaları	128

KAYNAKÇA.....	132
EKLER.....	157
ÖZ GEÇMİŞ	160

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
NOW	: Ulusal Kadın Örgütü
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: 2021 Yılı TÜİK Bölgesel İşgücü Göstergeleri.....	111
Tablo 3.2: Araştırma Kapsamında Görüşme Gerçekleştirilen Kadınların Demografik ve Sosyoekonomik Özellikleri.....	115-116

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Tekstil Sektörü Bölgesel Kümelenme Haritası.....	100
Şekil 3.2: Erzincan Eğitim Düzeyi	110

GİRİŞ

Kadınların tarihsel olarak toplumsal konumları, yalnızca biyolojik cinsiyetlerine indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir eşitsizlik sisteminin parçasıdır. Kadınlar hem ataerkil yapıların hem de sınıfsal, etnik, kültürel ve ekonomik faktörlerin kesişiminde çok yönlü ayrımcılık biçimlerine maruz kalmıştır. Bu durum, kadınların toplumsal konumlarını belirleyen yapısal ilişkilerin karmaşıklığını ve çok katmanlı yapısını gözler önüne sermektedir. Özellikle sanayi devriminden itibaren kadınların ücretli emek sürecine katılımıyla birlikte, toplumsal cinsiyet rolleri iş yaşamında yeniden şekillenmiş; ancak bu dönüşüm, kadınlar açısından çoğu zaman daha fazla sömürü ve dışlanma anlamına gelmiştir.

Emek piyasasında kadınların konumu, sadece cinsiyet üzerinden değil; sınıfsal konum, etnik kimlik, yaş, medeni durum ve bakım sorumluluğu gibi çeşitli toplumsal kimliklerin kesişiminde şekillenmektedir. Bu bağlamda kesişimsellik (intersectionality) yaklaşımı, kadın emeğini analiz ederken tekil kimlik kategorilerinin ötesine geçmeyi ve bireylerin birden fazla dezavantajlı konumun kesişiminde yaşadıkları özgül deneyimleri anlamayı amaçlamaktadır. Özellikle düşük ücretli ve yoğun emek gerektiren sektörlerde çalışan kadınlar açısından bu çoklu kimlik etkileşimi, toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada odaklanılan tekstil sektörü, kadın emeğinin cinsiyet temelli iş bölümüyle özdeşleştirildiği, aynı zamanda sınıfsal konumun belirleyici olduğu bir emek alanıdır. Tekstil işçiliği, düşük gelirli ve sosyal güvenceden yoksun olmanın yanı sıra, kadın işçilerin çoğunlukta olduğu bir sektördür. Kadınlar bu alanda genellikle sabır, dikkat ve itaat gibi toplumsal cinsiyet rollerine uygun görülen işlerde istihdam edilmekte; bu da kadın emeğini hem görünmez hem de düşük değerli hale getirmektedir. Aynı zamanda, kayıt dışı çalışma, sendikasızlık ve uzun mesai saatleri gibi yapısal sorunlar da bu emek biçimini daha kırılgan kılmaktadır.

Kadınların tekstil işçiliği deneyimleri, sadece ekonomik değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet, sınıf ve kültürel normlarla da şekillenmektedir. Örneğin, ev içi bakım yükü, annelik rolü veya taşrada yaşamak gibi faktörler, kadınların iş yaşamında karşılaştıkları zorlukları artırmaktadır. Kesişimsellik perspektifi, bu çok katmanlı ayrımcılık biçimlerini görünür kılmakta ve kadın işçilerin yalnızca erkek işçilerle olan

farklarına değil; kendi aralarındaki farklılıkların da yarattığı eşitsizliklere dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle, kesişimsellik yaklaşımı ile konu ele alındığında, kadınlar yalnızca kadın oldukları için değil, aynı zamanda yoksul oldukları, taşrada yaşadıkları, kimi zaman etnik ya da mezhepsel kimlikleri nedeniyle de dışlandıkları için çok boyutlu eşitsizliklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Tekstil sektörü ise bu çoklu eşitsizliklerin görünür hâle geldiği alanlardan birini oluşturmaktadır. Bu bakımdan Erzincan gibi görece az gelişmiş bir taşra kentinde, kadınların çalışma hayatına katılmasının hem ekonomik hem kültürel anlamda sınırlı olduğu bir bağlamda; tekstil işçiliği, onlar için hem bir geçim aracı hem de bağımsızlık arayışı sunmaktadır. Bu nedenle çalışmada kesişimsellik yaklaşımı analitik bir araç olarak kullanılmış olup yalnızca kadın emeği değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri, sınıf yapısı ve şehrin yerel dinamikleri birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, Erzincan ilinde tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerin deneyimlerini inceleyerek, kadınların cinsiyet, sınıf, etnik kimlik, yaş ve medeni durum gibi toplumsal konumların kesişiminde karşılaştıkları sorunları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Erzincan ili bağlamı hem taşra özellikleri taşıması hem de sınırlı ekonomik imkânları nedeniyle kadın emeğinin görünürlüğünü artıran önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu kapsamda derinlemesine görüşmeler ve gözlem teknikleriyle elde edilen nitel veriler, tematik analiz yöntemiyle incelenmiş; kadınların öznel deneyimlerinden yola çıkarak, iş yaşamında maruz kaldıkları çoklu eşitsizlik biçimleri çözümlenmiştir.

Sonuç olarak, bu araştırma; kesişimsel eşitsizliklerin kadın işçilerin yaşamlarındaki somut tezahürlerini ortaya koymayı ve geleneksel tek boyutlu analizlerin ötesine geçerek, toplumsal adalet mücadelesine katkı sağlayacak daha kapsamlı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Tekstil sektöründe emek veren kadınların deneyimleri, yalnızca cinsiyet temelli bir dışlanmanın değil, aynı zamanda sınıf, kültür ve mekânsal eşitsizliklerin de birlikte işlediği yapısal bir soruna işaret etmektedir.

Araştırma Problemi

Çalışma hayatında yer alan kadınlar, yalnızca cinsiyetlerinden kaynaklı değil aynı zamanda sahip oldukları sosyal, kültürel özellikleri ve etnik kimlikleri dolayısıyla da birtakım sorunlar yaşamaktadır. Bu durum, kadınların iş gücü piyasasında karşılaştıkları

eşitsizlikleri çok katmanlı bir biçimde deneyimlemelerine neden olmaktadır. Özellikle, düşük gelirli ya da farklı sosyal statüye sahip kadınlar; ayrımcılık, düşük ücret, güvencesizlik, sosyal dışlanma gibi sorunlarla daha yoğun biçimde karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet normlarıyla birlikte sınıf, etnisite, yaş, engellilik ve benzeri kimliklerin kesişimi, kadınların istihdamda maruz kaldıkları yapısal eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Bu nedenle kadınların çalışma yaşamındaki deneyimlerini anlamak için yalnızca cinsiyet temelli yaklaşımlar yeterli olmayıp, kesişimsel bir perspektifle çok boyutlu bir analiz yapılması gerekmektedir. Kadınların çoklu eşitsizlik biçimleriyle karşı karşıya kalması ancak yeterince araştırılmamış bir konuyu temsil etmektedir.

Tekstil işçisi kadınların, emek süreçlerinde karşılaştıkları çok katmanlı eşitsizlik ve ayrımcılık biçimi, çalışma yaşamlarını bir hayli etkileyerek onların hem ekonomik hem de sosyal açıdan dezavantajlı konumda kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum, kadınların iş yerinde düşük ücret, uzun çalışma saatleri, sosyal güvenceden yoksunluk gibi yapısal sorunlarla mücadele etmelerine yol açarken; aynı zamanda ev içi sorumluluklarının da devam etmesi, kadınların fiziksel ve psikolojik olarak yıpranmasına neden olmaktadır. Sınıf, cinsiyet, etnisite ve ailevi rollerin kesişiminde şekillenen bu eşitsizlikler, yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde de kadın emeğinin görünmezleşmesine ve değersizleştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Araştırmanın temel problemi, Erzincan’da tekstil sektöründe çalışan kadınların çok boyutlu toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılık biçimlerini kesişimsellik (intersectionality) yaklaşımıyla analiz ederek, kadın emeğinin görünmeyen yönlerini ve maruz kalınan dezavantajların nasıl iç içe geçerek derinleştiğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri aşağıda verilmiştir.

H1 – Toplumsal Cinsiyet ve İş Koşulları

Tekstil işçisi kadınlar, erkek çalışanlara göre daha düşük ücret, daha uzun mesai ve daha az iş güvencesiyle çalışmaktadır.

H2 – Sınıf ve Cinsiyetin Kesişimi

Kadınların düşük gelirli sosyal sınıflara mensup olması, işyerindeki ayrımcılığı ve güvencesizliği artırmaktadır.

H3 – Annelik ve Çalışma Koşulları

Çocuk sahibi olan kadınlar, iş-ev dengesini kurmakta daha fazla zorluk yaşamaktadır ve bu durum işyerinde ayrımcılığa yol açmaktadır.

H4 – Etnik Kimlik ve Dışlanma

Etnik ya da mezhepsel kimliği çoğunluktan farklı olan kadınlar, işyerinde daha fazla ayrımcılık ve dışlanma deneyimlemektedir.

H5 – Eğitim Düzeyi ve Hak Bilinci

Eğitim seviyesi düşük olan kadınlar, çalışma hakları ve sendikal örgütlenme konusunda daha az bilgiye sahiptir.

H6 – Yerel Kültür ve Kadın Emeği

Erzincan gibi taşra kentlerinde toplumsal normlar, kadınların çalışma yaşamına katılımını sınırlamakta; çalışmaları “zorunlu” görülmektedir.

H7 – Kesişimsellik Yaklaşımının Açıklayıcılığı

Tek başına cinsiyet ya da sınıf gibi kategoriler, tekstil işçisi kadınların yaşadığı eşitsizlikleri açıklamada yetersiz kalmaktadır; bu deneyimleri anlamak için kesişimsellik yaklaşımı gereklidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; Erzincan ilinde tekstil sektöründe çalışan kadınların sahip oldukları kişisel, sosyal ve kültürel özellikler bakımından karşılaştıkları sorunları kesişimsellik (Intersectionality) yaklaşımıyla analiz etmektir. Bu bağlamda çalışma kadınların yalnızca cinsiyetlerinden kaynaklı değil, sınıf, gelir düzeyi, etnik kimlik, eğitim düzeyi, medeni durum ve bakım sorumluluğu kapsamında ortaya çıkan dezavantajları kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda araştırma soruları 3 başlık altında toplanmıştır:

1. Demografik sorular ve yerleşim yeri, gelir ile ilgili sorular
2. Kadınların toplumsal cinsiyet algıları ile ev ve aile yaşamına ilişkin sorular
3. Kadınların çalışma yaşamına ilişkin sorular

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Erzincan gibi görece az gelişmiş bir taşra kentinde tekstil sektöründe çalışan kadınların yaşadıkları çok katmanlı eşitsizlikleri analiz ederek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışmanın en önemli katkılarından biri, kadınların yalnızca cinsiyetlerinden kaynaklanan sorunlarını değil; aynı zamanda sınıf aidiyetleri, gelir düzeyleri, taşrada yaşam koşulları, bakım yükümlülükleri ve diğer kimlik bileşenleri üzerinden yaşadıkları çoklu dezavantajları birlikte ele almasıdır. Böylece, kesişimsellik yaklaşımının sunduğu çok boyutlu analiz imkânlarıyla, kadınların yalnızca cinsiyetleri dolayısıyla değil, farklı kimlik ve toplumsal konumların kesişiminde ortaya çıkan çok kapsamlı eşitsizlik deneyimleri kapsamlı bir şekilde anlaşılabilir.

Bu tez çalışmasında Erzincan'ın seçilmesinin temel nedeni, kentin sahip olduğu özgün toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıların, kesişimsellik yaklaşımıyla kadın işçilerin yaşadığı çok katmanlı eşitsizlikleri anlamak için verimli bir zemin sunmasıdır.

Erzincan, bir yandan doğu ile batı arasında geçiş bölgesinde yer alan; diğer yandan mezhepsel özellikleri bir arada bulunduran, geleneksel yapılarla modernleşme eğilimlerinin iç içe geçtiği bir kettir. Bu durum, kadınların hem kamusal hem özel alandaki rollerini biçimlendiren değer yargılarının çok boyutlu bir şekilde tezahür etmesine neden olur. Toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil normlar ve aile yapıları hâlâ güçlü biçimde etkisini sürdürmektedir. Bu bağlamda, özellikle düşük gelir grubundaki kadınlar için hem çalışma hayatında hem de ev içinde çifte yüklenme söz konusudur.

Ayrıca Erzincan'da, son yıllarda kadın istihdamının yoğunlaştığı sektörlerden biri olan tekstil sanayisi, çoğunlukla düşük ücretli, güvencesiz ve kayıt dışı çalışma biçimlerini barındırmaktadır. Kentte billboardlar ve yerel iş arama ilanlarında ağırlıklı olarak kadın tekstil işçisi aranmaktadır. Organize sanayi bölgesinin bu sektörde teşviklerle desteklenmesi de Erzincan'da bu sektörü güçlendirmektedir. Bu durum, sınıfsal eşitsizliklerin toplumsal cinsiyetle nasıl kesiştiğini somut biçimde gözlemleyebilmek açısından önemlidir. Kadınların emek sürecine katılımı ile ev içi sorumlulukları arasındaki dengesizlik, kentsel mekânda yaşayan kadınların yaşam deneyimlerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Bunun yanında Erzincan, inançsal ve etnik çeşitliliğe sahip bir kent olması bakımından da dikkat çekicidir. Özellikle Alevi-Sünni ekseninde şekillenen toplumsal ilişkiler, kadınların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları ayrımcılık biçimlerini ve sosyal

dışlanma risklerini artırabilmektedir. Bu da kimlik temelli eşitsizliklerin sınıf ve cinsiyetle nasıl iç içe geçtiğini analiz etmede Erzincan'ı güçlü bir saha haline getirmektedir.

Bu araştırma kesişimsellik yaklaşımı kullanılarak Erzincan gibi taşra kentinde tekstil sektöründe çalışan kadınların çok katmanlı eşitsizlik deneyimlerini analiz etmesi bakımından literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu çalışma yerel bağlamın özgün dinamiklerini dikkate alarak tekstil işçisi kadınların sorunlarını ortaya çıkararak, literatüre özgün bir katkı sunması amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, Erzincan'ın özgün kentsel yapısı, toplumsal normları, inanç ve kültür çeşitliliği ile birlikte emek piyasasındaki yapısal dönüşümler; bu çalışmada ele alınan kesişen kimlikler, sınıf, toplumsal cinsiyet ve emek ilişkilerinin derinlemesine analizine olanak tanımaktadır. Bu nedenle Erzincan, kesişimsellik perspektifiyle yapılacak saha çalışması için hem kuramsal hem de pratik düzlemde anlamlı bir bağlam sunmaktadır.

Araştırmanın önemi üç temel bağlamda ele alınmıştır:

Literatürdeki Boşluğu Doldurma Açısından: Erzincan gibi görece az gelişmiş bir taşra kentinde tekstil sektöründe çalışan kadınların yaşadıkları çok katmanlı eşitsizlikleri analiz ederek literatürdeki boşluğu doldurmak.

Erzincan İli Açısından: Erzincan'daki kadın emeğinin görünmeyen yönlerini açığa çıkararak, yerel ve toplumsal yapıya dair derinlemesine bir analiz sunmaktır.

Toplumsal Farkındalık Açısından: Kesişimsellik yaklaşımı ile kadınların yaşamış oldukları sorunların yalnızca toplumsal cinsiyet temelli değil; sınıfsal, kültürel ve mekansal dinamiklerle de iç içe geçtiği ve toplumsal eşitsizliklerin daha bütüncül bir biçimde anlaşılması sağlanmaktadır. Bu durum yerel politika yapıcılar, kadın örgütleri ve emek alanındaki aktörler için önemli bir referans noktası niteliğindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVEDE FEMİNİZM VE POSTMODERN FEMİNİST BİR YAKLAŞIM: KESİŞİMSELLİK

Bu bölümde, feminist düşüncenin gelişim süreçleri ele alınarak, kadın sorunlarının tarihsel ve kuramsal kökenleri bağlamında, feminizm kuramlarının temel yaklaşımları incelenecektir. Feminist teori içerisinde kadınların toplumsal konumunu açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar, tarihsel bağlamda çeşitlenmiş, özellikle postmodern dönemde kimlik, sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet gibi çok katmanlı yapılar feminist tartışmalarda ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede, feminizm teorisinin tarihsel gelişimi ve ideolojik türleri ele alındıktan sonra, postmodern feminist düşüncenin önemli bir açılımı olan Kesişimsellik yaklaşımının kavramsal temelleri, teorik arka planı ve feminist hareket içerisindeki yeri değerlendirilecektir. Böylelikle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Erzincan İli tekstil işçisi kadınlar örneğinde uygulanacak kuramsal çerçeve oluşturulacaktır.

1.1.Feminizm Teorisi: Tarihsel ve Kavramsal Çerçeve

Feminizm kavramı, kadınların konumunu toplum içerisinde güçlü bir altyapı geliştirerek, geleneksel ve kültürel normların yer aldığı eşitsizlikler ve ayrımcılıkları, her alanda sona erdirmeyi amaçlayan bir kadın hareketi olarak gündeme gelmiştir. Bu bağlamda feminizm, cinsiyet eşitsizliğine ve birtakım ayrımcılıklar temelinde, ataerkil yapının oluşturduğu cinsiyet rollerine karşı mücadele içerisinde olan bir yapıyı oluşturur (Şahin, 2021, s.61). Tarihsel konjonktürde feminizm, kadının toplum içerisindeki statüsünü ele almış ve tarihin her döneminde, kadın ezilmişliği üzerinde durmuştur. Dolayısıyla feminizm, cinsiyet ayrımcılığı temelinde ve ataerkil düzen doğrultusunda, toplumsal alanların bütününde, kadınların karşılaştığı güçlükleri hafifleterek onların meşru haklarına ulaşmada önemli bir ideolojik perspektif sunmaktadır (Taş, 2016, s. 163).

Kadınlar yerleşik yaşama geçişle birlikte, ilk ve günümüze dek süren kayıplarını yaşamış, toplumsal varlıkları, erkek egemenliği çerçevesinde tanımlamıştır (Beauvoiere, 1996, s. 35). Bu dönemde neredeyse tüm toplumlarda, kadınlar ikincil konuma düşürülmüş, ancak kadınların ezilmesine karşı ilk örgütlü mücadele 1647 yılında İngiltere'de sunulan bir dilekçe ile başlamıştır (Atılgan & Aytekin, 2014, s. 380). Burjuva devrimlerinin yaşandığı, kapitalizmin gelişmeye başladığı ve üretimin aileden alınıp kamusal alana taşındığı Tarım Devrimi'nden sonra, 17. ve 18. yüzyıllarda bilinçli başkaldırıları ortaya çıkmıştır (Üstün & Süren, 2022, s. 156). Sanayileşmenin etkisiyle makinelerin üretime dahil olması, iş bölümünü ortaya çıkarmış, kadınların ötekileştirilmesinin önünü açmıştır. Burjuva sınıfı erkeklerinin üretime katılımını mümkün kılan ev ve iş ayrımının keskinleşmesi, 17. ve 18. yüzyıllarda kadınların büyük ölçüde evle özdeşleştirilmesine, bazı mesleklerden dışlanmasına ve üretim sürecinin dışında bırakılmasına neden olmuştur (Üstün & Süren, 2022, s. 156). Bu bağlamda kadınların kamusal hayattan koparılmaya çalışılması, dünyanın birçok yerinde kadınların ortak mücadele konusunu oluşturmuştur.

Feminizm veya feminist teori, literatürde birçok tanımlamaya ev sahipliği yapmaktadır. Feminizm kavramı, Latince 'kadın' anlamına gelen 'femine' kelimesinden türetilmiştir (Taş, 2016, s. 165). Bu kavram "güven, namus ve özgürlük" anlamına gelen "fe" ve eksik anlamına gelen "minis" sözcüklerinden oluşmuş ve feminist teorinin çıkış noktasını oluşturmuştur (Nalbant & Korkmaz, 2019, s. 167). 18.yüzyılda kadınların birçok alanda karşılaştıkları ayrımcılıkları sorgulamalarıyla başlayan feminizm, 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve 20. yüzyılda ise politik bir terim olarak literatürde yerini almıştır (Nalbant & Korkmaz, 2019, s. 167). 1820 yılında feminizm kelimesinin mucidi Charles Fourier, Doğadan Aşk Dünyasına adlı eserinde kadın ve erkeğe göre iş dağılımı üzerine "harmoni (toplumsal düzen), bizlerin kadınları mutfaklara ve ocakların başına hapsedme ile sağlanamaz. Doğa, her iki cinsiyeti de eşit bir biçimde bilime ve sanata yetenekle donattı" görüşünü dile getirmiştir (Notz, 2018).

18.yüzyıldan itibaren kadınlar, özellikle Aydınlanma döneminden sonra siyasi, idari, ekonomik, sosyal, yasal ve diğer birçok alanda maruz kaldıkları ayrımcılıkları, sorgulamışlardır. Nitekim kadınların erkekler ile eşit statü, hak ve özgürlükler bağlamında mücadele etmesi 19.yüzyılda feminizm kavramını ortaya çıkarmıştır (Üstün & Süren, 2022, s. 153). Tarihsel anlamda feminizmin temelleri, 18.yüzyılda İngiltere'de

atılmıştır. Bu alandaki ilk çalışma Mary Wollstonecraft “Kadın Haklarının Savunusu” adlı eseridir (Sevim, 2005, ss. 7-8). Wollstonecraft, 1792 yılında yayınlanan “Kadın Haklarının Savunusu” adlı eserinde, kadınların ezilen konumunda tutulmasının sebebini, onların gelişimini engelleyen ve hayattaki asli rolünü erkeğe hizmet etmek olarak benimseten sorunlu toplumsallaşma sürecinde bulmaktadır (Tür & Aydın Koyuncu, 2010, s. 5). Betty Frieden ise, Kadınlığın Gizemi adlı eserinde özel alanı ele almış, Amerikan orta sınıf kadınlarının bir eve ait olmalarını, onlardan sürekli ev işlerinin beklenmesinin kadınlar üzerinde depresif bir ruh hali yarattığını belirtmiştir (Çınarlı, 2024, s. 261).

Fransız Devrimi ve sonrasında birtakım haklar elde eden kadın feminist teorisyenler, asıl sorunun erkeğin kültürel egemenliğinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir (İmançer, 2002, ss. 155-156). Fransız Devrimi ile birlikte insan haklarına yönelik vurgular, kadınların seslerini duyurmalarında önemli bir başlangıç noktası olarak görülmüş ve o dönemde, Wollstonecraft ilgili kitabında kadın haklarının savunuculuğunu yapmıştır (Üstün & Süren, 2022, s. 153). Wollstonecraft’a göre kadınlar, erkeklerle eşit olarak doğduktan sonra özgürlük ve hak talepleri için mücadele etmeye başladıklarında, hayatlarının erkeklerle eşit şartlarda devam etmediğini fark etmişlerdir (Kolay, 2015, s. 5). 1966 yılında Friedan, kadınların eşitlik hakları için kampanyalar düzenlemek üzere Ulusal Kadın Örgütünü (NOW) kurmuş ve aynı zamanda Ulusal Kürtaj Yasalarının İptali Derneği’nin kurulmasına yardımcı olmuştur (Parry , 2010, s. 1584). Bu bağlamda feminizm, kadın- erkek arasındaki eşitsizliğe karşı çıkararak sosyal hayatta dezavantajlı grupta yer alan kadınların temel hak ve özgürlüklerini korumayı amaçlamıştır.

Feminizm, toplum içerisinde kadınların rollerini ve haklarını genişletmeyi öngörerek, kadın-erkek eşitsizliği konusunda mücadele etmiş, kadın ve erkek arasında her alanda dengeyi savunmuş bir düşünce sistemidir (Mitchel, 1993, s. 6). Feminizm yalnızca kadın-erkek arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı değil, aynı zamanda sosyal hayattaki birçok sorunun da çözümü için mücadele etmeyi hedeflemiştir (Üstün & Süren, 2022, s. 154). Dolayısıyla feminist düşünürler, bireylerin cinsiyetlerine göre değerlendirilmesinin karşısında durarak onların toplumsal bağlamda birey-kişi olarak ele alınması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu nedenle Heywood, biyolojik cinsiyetten ayrı bir toplumsal cinsiyet tesis etmenin, feminist teori için önem taşıdığını ileri sürmektedir (Heywood, 2010). Bu bakımdan feminist teori, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, yaşamın

her evresinde kadınların karşılaştığı güçlükleri ve geri planda kalmalarını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Nalbant & Korkmaz, 2019, s. 166).

Toplumsal cinsiyet kavramının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan feminist teorisyen Simone de Beauvoir, İkinci Cinsiyet adlı eserinde, ataerkil düzen içerisindeki kadın durumunu incelemiş, tarihsel ve kültürel açıdan nasıl ötekileştirildiği üzerinde durmuştur (Aydınalp, 2020, s. 472). Beauvoir, “Kadın doğulmaz, kadın olunur” sözüyle varoluşçu felsefenin önemini vurgulayarak kadın doğasının ikincilleştirildiğini ve öncesizleştirildiğini anlatmıştır (Beauvoir , 2019, s. 13). Kadınların, modern toplumun adalet, özgürlük ve eşitlik gibi bazı ideallerinden dışlandıklarını ve bu kavramlarla birlikte yenilenen ve yükselen bazı imtiyazlardan da yoksun bırakıldıklarını anlamaları 19.yüzyılda gerçekleşmiş ve kapsamlı bir özellik elde ederek kitlesel bir hareket haline gelmiştir (Çakır, 2007, s. 416).

Dünyanın dört bir yanındaki kadınların yaşamış olduğu sorunlar farklılık içermekle birlikte, göstermiş oldukları mücadelelerin hedefleri, niyetleri zamana ve kültüre bağlı olarak değişiklik gösterdiğinden, feminizm birçok tanımlamaya ev sahipliği yapmıştır. Toplumsal ilişkilerde, sosyal konum çerçevesinde kadın-erkek arasında bir anlaşmazlık olduğunu savunan feminist teori, toplumda var olan ataerkil düzene karşı çıkan, sorgulayan ve eleştiren kadınların, karşılaşmış oldukları sorunları ortadan kaldırmak amacıyla mücadele eden bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir (Taş, 2016, s. 166). Bir başka tanımlamaya göre feminizm, kadınların cinsiyetleri dolayısıyla karşılaştıkları zorlukları ortaya koyan ve onları ırk, ulus ve sınıf gibi unsurlarla birlikte ele alan bir bilim alanıdır (Sevim, 2005). Mitchel feminizmi “Kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele” olarak tanımlar (Mitchel, 1993, ss. 6-7). Stanley’e göre ise feminizm “Sadece bir bakış açısı, bir görme biçimi hatta bir epistemoloji, bir bilme biçimi değildir. Aynı zamanda bir ontoloji ve dünyada var olma biçimidir” (Stanley, 2013, s. 14).

Feminizm politik bir terim olarak, 20. yüzyılın dinamikleri doğrultusunda şekillenen bir kavram olmuş, 1960’lı yıllardaki kadın hareketi boyunca sosyal rolün geliştirilmesi, güçlendirilmesi anlamında kullanılmıştır (Heywood, 2010). Dahlerup’a göre bütün eylem, ideolojileri ve politikaları içerisine alarak erkek hegemonyasını, kadına

yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlayan doktrindir (Schroeder, 2007, s. 46). Bütün bu tanımlardan anlaşılacağı üzere feminizm, toplumdaki ataerkil düzene karşı çıkarak, toplumdaki tabakalaşma ve eşitsizliklerle mücadele eden, onu sorgulayan, eleştiren ve kadın haklarını savunan, kamusal-özel alanda karşılaşılan eşitsizliklere çözüm getirmeye çalışan bir harekettir (Şahin, 2021, s. 66). Kadınlar her dönemde, karşılaşmış oldukları zorluklar ve ayrımcılıklar temelinde ortak mücadele göstermişlerdir. Bu bağlamda 18. ve 19. yüzyıldan bu yana feminizm, farklı alanlara nüfuz etmiş, kadının özel ve kamusal alandaki statüsünü sorgulayarak dönüştürmüştür (Nalbant & Korkmaz, 2019, s. 168).

Tarihsel perspektifte kadınlar, erkek üstünlüğünü ortadan kaldırmayı ve kadının bağımlılığını sona erdirmeyi hedeflemiştir. Kadınlar tarafından seçme ve seçilme hakkından eşit eğitim fırsatlarına, kürtaj hakkının yasallaşmasından, kadın sünnetinin kaldırılmasına ve kısıtlayıcı giyim kurallarının sona erdirilmesine kadar pek çok hedef doğrultusunda mücadele yürütülmektedir. Bu çerçevede reformist ve devrimci siyasal stratejiler tercih edilmektedir (Şahin, 2021, s. 66). Nitekim feminizm, bir kadın mücadelesi olarak hak elde etme çabasının, feminist teorisyenler tarafından farklı mecralarda gündeme getirilmesi durumunu oluşturur.

Feminist teorisyenler, 1960'lı yıllarda “cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender)” kavramlarının aynı anlamlara gelmediğini dile getirmiş ve bireylere atfedilen toplumsal cinsiyet farklılıklarının, sosyal cinsiyet ile aynı olmadığını göz ardı eden siyaset teorisini sorgulamışlardır (Tok, 2014, s. 242). 19. yüzyılın ikinci yarısında kendini gösteren feminizm her ne kadar o dönemde şekillenmiş olsa da bu hareketin günlük hayatta kendine yer edinmesi 1960'lardan sonra gerçekleşmiştir (Üstün & Süren, 2022, s. 154). Feminizm, farklı dönemler içerisinde kadınların karşılaşmış oldukları birtakım sorunlar neticesinde mücadele etmek için dalgalara ayrılmıştır. Bu dalgalarda boyunca kadınlar, erkeklerle aynı hak ve özgürlüklere sahip olmak amacıyla bireysel ve evrensel mücadele içerisinde olmuş ve bunun sonucunda farklı feminist yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Taş, 2016, s. 163).

1.1.1. Bir İdeoloji Olarak Feminizm ve Türleri

Feminist teorisyenler, kadınların toplumdaki “öteki” konumları, yaşadıkları baskılar ve erkeklerle eşitliklerinin sağlanması bakımından birbirleriyle aynı fikirlere

sahiptirler (Tür & Aydın Koyuncu, 2010, s. 14). Tarihin her döneminde kadınlar, birtakım eşitsizliklerle mücadele etmiştir. Bu bakımdan aynı fikirlere sahip olan feministler, kadınların özgürleştirilmesinin yollarına ilişkin farklı görüşler benimsemiştir (Jaggar, 1983, s. 353). Feminist teorisyenler, Liberal, Marksist-sosyalist, Radikal, Postmodern, Ekofeminizm olmak üzere birtakım ideolojilerden yararlanarak kadınların toplumsal konumunu ve eşitsizliğini farklı perspektiflerden ele almışlardır. Bu yaklaşımlardan ilki “liberal feminizm”dir.

Liberalizm, bireyin özgürlüğünü temel alan ve bu özgürlüğü korumaya yönelik siyasi, hukuki ve ekonomik düzenleri savunan, çeşitli düşünce akımlarını içeren bir ideolojidir (Yayla, 2003, s. 115). Aynı zamanda liberalizm, feodalizmin yıkılarak yerine bir piyasanın veya kapitalist toplumun geçmesi durumudur (Heywood, 2011, s. 72). Liberal feminizm, liberal teoriden etkilenmiş olmakla birlikte, eşitlik, özgürlük, bireysellik ve rasyonalite gibi anahtar kavramları bünyesinde barındırmaktadır (Altınbaş, 2010, s. 23). Bu bağlamda liberal feminizm, temelde bireyi ön plana çıkarmış ve siyasi bir doktrin olarak, egemen erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını sınırlandırmayı amaçlamıştır (Yayla, 1998, s. 17). 1789 Fransız Devrimi ile birlikte özgürlük ve eşitlik kavramları sıkça kullanılmasına rağmen, kadınlar bu kavramların dışında bırakılmıştır. Erkeğin durumunun düzelmesiyle kadının da durumunun düzeleceği görüşü o dönemin hâkim inancını kapsamaktadır (Nya, 1988, s. 8).

Kapitalizmle bağlantılı olan liberal feminist dönem, sanayi sınıfının isteklerini bünyesinde barındırarak, siyasi bir doktrin niteliği taşımıştır (Ercoşkun, 2019, s. 110). Liberal teorinin ilk ortaya çıktığı dönemlerde kadınların birey olarak kabul edilmemesi tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda Liberalizmle birlikte gelişen bireycilik ve özel mülkiyet kavramları sonucunda, kadını birey sayıp saymama konusunda bazı görüşler ortaya çıkmıştır. O dönemde yeni hak ve özgürlükler burjuva erkekler için tanımlanmakla beraber, özel mülkiyet anlayışının kadınlar dışında değerlendirilmesi liberal feministlerin ele aldığı konular arasında olmuştur. Bu dönemde kadının, eve ve aileye ait olarak eş ve anne görevinde, kocasının himayesinde bulunması ön görülmüştür. Nitekim evli bir kadın, hukuki bakımdan, yalnızca kocası ile birlikte insan olarak kabul edilebilirdi (Okin, 1980, s. 249).

Liberalizm kadın meselesini ele alırken özel alan-kamusal alan konusunda birtakım çelişkileri de barındırmaktadır. Özel alan bireylerin özgürlüklerinin bulunduğu, kamusal alan ise birtakım sorumlulukların ve sınırlandırmaların yer aldığı bütünü kapsamaktadır. Ancak özgürlük alanı olarak nitelendirilen özel alan içerisinde kadınlar eş ve annelik görevlerini yerine getirmekle sorumludur. Dolayısıyla özel alan sadece erkekler için özgürlük alanıyken, kadın için zorunluluğun yerini içermektedir. Nitekim bu durum, gönüllü olması dayatılan ve içselleştirilmesi için çaba sarf edilen bir zorunluluğu oluşturmaktadır (Berkday, 2003, ss. 39-40). Bu bağlamda kadın hakları, liberal teorelin ilk başlarında ele alınmamıştır. Çünkü o dönem, geleneksel kültürün izlerini taşımıştır. Liberal feminist teori, kendi bünyesinde akılclık ve kadın özgürlüğü konusuna odaklanarak kadın ve erkeğin sorununu, insan hakları sorunu olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Liberal feminizm, özel yaşamın en temel parçası olan aile yapısını, diğer feminist kuramlar gibi ortadan kaldırmayı değil, onu sosyal bir kurum haline getirerek korumayı öngörmektedir (Çaha, 2003, ss. 564-566).

Devrimle gelen eşitlik anlayışına kadınların dahil edilmediklerinin farkına varan ilk kişi Olympe de Gouges olmuştur (Altınbaş, 2010, s. 24). 1791 yılında Olympe, “*Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*”ni yayımlamış ve kadın hakları için kampanyalar düzenlemiştir (Özer Dal, 2001, s. 22). “Olympe de Gouges, kaleme aldığı bildirisiyle “insanlar” kelimesinin kadınları kapsayarak kullanılmadığına dikkat çekti” (Çakır, 2019, s. 81). Fakat Olympe de Gouges bu sebeple giyotine gönderilmiştir. Aydınlanma Çağının, özgürlük ve eşitlik fikirlerinin uygulanmaya başlanmasıyla hareketlenen feministler aynı zamanda “rasyonel bireyler” in erkekler olduğunu ve dolayısıyla eşitlik hakkından yararlanacak olanların da kendileri değil erkekler olduğunu fark etmeleri sonucunda Aydınlanma felsefesini eleştirmişlerdir (Cole , 2000, s. 36).

Liberal feminizmin öncüsü Wallstonecraft, 1792 yılında kaleme aldığı Kadın Haklarının Bir Savunusu adlı eserde, kadınların kamusal alanda yer almamalarını eleştirmiş ve şöyle demiştir “Eğer modern dünya despotizmden kurtulacaksa, sadece kralların ilahi haklarının değil, aynı zamanda kocaların ilahi haklarının da ortadan kaldırılması gerekir” (Özer Dal, 2001). Bu bağlamda Wollstonecraft Fransız Devrimini, kadınları eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi kavramlar temelinde ele almaması gerekçesiyle, cinsiyetçi bir tutum sergilediğini belirterek eleştirmiştir (Karakuş Öztürk,

2017, s. 472). Wollstonecraft’a göre kadınlık, doğuştan gelen değil, erken yaşta edinilen ve sabit olarak benimsenen bir gerçekliktir (Çakır, 1996 , s. 472).

Liberal feminist teorisyen Wollstonecraft’ın eserlerinin temelini, hak kavramı oluşturmaktadır. Bu bakımdan Wollstonecraft, kadınların her türlü meslek sahibi olma haklarının bulunması gerektiğini belirtir. Wollstonecraft göre kadın, kendi kaderini yine kendi tayin ederek kendi hayatı için en doğru kararı yine kendisi verebilmelidir (Donovan, 1988, s. 11). Bu bağlamda Wollstonecraft, kadınların sosyal hayattan dışlanmalarının sebebini onların eğitilmemiş olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Wallstonecraft, 2007, s. 24). Kadınların eğitime verdiği önem neticesinde şöyle bir karşılaştırmada bulunur:

“Kadınlarla askerlerin büyük talihsizlikleri, ahlaki öğrenmeden kabul gören davranış biçimlerini, insan doğasının ideal tasarımı üzerine düşünmeden hayat bilgisini öğrenmeleridir. Bunun sonucu doğal ve kaçınılmazdır: Askerler sıradan insan doğası ile yetindiklerinden önyargıların kucağına düşerler; tüm fikirlerini başkalarından edindiklerinden yetkeye körlemesine boyun eğler. Böylelikle biraz akıl kırıntısı sergilediklerinde bu, gerçeğin yalnızca bir kısmını yakalama gücü bulunan içgüdüsel bir anlık bakışlardan kaynaklanır ve söz konusu kırıntılar davranış biçimleri söz konusu olduğunda bazı yararlar sağlayabilir, ama yüzeyselin ötesinde savlara dönüştüğünde ya da fikirler çözümlendiğinde başarısızlığa mahkûmdurlar.” (Wallstonecraft, 2007, s. 37).

Toplumsal bağlamda kadınlar ve erkeklerin erdemleri niteliksel açıdan aynı olmalıdır. Kadınlar ancak eğitildikleri zaman erdem sahibi olacaklardır diyen Wollstonecraft, erkeklerin eğitildikleri halde erdemlerine ters davranmasını, çıkarlarına ters düşmesine bağlamaktadır (Wallstonecraft, 2007, s. 40). Wollstonecraft, Aydınlanma temelli bir feminizm anlayışı geliştirmiş ve 18.yüzyılda eser veren kadın sayısında, 19. yüzyıla gelindiğinde artışlar yaşanmıştır. O dönemde liberal bir bakış açısı geliştiren Frances Wright, “hakikatin tek bir cinsiyete ait olduğu” görüşünü kabul etmemiştir. Ona göre kadınlar hakikate, kurumların çürümüş üyelerinden daha yakındır görüşünü benimsemiştir (Wright D’Arusmont, 1972, ss. 15-16). Dönemin liberal feminist teorisyenlerinden Sarah Grimke, “Kadınlar, üstlerinde doğrudan mutlak tiranlık uygulanan nesnelerdir” diyerek geleneksel liberal feminist anlayışının, kadınlara haklar bağışlaması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bakımdan Duygular Bildirisi (1848)

belgesinde vurgulanan “mutlak tiranlık” kavramı, kadınların maruz kaldığı baskının ataerkil sistemden kaynaklandığını savunan günümüz radikal feminist teorisiyle paralellik göstermektedir (Eisestein, 1981, ss. 95-162).

19. yüzyıl Amerikan kadın hareketinin önemli iki lideri Elizabeth Cady Stanton ve Susan B. Anthony, Aydınlanma teorisini geliştirmişlerdir. Stanton, kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini birtakım haklara sahip olabilmesine bağlar: “Bize asgari temel hakları bağışlayın, biz de kendimize, mülkümüze ve çocuklarımıza özen göstereyim” (Stanton, 1987, s. 683). John Stuart Mill eşi Harriet Taylor ile birlikte ele aldığı “Kadınların Köleleştirilmesi” adlı kitapta, kadınlara erkeklerin faydalanmış olduğu haklar ve özgürlükler özellikle de seçim hakkı verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Mill, 1987, ss. 64-67).

Feminizmin ilk türü olarak bilinen liberal feminizmin öncelikli amacı kadınlara, erkeklerle eşit oy hakkının tanınmasını sağlamak olmuştur (Altınbaş, 2010, s. 25). Bu doğrultuda liberal feminizm, kadın-erkek eşitliği üzerinde durmuş ve ayrımcı politikalar nedeniyle kadınların erkekler dünyasında sürekli engellendiğini ileri sürmüştür (Elizabeth, 1997). Mevcutta var olan liberal görüşlerin, kadınlar için de geçerli olması için mücadele etmişlerdir. Bu bakımdan bağımsızlık, evrensellik gibi erkeklere ait olarak görülen değerlere, kadınların da sahip olması gerektiğini düşünmüşlerdir (Ortiz, 1995, ss. 523-531).

Toplumsal düzende, bireylerin sahip olduğu birtakım özelliklerin değişimi eğitim ile mümkündür. Liberal feministler kadınların özel alana hapsedilmesine karşı çıkmış, birey olarak kendilerini geliştirmelerinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Nitekim kadınların teknolojinin gerisinde kalmalarını da eleştiren liberalistler, kadınların özgürleşmeleri için bilimsel bilgiye sahip olması gerektiğini savunmuşlardır (Altınbaş, 2010, s. 25). Dolayısıyla kadınların teknoloji alanlarındaki sınırlı konumu, onların dişil kimliği ile açıklanmaktadır (Toprakçı Alp & Aksoy, 2021, s. 250).

Liberal feminist teorisyenler, rasyonalitenin tüm insanlara Tanrı tarafından verildiğini ileri sürerek, kadın ve erkeğin ontolojik bakımdan benzerliklerini vurgulamışlardır (Donovan, 1988, s. 8). Önce eğitim alanında eşitlik talep eden liberal feministler daha sonrasında piyasada eşit rekabet için mücadele göstermiştir. Toplumun

birçok alanında görünürlük kazanan kadınlar daha fazla alanda daha güçlü bir şekilde yer almaları ile başka sorunlar ortaya çıkmıştır (Altınbaş, 2010, s. 26). Bu bakımdan feministlerin talepleri ve çözüm önerilerinde farklılıklar yaşanmıştır. Tarihin belli bir döneminde kadınların çalışma hayatına katılmaları, eğitim hakları, sosyal etkinliklere katılmaları “kadın” oldukları için engellenmiş ve kadınlar uzun süren mücadeleler sonucu hak ettikleri yasal ve ekonomik özgürlüklerine kavuşmuşlardır (Umutlu & Öztürk, 2020, s. 299). İş piyasasına dahil olan kadınlar, en düşük düzeydeki işlerde çalışmışlar ve erkeklerin baskısı altında kalmışlardır. Bu bağlamda liberal feministlerin yeni mücadele sloganları “eşit işe eşit ücret” olmuştur (Twomey, 2001, ss. 129-139). Liberal feminist teorisyenler tarafından, kadının evde de işte de başarılı olabileceği ileri sürülmüştür (Altınbaş, 2010, s. 26).

Başlangıçta yalnızca oy kullanma hakkı üzerine yoğunlaşan çabalar, bu hakkın kazanılmasının ardından kadınların kendilerini ifade etmeleri ve haklarını savunmaları için yeterli olmadığı fark edilince genişletilmiş ve diğer hak taleplerini de kapsayacak şekilde derinleştirilmiştir (Atan, 2015, s. 3). Nitekim liberal feministler, kadınlara yönelik eşitsizlikleri devlet müdahalesiyle azaltmayı savunmuşlar; bu bağlamda, demokratik sistemlerde benimsenen olumlu eylem politikaları ve kota gibi telafi edici mekanizmalar, bu anlayışın önemli araçları arasında yer almıştır. Dolayısıyla liberal feministler, eğitim sisteminde ve medyada kadınlara yönelik cinsiyetçi yaklaşımlara ve ayrımcılığa karşı mücadele göstermişlerdir (Giddens, 2008, s. 518).

Tarihsel süreç içerisinde değişim ve gelişim gösteren feminizm, Marksizm’den de etkilenmiştir. Marksizmin ortaya çıkışı burjuvazinin iktidarı elde ettiği ve işçi sınıfının yükseliş gösterdiği bir tarihe dayanmaktadır (Mojab, 2021, s. 15). Sınıfsız bir toplum düzenini savunan Marksizmin temelini sınıflar ve sınıflar arası çatışmalar oluşturmaktadır (Ataman, 2009, s. 16). Marx, kadın sorununu bağımsız bir konu olarak ele almamış olsa da Marksist düşünce, feminist teoriyi derinden etkilemiştir (Dikici, 2016, s. 527). Kapitalist üretim tarzının belirli aşamalarında kadınlara getirilen yapısal kısıtlamalar ve sunulan olanaklar konusunda, Marksist teori feministlere önemli bir rehber olmaktadır (Gimenez, 1975, s. 72). Bu bakımdan kadına yönelik baskının diğer toplumsal baskı biçimleriyle bağlantısını kurma ve sömürünün belirleyici unsurlarını ortaya koyma açısından Marksist düşünce önemli bir rol oynamıştır (Lokaneeta, 2001, s. 1409).

Marksist feminist yaklaşımın temelini, Marx'ın teorilerinin feminist felsefesine uyarlanmış hali oluşturmaktadır (Topçu, 2019, s. 798). Marx ve Engels'in eserleri ve düşünceleri, Marksist feminizmin temel kaynaklarını oluşturmaktadır (Egemen, 2023, s. 128). Marksizm ve feminizm kuramlarının her ikisinin temelinde eşitsizlik kavramı yer almaktadır (MacKinnon, 2020, s. 24). Bu bakımdan her iki kavram da toplumsal hayatta yer alan baskı unsurlarının önüne geçmeyi amaçlamakta ve özgürleştirici teorik gelenekleri savunmaktadır. Nitekim Marksizm, sınıf baskısının, feminist yaklaşım ise toplumsal cinsiyet baskısının ortadan kaldırılmasına yönelik özgürleştirici teoriyi oluşturmaktadır (Wright, 1993, ss. 39-41).

Marx'ın düşüncelerinde, üretim ilişkileri ve sınıfsal eşitsizlik belirleyici bir yer tutmaktadır (Egemen, 2023, s. 129). Marksist bakış açısına göre, feminist mücadelede kadınların eşitliği, işçi sınıfının kurtuluş mücadelesiyle ilişkilendirilmelidir (Gimenez, 1975, s. 77). Marksist feminist perspektife göre, ezilen sınıf özgürlüğüne kavuştuğunda, kadınlar da toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve sömürüden arınacaktır (Ataman, 2009, s.17). Bu nedenle Marksist feminizm, bilincin yükselmesiyle kadınların özgürleşmesinin yolunun açılmasını hedeflemektedir (Deryal, 2021). Marksistler, kadınların maruz kaldığı baskının temelinde cinsiyetten ziyade sınıfsal eşitsizliklerin yattığını vurgulayarak sınıf ayrımının olduğu toplumlarda gerçek fırsat eşitliğinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Onlara göre kadınların ezilmesinin ana kaynağı kapitalist sistemdir (Dikici, 2016, s. 526).

Marksist feminist yaklaşım, kapitalist düzende kadınların ezilmesini, toplumun üretim ilişkileri etrafında, Marksist kuramdaki “yeniden üretim” kavramı üzerinden açıklayarak, kapitalist düzendeki kadınların, erkeklere nazaran çok dezavantajlı olduğunu dile getirmiştir (Güneş, 2017, s. 247). Dolayısıyla Marksist feminizm, kapitalist sistem içerisinde, sınıflı toplum yapısında kadının fırsat eşitsizliğini gündeme getirmektedir (Kaplan, 2018, s. 9). Bu bakımdan Marksist feminist yaklaşım, ekonomik ilişkiler ve sınıf kavramını ele alarak, kadınların ezilmişliğini açıklamaktadır (Arıkan, 2019, s. 668). Marksist feminist bakış açısına göre, kadınların maruz kaldığı baskının temelinde biyolojik cinsiyet farkından çok, sınıfsal ayrımlar yatmaktadır ve sınıflı toplum düzeni, kadınların erkeklerle eşit fırsatlara erişimini engellemektedir (Kaplan, 2018, s. 9).

Marx'a göre makinelerin, üretimde insan kas gücüne duyulan ihtiyacı azaltmasıyla birlikte sermaye, kadın ve çocuk emeğine yönelmiş, yaş ile cinsiyet ayrımı yapmaksızın ailenin tüm üyelerini çalışma koşullarının baskısı altına almıştır (Chattopadhyay, 2001, s. 2456). Dolayısıyla Marx kapitalizmin, aile üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu savunur. Bu bakımdan makinelerin gelişimi, yaş ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin ailedeki tüm bireylerin işçi olarak çalışmasına olanak tanımış, böylece emeğini satarak geçimini sağlayan erkek, yalnızca kendi emeğini değil, aynı zamanda eşinin ve çocuğunun emeğini de sermayeye sunmak zorunda kalmıştır (MacKinnon, 2020, s. 37).

Marksist feministlere göre, kadınların ezilmesinin temelinde sınıfsal ayrım yatmakta olup, bu ayrımın sürdüğü toplumlarda fırsat eşitliği mümkün değildir. Kadınların maruz kaldığı baskının temel sebebi kapitalizmdir ve diğer ezilen gruplar gibi kadınlar da ancak kapitalist sistemin yerine sosyalist bir sistemin kurulmasıyla erkeklerden bağımsız hale gelebilecek ve böylece sınıf eşitsizliği de ortadan kalkacaktır (Kaplan, 2018, s. 2). Kadınların toplumsal konumunu anlamlandırmada sınıf perspektifini merkeze alan Marksist feministler, kapitalizmin yıkılmasıyla birlikte ataerkilliğin de ortadan kalkacağını savunmaktadır (Gardner, 2006, s. 138). Bu bakımdan Marksizm, kapitalizmin kadını sömürdüğünü savunarak, kadınların erkeklere tabi kılınmasının kapitalizmin temel hedefi olduğunu dile getirir (Gardner, 2006, s. 138). Dolayısıyla Marksist feminist yaklaşımın temel gayesi, kapitalizme son verilmesi bununla birlikte işçi sınıfının ve kadınların özgürleşmesini sağlamak olmuştur. Sosyalist feminizm, Marksist feminizm ile cinsiyeti merkezine alan radikal feminist kuramı birleştirerek, toplumsal cinsiyeti ele almış ve toplumsal cinsiyeti kadınların ezilmesinde temel sorun olarak görmüştür (Atan, 2015, ss. 7-8). Bu bakımdan Sosyalist feminizmin ana amacı, kapitalizmin ortadan kaldırılmasını ataerkil yapı ile birlikte ele almaktır.

Sosyalist feminizm, kendi bünyesinde Marksist feminizmi ve radikal feminizmi birlikte barındırarak kadının görünmeyen emeğine vurgu yapar. “Komünizmin ilkeleri doğrultusunda bir sentezleme yapan Sosyalist feminizm, 1960’ların sonlarında karşımıza çıkar” (Şahin, 2013, s. 311). Sosyalist feminizm ve Marksist feminizm kadının ev içi emeğinin görünmezliği üzerinde durmuş, kapitalizm ve ataerkil düzenin, kadının ezilmesinde önemli bir yeri olduğunu dile getirmiştir. Bu bakımdan radikal feministlere göre kadınların özgürlüklerine kavuşması, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla Marksist-sosyalist feministler, radikal feministlerden

etkilenerek, eşitliğin sağlanabilmesi için toplumsal yapıda köklü devrimci değişimlerin gerçekleşmesi gerektiğini savunmuşlardır (Arat, 1991, s. 6).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ataerkilliğin önemi üzerine inşa edilen radikal feminizm de Beauvoir'ın "İkinci Cinsiyet" adlı eseriyle ortaya çıkmıştır (Atan, 2015, s.8). Radikal feminizmin temelleri, Eva Figes ve Germaine Greer gibi ilk feminist düşünürler tarafından atılmıştır (Binici, 2013). Radikal feminizm "1960'ların sonu, 1970'lerin başlarında bir grup 'eylemci kadın' tarafından New York ve Boston'da ortaya çıkmıştır (Donovan, 2001, s. 267). 1960'lı yıllardaki hareketli yapı radikal feminizmi doğurmuştur. "68 öğrenci hareketleri, anti-nükleer hareketler, Vietnam Savaşı ve anti-bilim hareketleri" (Donovan, 2001, s. 272).

Radikal feministler kadının ezilmesini ataerkillik, ataerkil aile ve ataerkil kapitalizme dayandırmaktadır. Ataerkillik, erkekler arasındaki sosyal ilişkileri belirleyen maddi temellere sahip, hiyerarşik bir yapı içinde kadınlar üzerinde tahakküm kurma sistemi olarak ifade edilmektedir (Hartmann, 1981, s. 15). Radikal feministler insanlar arasındaki en temel çatışma biçimini cinsiyet çatışması olarak değerlendirmektedir (Atan, 2015, s. 8). Dolayısıyla bu durum, ataerkil toplum yapısının bir sonucudur (Aktaş, 2013). Kate Millet ve Shulamith Firestone, radikal feminist teorinin en önemli temsilcilerindendir.

Ataerkil sistemde kadının bağımsız olabilmesi için kendini kanıtlamaya ihtiyacı vardır (Atan, 2015, s. 9). Bu bakımdan Wollstonecraft, kadınların erkeklere bağımlı olmalarının biyolojik açıdan değil, toplumsal argümanlardan kaynaklandığını, böylece bu toplumsal argümanlar aşıldığı zaman kadınların özgür bireyler olabileceklerini savunmuştur (Berktaş, 2011). Radikal feministler, emek piyasasının işleyişini dolaylı olarak analiz ederek toplumsal cinsiyet temelli cinsel taciz üzerinde durmuşlardır (Atan, 2015, s. 9). Liberal ve sosyalist feminizmin uzun bir geçmişi bulunurken, 1960'ların radikal feminizmi daha yeni bir akım olup, geçmiş feminist gelenekler üzerinde önemli değişimlere yol açmıştır (Atan, 2015, s. 11).

Radikal feminist perspektife göre diğer feminist ideolojiler, politik hareketler içerisinde yer almasına rağmen, kadın özgürlüğü için gerekli koşulları sağlayamamıştır (Çağır, 2020, s. 138). Toplumsal bağlamda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için birtakım değişimlerin gerçekleşmesi gerektiğini savunan radikal feminist perspektifte

MacKinnon, cinslerin eşit olması durumunda kadınların ekonomik ve cinsel olarak sömürülmesinin mümkün olmayacağını savunmuştur (MacKinnon, 2003, s. 247). Radikal feminizmin önemli teorisyenlerinden Bonnie Kreps, kadın özgürlüğü meselesinin, kolektif olarak ele alınmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Dolayısıyla kadınların ekonomik bağımsızlığının sağlanması, kendi bedenleri hakkında karar verebilmeleri için ve her şeyden önce kadınların birer insan olarak kendilerini gerçekleştirme konusunda cesaretlendirilmeleri için büyük önem arz etmektedir (Bonnie, 1973).

Radikal feminizm, toplumda cinsiyete dayalı roller ve özellikler üzerine köklü değişimlerin yaşanmasını talep etmektedir. Kadının sömürülmesinde birtakım araçların bulunduğunu dile getiren radikal feminist Shulamith Firestone, sevginin en önemli sömürü aracı olduğunu dile getirmiştir: “erkekler düşünüyor, yazıyor ve yaratıyorlardı çünkü kadınlar tüm güçlerini bu erkeklere akıtıyorlardı; kadınlar kültür yaratamıyorlardı çünkü sevgiden başlarını kaldıramıyorlardı” (Firestone, 1993, s. 137). Bu bağlamda Firestone, kadınlar üzerindeki baskının devamını, ekonomik araçlar dışında romantik unsurlarda görerek “cinsel sınıflı sistemde” sevginin yozlaşmış hali olan romantik aşқта olduğunu söylemiştir (Firestone, 1993, s. 157).

Bedeni üzerinden muamele gören kadının hem aile yaşamında hem de toplumsal yaşamda özgürlüğünün sağlanması birtakım süreçlerin yaşanmasını gerekli kılmaktadır. Radikal feministler aile yapısının, kadın bedeni üzerinde denetim kurması yönünden eleştirmektedir. Örneğin Ann Oakley, kadının aile içerisinde annelik ve doğum gibi özelliklerine dikkat çekmektedir. Oakley’e göre kadınların toplumsal bağlamda kendilerini gerçekleştirmeleri, anne olmalarına bağlıdır (Oakley, 1974, s. 186).

Bütün varsayımlarını evrensel kadın tanımı üzerinden yapan postmodern feminizm, erkekler karşısında tüm haklarını kaybeden kadınlara, yeniden itibarlarını kazandırabilmek amacıyla mücadele yürütmüştür (Erkan Balcı, 2020, s. 934). 1990’lı yıllarda feminist teorisyenler, ırksal eşitlik hareketlerine, Marksist yöntemlere, psikanaliz ve post-yapısalcılığa yakınlık göstermişlerdir. Farklılık analizlerini daha radikal bir düzeye çıkaran çağdaş feministler, öte yandan öznellik ve kimlik sorunlarını da inceleme alanlarına dahil etmişlerdir (Nicholson & Seidman, 1995, ss. 68-69). Postmodern düşünce, cinsiyet ayrımcılığının evrensel bir nedene dayandırılmasını, farklılıkları yok

sayan bir tutum olarak görmüş ve bu tutumu onaylamamıştır (Aybakan Saliya, 2013, s. 26).

Postmodernizm, homojenliğin aksine farklılıkları kutlayan ve çeşitliliği temel alan bir düşünce biçimidir (Bauman, 2003, s. 131). Postmodernizm, kelime anlamı olarak modernizm sonrası dönemi ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda postmodernizm, yeni bir süreci ifade ederek modernizme bir eleştiri niteliğinde doğmuştur. Modernizmin yarattığı sorunların sorgulanması ve eleştiriye açılması, postmodernist düşüncenin temelini oluşturmuştur (Erkan Balcı, 2020, s. 932). Postmodernizm Aydınlanma dönemini eleştirmiş, onların siyasi güç ve çıkar amacına hizmet eden normlarını sorgulamıştır. Bu bakımdan postmodernizm birçok alanda yer aldığı gibi feminist perspektife de bağlam sunmuştur. Bu bağlamda feminist perspektif, modernizm ve postmodernizm tartışmasında önemli bir rol oynamaktadır. Postmodern feministler, eril zihniyeti ve ataerkil toplumsal yapıyı sorgulayıp dönüştürebilmek için post modern felsefeyi bir araç olarak benimsemiştir (Hekman, 2016, s. 309).

Postmodern feminist teori, üçüncü dalga içerisinde ortaya çıkmıştır. Üçüncü dalga feminizmi ve kadın çalışmaları, ataerkilliğin doğasını ve kapsamını analiz ederken, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı baskı biçimleriyle bağlantısını ve kültürel ile maddi unsurlar arasındaki etkileşimi değerlendirmiştir (Çimen, 2022, s.11). Bu tartışmalar, “kadın” ve “toplumsal cinsiyet” konuları etrafında şekillenerek ve postmodernist eleştirinin katkısıyla birleşerek, kuramın etkisini arttırmıştır (Berkay, 2011, s. 8).

Postmodern feminist düşüncenin en önemli teorisyenleri Julia Kristeva, Luce Irigaray ve Helene Cixous, ataerkil düzende köklü bir değişim yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda kadın-erkek eşitliğini savunan feminist görüşe karşı çıkarak kadın ve erkek arasında derin farklar olduğunu dile getirmişlerdir. Dolayısıyla kadınların kadın olmalarından kaynaklanan deneyimlerini merkeze alan bir yazın ve dil oluşturmak, farklılığı ortaya koymanın ilk adımıdır (Taş, 2019, s. 60).

Postmodern feminist teori, toplumsal cinsiyet, kimlik ve iktidar ilişkilerini sorgulamış feminist perspektife eleştirel bir çerçeve sunarak ataerkil düzenin değişimi için önemli katkılarda bulunmuştur. Toplumsal bağlamda doğa ve beden gibi kavramların yeterince ele alınmaması, kadın bedeninin doğa ekosistemine benzetilerek sömürsünün anlatılması, eko-feminizm ideolojisini ortaya çıkarmıştır. Eko-feminizm, çevreci bir

perspektif sunarak, kadın ezilmişliğini doğa ile birlikte ele almaktadır. Eko-feminizm ilk olarak Françoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılında kullanılarak ekoloji ve feminizmin birlikteliğini inceler (Donovan, 2016, s. 399). D'Eaubonne eko-feminizm kavramını ilk defa “Feminizm veya ölüm” adlı kitabında kullanmıştır. Bu eserde “kadınlara yönelik baskı ve doğaya yönelik baskı arasında bağlantı kurulmuş hem kadın hem de doğanın özgürlüğünün beraber olacağı iddia edilmiştir” (Tong, 2006, s. 432). Eko-feministler, doğa ile kadını işlevsel olarak aynı kefedede incelemişlerdir. Toplumsal anlamda bakıldığında erkeğin zgr, gl ve aktif yapısı kadının kırılğan, bağımlı ve edilgen yapısının yanında daha baskındır. Bu bakımdan doğa da kadın gibi erkeğin boyunduruğu altında kalarak onun eline teslim bir şekildedir.

1980'lerin başında ekofeminizm, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan “Kadın ve Dünyadaki Hayat: Seksenlerde Eko-feminizm” isimli alıştayla, bir kadın koalisyonu tarafından dünya gündeminde ne çıkmaya başlamış ve bir hareket hlini almıştır (Arslan al, 2011, s. 79). Kadınlar farklı kültürler bağlamında doğayı korumak amacıyla dayanışma içinde olmuştur. “rneğin 1970'lerin başlarında, ormanları korumak için Chipko Hareketi olarak bilinen sosyal, ekolojik bir hareketle birleşen Himalaya altı bölgesinde bir grup Hintli kadın vardı” (Banford & Froude, 2015, s. 172). Dolayısıyla eko-feminizm, doğanın sömürülmesini, kadının ötekileştirilerek baskı altına alınmasıyla bağlantılı olarak görmektedir. Cinsiyetçi yaklaşımlarla mücadele eden eko-feminizm, aynı zamanda doğa ve evre sorunlarına çözüm arayarak feminizm ile çevreci hareketi ortak bir zeminde buluşturur (Mellor, 1997).

1.1.2. Feminizmin Dalgaları

Birinci dalga feminizm, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkıp 20. yüzyılın başlarında belirginleşmiş ve Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Savunusu* adlı eserindeki talepler üzerine inşa edilmiştir (Taş, 2016, s. 167). Kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet haklarını içeren bu talepler, dönemin şartlarına göre temel haklar niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan birinci dalga feminizm, kadınların eğitsel, siyasal, ekonomik haklarına odaklanarak, kadının vatandaşlık hakkını merkezine almıştır (Mermutlu & Taş etin, 2023, s. 166). Dolayısıyla birinci dalga feminist teorisyenler, kadınların oy kullanma, eğitim ve çalışma haklarına ilişkin radikal

kabul edilen talepleri dile getirerek, bu konularda önemli adımların atılmasına öncülük etmiştir (Görgün Baran, 2021).

Doğal hakları savunan birinci dalga feministler, adalet ve bağımsızlık ilkelerini temel alarak “rasyonel insan” kavramını vurgulamışlardır. Nitekim Liberal devlet anlayışının somut görünümünü yansıtan toplumsal sözleşme dahi kadın ve erkek arasındaki var olan farklılıkların doğal kabul edilmesini destekleyen bir işlev görmüştür (Avcil, 2020, s. 1294). Bu bakımdan “Liberal devlet, tarihsel olarak, yerleşik hiyerarşileri sorgulayan demokratik devrimci mücadeleler ile feodal devletin yerini almış olsa bile, kadınların insan haklarını orta çağların karanlığında bırakmayı yeğlemiştir” (Berktaş, 2018, s. 40). Dolayısıyla evrensel insan hakları, birey olarak erkeği ön planda tutarak, özel alan içerisinde eşitsiz bir ortam oluşturmaktadır.

Kadın, özel alanın sınırları içinde tutulmuş, erkeğe bağımlı olduğu varsayımı sürdürülmüş, haklar ile özgürlükler öncelikle burjuva erkeklere tanınmıştır (Çakır, 2016, s. 438). Bu bakımdan kamusal alan, yurttaşlar alanıyken özel alan, ekonominin ve ailenin alanını oluşturmaktadır (Çakır Dinçer, 2023, s. 511) Özel alan içerisine hapsedilen kadınlar, “cins olarak” kamunun dışında tutularak, ortak alandan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır (Avcil, 2020, s. 1294). Kadınlar, özel alanda ev işleri ve çocuk bakımı gibi rollerle sınırlandırılırken, toplum sahnesinden uzak tutulmuştur (Aksu, 2004). 17. ve 18. yüzyılda gerçekleşen ekonomik, siyasal değişiklikler ve ilerlemeler neticesinde kadınlar, erkeklerle eşit şekilde kamusal alanda yer almaya ve eğitim gibi kamusal hizmetlerden eşit oranda faydalanmaya başlamıştır (Avcil, 2020, s. 1295).

1789 Fransız Devrimi’nde bireyler arası eşitsiz bir rol dağılımı yapılarak kadınlar, erkekler tarafından kendi ayakları üzerinde duramayan, başkalarına bağımlı, anne veya kız çocuk şeklinde kimliklendirilmiştir (Çakmak, 2007, s. 741-742). Fransız Devrimi ile birlikte kadınlar, söz konusu adalet ve bağımsızlık kavramlarının kendilerini içermediğinin bizzat farkına varmışlardır (Çakır, 2016, s. 417). Bu bağlamda özel ve kamusal alan ayrımı, liberal devlet modelinde şekillenerek kadınların hak arayışlarını arttırmıştır (Çaha, 1994, s. 81). Wollstonecraft, liberal düşünce geleneğine karşı çıkarak kadınlara yönelik hak taleplerini dile getirmiştir. Bu hak taleplerini Kadın Haklarının Savunusu adlı eserinde, kadınların insan haklarına vurgu yaparak ele almıştır (Kolay, 2015, s. 5). Wollstonecraft’ın çalışmalarında kadınların durumuna ilişkin vurgulanan en

önemli nokta; “kadınları daha aşağı toplumsal varlıklar haline sokmanın kadınlara ve dolayısıyla topluma verdiği zararın sürekli bir çözümlenmesinin yapılmasıdır” (Mitchell & Oakley, 1998, s. 37).

Wollstonecraft (2020) kitabında Rousseau’ya cevap olarak;

“...Rousseau, bir kadının hiçbir koşulda kendisini bağımsız hissetmesine izin verilmemesi gerektiğini söylüyor; onun görüşüne göre, kadın doğal kurnazlığını kullansın diye, korkutularak yönetilmeli ve erkek ne zaman rahatlamak istese, ona tatlı bir arkadaşlık sunacak alımlı bir nesne olsun diye, koket bir köleye dönüştürülmeli. Rousseau, doğaya dayanarak geliştirdiğini iddia ettiği savlarını daha da ileri götürür ve tüm erdemlerin temelini oluşturan doğruluk ile cesaretin yayılmasında belli sınırlar gözetilmesi gerektiğini, çünkü kadınlar söz konusu olduğunda yılmaz bir şekilde verilmesi gereken erdem in itaat olduğunu söyler.” (s.39-40).

Kadınların birey olarak erkeklerle, özellikle eğitim başta olmak üzere, eşit haklar talep etmesi, toplumsal hiyerarşik yapıyı tersine çevirecek ve dönemin geleneksel düzenini sarsacak radikal bir hamledir (Demir, 2014, s. 48). Birinci dalga feminist teorisyenler, kadınların da aynı erkekler gibi bireysel haklara sahip olması gerektiğini dile getirmiştir. Bu bakımdan birinci dalga feminizmde, kadınların erkeklerle eşit yasal ve siyasi haklara sahip olması talebi öne çıkmıştır (Heywood, 2010) Dolayısıyla feminist teorisyenlerin ilk girişimi Elisabeth Cady Stanton’ın yazdığı ve 19-20 Temmuz 1848 yılında Seneca Falls’de yayınlanan Duygular Bildirgesi ’dir (Avcil, 2020, s. 1296).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında geniş kitlelere yayılan birinci dalga feminizm, dünyanın birçok yerindeki kadınların bir bütün oluşturarak siyasi, hukuki ve ekonomik hakları için mücadele etmesiyle başlamıştır. Birinci dalga feminist mücadele hareketleri, kapitalizmin gelişim gösterdiği, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, birinci dalga feminist hareket Avrupa’nın farklı bölgelerinde çeşitli savlar üzerinden şekillenmiştir. Fransız aydın Marquis de Condorcet, 1790 yılında kaleme aldığı Kadınların Tam Yurttaşlığı Kabulü adlı eserinde, kadınların yalnızca eşit haklara değil, aynı zamanda eşit eğitim olanaklarına da sahip olmalarını savunmuştur (Arat, 2017, ss. 39-40). Bu dönemin temel talepleri arasında, öncelikli olarak eğitim hakkı olmak üzere, kadınlara oy kullanma hakkı, sosyal olanaklara erişim hakkı ve kadınların erkeklerle eşit bireyler olarak tanınması yer almaktadır (Avcil,

2020, s. 1297). Birinci dalga feminist hareket, ilk olarak Zelenda’da oy hakkının yürürlüğe girmesiyle son bulmuştur (Şahin, 2021, s. 66).

Birinci dalga feminizme ilham kaynağı olan, Wollstonecraft Kadın Haklarının Savunusu adlı eseri gibi Bell Hooks’un Ben Kadın Değil Miyim: Siyah Kadınlar ve Feminizm adlı eseri de İkinci dalga feminizme ilham kaynağı olmuştur (Hooks, 2015). Nitekim birinci dalga feminizm “özgürlük” ve “eşitlik” düşünceleri üzerine kurulu iken ikinci dalga feminizm “farklılıklar” temeli üzerine kurulmuştur. Daha önce kadınların eşit haklara sahip olması için mücadele eden kadınlar, zamanla göz ardı edilen farklı kadınlık deneyimlerini de tartışmaya açmışlardır (Avcil, 2020, s. 1297). Dolayısıyla 1960’larda şekillenen ikinci dalga feminizm, birinci dalga feminizmin ele almadığı sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır (Akan & Gürhan, 2020, s. 8). Mücadele şeklinde köklü bir değişiklik gösteren ikinci dalga feminist hareketin konusunu, özel alan ve özel alandaki eşitsizlikler oluşturmuştur. Bu bağlamda ikinci dalga feminist teorisyenler, sosyal, kültürel ve sağlık gibi birçok alanda hak arayışında bulunarak kadın hakları ile ilgili bilinci arttırmışlardır (Gaag, 2018, s. 35).

Kadınlar, kuşatıldıkları gerçekliğin bilincine vararak seslerini duyurmak amacıyla çeşitli yollar aramışlardır. Bu bakımdan ikinci dalga feminist hareket, hak talep etme mücadelesiyle bilinç yükseltme girişimlerine yönelmiştir. Bilinçlenme, kadının baskı ve ezilmişlik halini kavrama, ataerkil sistemin nasıl yapılandığını ve sürdüğünü analiz etme; en önemlisi, kadınların gündelik hayatlarında erkek egemenliği ve cinsiyet ayrımcılığı karşısında nasıl mağdur edildiklerini ve zulme maruz kaldıklarını fark etmenin bir yöntemi olmuştur (Hooks, 2016, s. 19). Bu zamanda kadın hareketleri, ataerkil sistemlerin aile içerisinde ve özel alanlarda, adaletsiz görev dağılımlarının sürdüğünü, ev içi alanın “özel alan” olarak sınıflandırılmasına karşı çıkmışlardır (Taş, 2016, s. 170).

İkinci dalga feminizm, toplumsal cinsiyet yaklaşımını ilk defa gündeme getirmiş de Beauvoir’ın “ikinci Cins” adlı eseri bu döneme damgasını vurmuştur (Avcil, 2020, s. 1297). İkinci dalga feminist hareket, Beauvoir’ın “Kadın olunmaz, kadın doğulur” ve “Kadınların kurtuluşu karınlarından başlayacak” (Beauvoir, 2010) sözleri ile sloganlaşmıştır. Beauvoir, eserinde “varoluşçu etik bakış açısını” benimseyerek, kadın sorunlarının çözümünde biyoloji, psikoloji ve tarihsel materyalizmin yetersiz olduğunu vurgulamıştır (Avcil, 2020, s. 1298). “Varoluşçu feminizm, kadının toplumsal kurumlar

ve kurallardan bağımsız bir şekilde ortaya koyduğu öz iradesinden ibarettir” (Yıldırım, 2019).

İkinci dalga feminist hareket içerisinde, söylem, eleştiri ve politika tutumu bakımından feminizmin farklı türleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda radikal ve kültürel feminist teorisyenler, erkek egemenliğine karşı mücadele etmişlerdir (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 167). Radikal feministler, “Kişisel olanın politik” olduğunu savunarak aile içerisinde bu söylemin ataerkil düşüncenin uzantısı olduğunu ve aile içinde gerçekleşen ilişkilerin bu söylemin boyutlarını taşıdığını dile getirmişlerdir (Demir, 2014, s. 69). Dolayısıyla “kişisel olan politiktir” söylemi doğrultusunda iş hayatı, ev sorumluluğu, çocuk bakımı, üreme gibi meseleleri tartışmaya açmışlardır (Görgün Baran, 2021). Kadınların özel alanda hane içi emekle ve çocuk bakımıyla meşgul olmaları kapitalist sistemin varlığını sürdürdüğünün göstergesidir. Dolayısıyla kadınların ezilmişliğinin kaynağını ataerkillikte bulan radikal feministlerin aksine, sosyalist ve Marksist feministler bu durumun sebeplerini kapitalizmde aramıştır (Avcil, 2020, s. 1299).

Bu süreçte, kadınların karşılaştıkları baskı ve sömürüye tepki olarak evrensel bir dayanışma anlayışı geliştirilmiş; kadınların erkek egemenliğine karşı ortak bir toplumsal grup halinde hareket etmeleri savunulmuş ve feminizmin fikir düzeyinden eylem aşamasına taşınması hedeflenmiştir (Akan & Gürhan, 2020, s. 8). “Kız kardeşlik” her ne kadar 1960’larda kadın hareketinin bütünleştirici bir unsuru olarak kritik bir işlev görmüş olsa da bu kavram bazı eleştirilerin hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Mitchell, deneyim aktarımı yöntemi ve "kız kardeşlik" temeline dayalı birliğe, sorgulayıcı bir bakış açısı sunmaktadır (Mitchell & Oakley, 1998, ss. 19-20).

Mitchell’e göre (1998)

“...Bir başlangıç noktası olarak yararlıdırlar ama, bunun ötesinde aynı derecede önemli bir diğer noktadan uzaklaşılmasına hizmet ederler. Bu, belki bir görünümün tanımlayıcı coğrafyasının ortaya konmasına benzer; harita yapımının belli bir noktasında artık arazide dolaşmak yerine çizim tahtasını çıkarıp çalışmak gerekir. Siyasal çalışma daima belli bir düzeyde kişisel yaşamlarla ilgili olsa bile, artık çizim tahtasını çıkarmanın zamanının geldiği kanısındayız.” (s.19-20).

Feminizmin ikinci dalgasında ortaya çıkan “kız kardeşlik” argümanı, kadınların bilinç yükseltme alanında kendilerini tanımasına ve ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin kendi benlikleri üzerindeki etkilerini öğrenmelerine olanak sağlamıştır.

Kılıç bu durumu şöyle özetlemektedir:

“İkinci dalga feministler artık cinsler arasında sosyalizasyon yoluyla yaratılan eşitsizlikleri kadının ezilmesinin ana nedeni olarak görmüyorlardı. Tersine kadınların erkeklerden farklı yanlarının kadın özgürlüğünün tohumlarını içerdiğini düşünmekteydi. Erkeklik ve kadınlık arasındaki kutuplaşmayı azaltmak yerine, kadınların tarihsel ve psikolojik deneyimlerinden onlar için güç kaynağı olacak yanlar bulup tanımlamaya çalışıyorlardı.” (Kılıç, 1998, s. 359).

İkinci dalga feminizmde mücadeleler ataerkil düzenin ortadan kaldırılmasına yönelik olmuştur. Bu bağlamda feminizmin ikinci dalgası, ilk dalga feminizmin “adalet” söylemine karşı “çeşitlilik” politikası ile ortaya çıkmıştır (Avcil, 2020, s. 1299). Dolayısıyla feminizmde bu süreçte “farklı feminizm yaklaşımları” nedeniyle parçalanmalar görülsede kadınların farklılıklarının, küresel ölçekte fark edilmesi ve tanınması mümkün hale gelmiştir (Aksu, 2011, s. 19).

Üçüncü dalga feminist hareket 1990’larda ortaya çıkmış olup, ikinci dalga feminist hareketin “tekilliği” ne karşı çıkmıştır (Avcil, 2020, s. 1299). İkinci dalga feminizm, birinci dalganın devamı olarak gelişirken, üçüncü dalga feminizm önceki akımlardan belirli yönleriyle ayrılmıştır (Özüdoğru, 2018, s. 309). Üçüncü dalga feminist teorisyenler, geçmiş dönem feminist teorisyenlerin, genellikle cinsiyete dayalı ayrımcılığa yoğunlaştığını ve bu durumda sınıf farklılıklarını ve ırk ayrımını görmezden geldiğini savunmaktadır (Walters, 2009, s. 162). Dolayısıyla üçüncü dalga feminist hareket benzerlik yerine farklılığa, evrensel olan yerine yerel olana vurgu yapmıştır (Özüdoğru, 2018, s. 309).

“Üçüncü dalga feministler daha çok kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi mikro politikalarla ilgilenmişlerdir. Ayrıca içerik açısından diğer iki dalgaya göre çok daha çeşitli konular üzerinde durmuşlardır. Üçüncü dalga feminizm özellikle kadınları sınırlayan ve baskı altında tutmaya çalışan konularla ilgilenmiş ve toplumsal değişime gidecek yolu açacak unsurlar olarak da bilinçlenmeyi arttıran eylemciliği ve geniş tabana yayılmış eğitimi görüp desteklemişlerdir.” (Özveri, 2009, s. 210).

Üçüncü dalga feminist hareket, toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite, cinsellik ve milliyetçilik gibi konuları ele alarak feminist teori çerçevesinde analiz etmiştir (Taş, 2016, ss. 171-172). 1988 ile 2010 yılları arasında ortaya çıkan üçüncü nesil feminist hareket, özellikle büyük kültürel dönüşümlerle şekillenmiş ve post modern düşünceden etkilenmiştir (Donovan, 2001, s. 351-352). Bu süreçte postmodernist ve postyapısalcı kuramların feminist akım üzerindeki etkisi artmış, kadınların deneyim ve pratiklerinin merkeze alındığı bir yaklaşım öne çıkmıştır (Taş, 2016, s. 172). Dolayısıyla üçüncü dalga feminizm, evrensel kadın sorunlarından ziyade bireysel kadın sorunlarıyla ilgilenmektedir. Bu bağlamda üçüncü dalga feminist teori, önceki feminist akımlardan ayrılarak kadınların kendi içlerinde tartışma alanı oluşturduğu bir hareket olarak gelişmiştir (Avcil, 2020, s. 1300). Kadın hareketinin, kadını tarihsel ve kültürel bağlamdan soyutlayarak ele alması temel sorgulama konusudur (Çaha, 2017, s. 357).

Toplumsal cinsiyet tartışmalarının yoğun olduğu üçüncü dalga feminizmde, dönemin teorisyenlerinden Judith Butler, toplumsal cinsiyetin “performatif” olduğunu söyler (Avcil, 2020, s. 1302). Butler “toplumsal cinsiyetin iç özü addettiğimiz şeyin süregiden bir dizi edim üzerinden üretildiğini, bedenin toplumsal cinsiyetli stilizasyonu ile ortaya konduğunu” belirtir (Butler, 2016, s. 20). Bu bağlamda feministler, düşüncelerini, sosyalist-Marksist feminizm, liberal feminizm, radikal feminizm, postmodern feminizm gibi yaklaşımlar temelinde açıklamış, kadınların yaşamış oldukları sorunlara yönelik çözüm arayışlarında bulunmuşlardır.

Kadınlar, tarihin her döneminde maruz kaldıkları eşitsizlikler ve ayrımcılıklar bakımından birtakım sorumluluklar kapsamında mücadele göstermiştir. Küreselleşen dünyada internetin keşfedilmesiyle birlikte iletişim teknolojilerinde ve haberleşme kaynaklarında büyük değişimler yaşanmıştır. İnternetin değişim ve gelişim göstermesi ile farklı sosyal medya alanları ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu sosyal medya alanları dönemin düşünürleri için büyük bir örgütlenme alanı oluşturmuştur. Bu durum da toplumsal hareketlenmelerin sosyal medyaya kaymasına olanak sağlamıştır. Feminizm teknolojik unsurların gelişimiyle birlikte kapsam genişlemesine uğrayarak dördüncü dalga feminizm içerisinde, dijital feminizm adını almıştır. Günlük hayatta dijital feminizmin olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanlarını da görmek mümkündür. Örneğin dijital şiddet kavramı; şiddetin dijital mecralara yansıyan bütünüdür. Dolayısıyla

yeni medyanın gelişimiyle birlikte şiddet kendine sanal ortamda da yer bulmuştur (Sarışın, 2022, s. 261).

Dördüncü dalga feminizm olan dijital feminizm, sosyoloji, kültürel çalışmalar ve diğer sosyal bilimler alanındaki faydacı yaklaşımların kesişimidir (Erbaş, 2018, s. 78). Çağımızda ulaşılan noktada sosyal medya, kullanıcılar tarafından içeriği düzenlenen ve hazırlanan bir olgu haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan sonra gerçekleşen teknolojik gelişmeler sayesinde feminizm de yeni bir boyut kazanmıştır. Meydana gelen bu gelişmeler küreselleşen dünyayı bir hayli derinden etkilemiş ve dijital aktivizme zemin hazırlamıştır.

Dijital platformlar toplumun bir nevi aynası niteliğindedir. Dolayısıyla toplum içerisinde yer yer alan kalıplaşmış ifadeler sosyal medyada kendine yer bulmaktadır. Dijital feminizm toplumsal cinsiyet eşitsizliği neticesinde önemli rol oynamaktadır. Ataerkil cinsiyet, iktidar ilişkisi haline gelmiştir. Ataerkilliğin devam ettirilmesine neden olan iktidar ürünlerinden biri de toplumsal cinsiyettir (Yılmazbilek, 2018, s. 97). Kadınlar var oldukları günden bugüne kadar kendilerini sürekli bir mücadele içerisinde bulmuşlardır. Bu mücadele zaman zaman toplumla ya da egemen devlet arasında gerçekleşmiştir. Devletlerin içerisinde yer alan sınıflaşma hareketleri kadınları ikinci bir rol olarak görme yolundaki adımları başlatmıştır. Bu sınıflaşma hareketleri toplumsal tabakalaşmayı da beraberinde getirerek toplumsal cinsiyet normlarının oluşmasına zemin hazırlar hale gelmiştir.

İnsanların doğuştan sahip oldukları biyolojik özelliklerine göre sergiledikleri tutum ve davranışların genel adına toplumsal cinsiyet rolleri adı verilir (Akkaş, 2020, s. 56). Toplumsal cinsiyet çalışmaları her daim bir tartışma konusu olmuştur. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arasındaki farklılıkların kültürler ve toplumlar arasında nasıl oluşturulduğunu, kurumların yapısı içindeki konumlarını, cinsiyet kimliklerinin oluşum süreçlerini inceleyen yapıdır. Toplumsal cinsiyet 1950'li yıllarda bir kavram darlığı yaşamıştır. 21. yüzyılda ise toplumsal cinsiyet bu kavram darlığından çıkarak sadece kadına yönelik eşitsizliklerin değil toplum içinde kadın, erkek, yaşlı, çocuk tüm insanların toplum tarafından dayatıldığı kalıp yargıları kapsayan bir yaklaşım haline gelmiştir. Diğer yandan cinsiyet biyolojik bir kavramdır. Kadın veya erkek olarak dünyaya gelen bireylerin biyolojik yönünü açıklar (Dökmen, 2015, s. 19).

Oysaki toplum cinsiyetlere farklı roller yükleyerek o topluma özgü değer kalıp yargıları ile kadın ve erkeklerin toplumdaki yerlerini belirlemektedir. Bu durum insanların bulunmuş oldukları toplumun o insanlara dayatmış olduğu konumlandırmadan başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle toplum insanlara kamusal alan ve özel alan konumlandırması yaparak onlara çeşitli rolleri üstlendirir. Erkeği kamusal alana, kadını da ev ve aile yaşamının olduğu özel alana dâhil etmektedir. Erkek egemen bir toplumda kadının nasıl geri planda kaldığını diğer tüm toplumlara anlatabilmek için 21. yüzyılda feminist aktivistler sosyal medya platformlarını kullanarak, feminizmin yeni bir hali olan dijital feminizmi, tüm dünyaya tanıtmaya çalışmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği 21. yüzyılda dünyanın her yerinde farklı şekillerde görülmektedir. Özellikle sanayileşme ve kapitalizm ile, emek piyasasında kadın ve erkek eşitsizliği daha da artmış, kapitalizm ataerkil sisteme eklemlenmiştir. Kapitalist sistemde mülkiyet anlayışının dönüşmesi, ekonomi ve aile yapıları üzerinde derin etkiler oluşturmuş ve bunun sonucunda kadının toplumdaki yeri de önemli ölçüde değişmiştir (Aydoğan, 2020, s. 88). Feminist bakış açısına göre cinsiyet temelli iş bölümü geleneksel olarak siyasi olmaktan çok doğal görüldüğü için cinsiyet eşitsizliği varlığını her zaman korumuştur.

Kadınlar aile ve ailevi sorumluluklar temelinde özel alana hapsedilirken, siyaset, iş hayatı sanat ve edebiyatı içeren kamusal yaşam alanı erkeklerin tekelinde olmuştur. 21. yüzyılda teknoloji sayesinde sahip olunan dijital platformlar, bu mekânsallık olgusunu ortadan kaldırarak insanların dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, eşitsizlik ve ayrımcılığa hep birlikte örgütlenerek karşı çıkmalarına olanak sağlamıştır. Katılımcılık, çok seslilik ve demokrasi gibi kavramların geçmişe kıyasla daha fazla konuşulduğu bu dönemde insanlar, sorunların çözümüne daha fazla dâhil olmaya başlamıştır (Gürel & Nazlı, 2019, s. 190). Günümüzde ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair yürütülen kampanyalar neticesinde dijital platformlarda gerçekleştirilen eylemler ve oluşturulan hashtagler büyük bir yankı uyandırmıştır. Ancak dijital ortamlar feminizmin savunulmasını, yayılmasını sağlarken diğer yandan feminizm karşıtlığının ve mizojininin de yayılmasına da neden olmaktadır (Alikılıç & Baş, 2019, s. 92).

Küreselleşme ile birlikte değişen ve gelişen ilerlemeler, dijital şiddeti gerçekleştiren kişilerin yakalanmayacaklarına inanması, bu davranışın etik dışı

görülmemesi ve siyasi, ekonomik ile kültürel faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan dijital şiddetle karşı karşıya kalma durumu, internet kullanımındaki artışa paralel olarak dünya genelinde özellikle kadınlar arasında giderek yaygınlaşmaktadır (Seçgin & Tarı Selçuk, 2023, s. 203). Örneğin sosyal medya platformlarında yer alan UN Women sayfası toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde çalışmalar yapmaktadır. Sosyal medya araçlarının bu şekilde kullanımı daha çok kişiye ulaşabilmek ve dernek amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Aksu, 2017, s. 154).

Mor çatı, Uçan süpürge, Üniversite Kadın Kollektifi Türkiye ‘deki feminist gruplara örnektir. Bu gruplar #direnkahkaha, #sendeanlat, #kadınkatliamıvar gibi hashtagler aracılığıyla dijital mecralarda, farklı ülkelerden kadınlarla etkileşim kurulmakta ve böylece sanal ortamda bir direnç ve dayanışma sahası oluşturulmaktadır. Sunulan örnekler ışığında, özellikle Türkiye’deki kadın cinayetlerinin bireysel vakalar değil, sistematik bir sorunun parçası olduğunun görünür kılınması ve geniş kitlelere duyurulması, hashtag feminizmi aracılığıyla gerçekleşmektedir (Öymen & Çiligül, 2022, s. 346). Bu şekilde gerçekleşen teknolojik gelişmeler neticesinde iletişim teknolojilerinin ulaştığı mevcut düzey, dijital şiddetin uzun vadede gündemdeki yerini koruyacağını ortaya koymaktadır (Çetin, 2023, s. 128). Bu çerçevede kadınlar günümüz teknolojisinde yalnızca dijital platformlarda değil, belirli sanat dallarında da hak arama çabalarına girmişlerdir. Böylece kadınların güzel olarak nitelendirilmesi için sessiz oldukları ve duygularını yalnızca yazma alanıyla sınırlandırdıkları dönemlerden, yeni sorular ve sorunlarla uğraştıkları bir döneme geçiş yapılmıştır (Bircan, 2019, s. 114).

1.2. Kesişimsellik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Teorik Bağlamı

Feminist teori, eleştirel yaklaşımlar eşliğinde gelişmeye devam ederken, kadınlar arasındaki farklılıkların yok sayılmasının yanlış olduğu yönündeki tartışmalar önem kazanmıştır (Akülkü, 2024, s. 663). Kesişimsel feminizm, kadınların deneyimlerini sadece cinsiyetleri bağlamında değil aynı zamanda ırk, sınıf, etnik köken, cinsel yönelim gibi çeşitli kategoriler üzerinden de ele alarak ortaya çıkmıştır. Kesişimsellik, bireylerin toplumdaki yaşam deneyimlerini belirlemede, sınıf, ırk ve cinsiyet gibi sosyal kimlik yapılarının etkileşimini ifade eden çok boyutlu bir kavramdır (Gopaldas, 2013, s. 90). Tahakküm yapılarının iç içe geçerek bir bütün halinde kadınların toplumsal konumunu etkilemesi, kesişimsellik yaklaşımının literatüre girmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda kesişimsellik kavramı birden çok anlama gelerek farklı alanlarda da yer almıştır. Çağdaş sosyal bilimlerde, kesişimsellik, toplumdaki her bireyin birden fazla sosyal kimlik yapısının kesişiminde konumlandığı ve bu nedenle birden fazla sosyal avantaj ve dezavantaja tabi olması durumudur (Hancock, 2007).

“Kesişimsellik” kavramını ilk olarak ortaya atan Kimberle Crenshaw, “ırk ve cinsiyetin siyah kadınların istihdam deneyimlerinin çok boyutluluğunu şekillendirmek için etkileşime girdiği çeşitli yolları” tanımlamak üzere çalışmalarda bulunmuştur (Crenshaw, 1991, s. 1244). Bu bağlamda kesişimsellik kavramı, ırk ve cinsiyet gibi toplumsal yapıların tek başına değil, bir bütün halinde ve kesişim sağlayarak eşitsizlikler ve ayrımcılıklar üzerinde nasıl bir etki sağladığını ele almıştır. Kesişimsellik kavramı ele alınmadan önce (ABD) kadın hareketlerinde cinsiyetçi yaklaşımlar hâkim olmuş, siyah erkeklerin beyaz erkeklerle, beyaz kadınların beyaz erkeklerle eşitlik anlayışına öncelik verilmiştir (Collins, 1990). Beyaz kadınların önderlik ettiği kadın hareketleri, ırkçı faaliyetler göstererek siyah ve diğer ırksal azınlık kadınları dışlamış ve bu kadınların özgürleşme mücadelelerini göz ardı etmiştir (Hooks, 1981).

Siyah kadınlar karşılaşmış oldukları ırk ve cinsiyet ayrımcılığının yanında aynı zamanda ABD’deki tarihi kölelikten kaynaklanan sınıf dezavantajlarına karşı da mücadele göstermiştir (Gopaldas, 2013, s. 90). Bu bakımdan kesişimsellik, ırk, sınıf, cinsiyet vb. değerleri birbirine bağımlı bir şekilde etkileyerek sosyal kimlik yapıları olarak bireylerin deneyimlerini anlamada ve toplumsal eşitsizlikleri analiz etmede önemli bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla bireylerin sosyal kimlikleri neticesinde sahip oldukları cinsiyetleri, maaşlarını ve terfilerini etkileyerek ekonomik ve sosyal sınıfları üzerinde değişikliğe sebebiyet verebilir (Berdahl & Moore, 2006).

Kesişimsellik yaklaşımı hem feminist hem de ırkçılık karşıtı akademik çalışmalar için birkaç teorik ve politik amaca hizmet etmektedir (Nash, 2008, s. 2). Bu bakımdan kesişimsellik çok boyutlu analiz yaklaşımı sayesinde kadınların ve diğer marjinalleşmiş grupların karşılaştığı eşitsizlikleri daha kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak Crenshaw, siyah kadınları mevcut rejime eklemenin, onların ötekileştirilmesini telafi etmeyeceğini ileri sürmüştür:

“...Çünkü kesişimsel deneyim ırkçılık ve cinsiyetçiliğin toplamından daha büyük olduğundan, kesişimselliği hesaba katmayan herhangi bir analiz, Siyah

kadınların tabi kılındığı özel biçimi yeterince ele alamaz.” (Crenshaw, 1989, s. 140).

Kesişimsel feminist yaklaşım yalnızca cinsiyet temelli eşitsizliklerini analiz etmekle yetinmez, bireylerin ırk, sınıf, etnisite, cinsel yönelim, yaş, engellilik durumu gibi diğer sosyal kimliklerin de bir arada değerlendirildiği çok katmanlı bir analiz sunmaktadır. Kadınlar arası deneyim ve kimlik farklılıklarının göz ardı edilmesi, feminist düşünce içinde eleştiriye konu olmuş ve kadınları tek bir kategori altında değerlendirme anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır (Akülkü, 2024, s. 669). Kadının ve erkeğin birbirinden keskin çizgilerle ayrıldığı toplumlarda, toplumsal normlara bağlı olarak kadın, özel alan olarak nitelendirilen hane içinde bulunan çocuk, engelli ve yaşlı bireylere karşılıksız bakım desteği sunmakla birlikte gündelik bakım sorumluluklarını içeren, refahı güvence altına alan bir rol üstlenmektedir (Erikli , 2020, s. 41). Erkek ise kamusal alanda yer alarak evin reisi konumundadır. Bu nedenle erkek egemenliğinin ve üstünlüğünün inşasında önemli bir etken olan ataerkillik, özel alan ve kamusal alan arasındaki sınırların belirlenmesinde de kritik bir rol üstlenmektedir (Erikli , 2020, s. 88).

Kesişimsellik kavramı, üçüncü dalga feminist hareket içerisinde, kadınlar arası farklılıkların dikkate alınmadığı gerekçesiyle dönemin teorisyenleri tarafından ele alınmıştır. Kesişimsellik yaklaşımı, kadınların baskıya maruz kalma biçimlerinin çeşitlilik gösterdiğini ve bu baskının farklı derecelerde hissedildiğini vurgulamaktadır (Anderson, 2005, s. 51). Siyah feminizmin bir ürünü olarak değerlendirilen kesişimsellik, başlangıçta siyahi kadınların deneyimlerine odaklanmış, ancak tarihsel süreç içinde farklı kadınlık durumuna yönelerek kapsamını genişletmiştir (Nash, 2011, ss. 447-448). Bu bağlamda;

“Nash, kesişimsellik kavramının süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümü Home Truths' on Intersectionality adlı makalesinde incelemektedir. Makalesinde kesişimsellik kavramının anlamının ve uygulamalarının farklı tarihsel dönemlerde değişimine değinen Nash, siyah feminizmin kesişimsellik çalışmalarını üç döneme ayırmaktadır: Geniş bir kesişimsellik anlayışıyla işaretlenmiş erken bir dönem (1968-87), kesişimselliğin kurumsallaşmasının dönüm noktası yıllar (1988-1990), ve hip hop siyah feminizmin birbirinin yerine geçebilirliği ve kesişimselliğin damgasını vurduğu feminist yıllar (1999'lu yıllardan günümüze).” (Avcil, 2020, s. 1303).

Nash'ın "hayatta kalma durumları" olarak isimlendirildiği dönem, kesişimselliğin erken dönem olarak adlandırıldığı 1968-1987 arası yılları kapsamaktadır. Nash, kesişimselliğin erken dönemi olan 1968-1987 arası yılların, siyah feminist örgütlerin, siyah kadınların deneyimlerini merkeze alan teoriler, metinler ve politikalar üretmesiyle öne çıktığını söyler (Nash, 2011, ss. 451-452). Dolayısıyla erken dönem kesişimsellik perspektifinde, siyah kadınların farklı alanlardaki ayrımcılık deneyimlerinin zaman içindeki değişimi ve sürekliliği ön plana çıkmaktadır. Kesişimselliğin 1988-1990'lı yılları, önemli değişimler ve dönüşümlerin gerçekleştiği yılları kapsar. Crenshaw, bu dönemde "kesişimsellik" kavramını, siyah kadınların marjinalleşmesini sağlayan tahakküm mekanizmalarının kesişimini inceleyen bir yöntem olarak tanımlamış ve aynı zamanda çarpıcı bir görsel metafor olarak kullanmıştır (Avcil, 2020, s. 1304).

“1970’li yıllarda siyah işçi sınıfından kadınların beyaz kadınların feminizmine karşı çıkışı ile siyah kadınların ve üçüncü dünya kadınlarının mücadeleleri görünür olmuş, kadınlar arasındaki farklılık ekseninde feminizm kimlik siyasetine doğru yön değiştirmiştir. Nitekim 1970’lerin sonunda kadınlar arasındaki eşitsizliklerle ilgili kuramsal gelişmeler üçüncü dalga feminizmi iyi yönde beslemiştir.” (Sarigöl, 2020, s. 16).

Crenshaw, kadınlar arasındaki farklılıkların görmezden gelinmesinin, kadınlar arasında gerginliğe neden olacağını ileri sürmüş, bu durumun kadına yönelik şiddeti siyasallaştırma çabalarını boşa çıkaran bir kimlik politikası sorunu olduğunu dile getirmiştir (Crenshaw, 1991). Kadınların cinsiyetçi tutumlar, sınıfsal ve ırksal ayrımlar nedeniyle ayrıştığı ve bu farklılıklar gözetilmeden kadın dayanışmasının mümkün olamayacağı konusu dönemin mücadele konusunu kapsamaktadır (Hooks, 1986, s. 127). Toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite ve sınıf gibi kategoriler arasındaki ilişkileri ve beklentileri tarihsel olarak doğru kavramak, kesişimsellik teorisinin kavramsal tartışmasını anlamının temelini oluşturmaktadır (Sarigöl, 2020, s. 341). Bu bağlamda kesişimsellik kavramı yeni bir kavramı ifade etse de ele almış olduğu konular geçmişten günümüze uzanan feminizmin temel sorunlarıdır. Başka bir ifadeyle “Kesişimsellik yeni şişede eski şaraptır” (Lutz vd, 2011, s. 2).

Patricia Hill Collins’in Siyah Feminist Düşünce adlı eserinde ırkçılık, cinsiyetçilik ve sınıf ayrımcılığı gibi tahakküm yapılarının birbiriyle kesiştiğini “tahakküm matrisi” kavramı ile açıklamaktadır (Collins, 2000, s. 19). Bu önemli iki çalışma sayesinde

kesişimsellik, siyah feminist hareketin merkezine yerleşmiştir. Crenshaw (1989), *İrk ve Cinsiyetin Kesişimini Ötekileştirmek: Ayrımcılık Karşıtı Doktrinin Siyah Feminist Eleştirisi, Feminist Teori ve Irkçılık Karşıtı Politika* adlı makalesinde, ABD’de siyah kadınların hukuk davalarına da yansıyan iş yaşamındaki ayrımcılıklarından yola çıkarak, bu deneyimlerin toplumsal ve hukuki bağlamda nasıl görünmez kılındığını irdelemiştir (Kemahlı Garipoğlu vd., 2023, s. 1143). Crenshaw, “Tüm Kadınlar Beyaz, Tüm Siyahlar Erkek ama Bazılarımız Cesur” başlığıyla, ırk ve cinsiyet gibi farklı toplumsal kimliklerin kesişiminden kaynaklanan eşitsizliklere dikkat çekmek istemiştir (Crenshaw, 1989).

Kesişimsellik; feminizmin, kadınların deneyimlerine dair çeşitliliği yeterince hesaba katmaması nedeniyle (Nash, 2008, ss. 2-3) ikinci ve üçüncü dalga feministlerce, feminizm literatürünün yalnızca beyaz, orta sınıf ve eğitilmiş kadınların deneyimlerine odaklanmasını reddetmiş (Shields, 2008, ss. 302-303) ve farklı kadınlık deneyimlerinin olduğunu savunan bu görüş, beyaz, siyahi, işçi, beyaz yakalı, yoksul ve zengin kadınlar arasındaki benzerlikler kadar farklılıkların da öne çıkmasını talep etmiştir (Afyonoğlu, 2020, s. 705).

Kesişimsellik kavramı birden çok tanıma ev sahipliği yapmaktadır. Bowleg Kesişimselliği, siyahi kadınların deneyimlerini tek bir çatı altında toplamak yerine, bu deneyimlerin özgünlüğünü vurgulayan ve beyaz üstünlüğüne dayalı sosyal yapıların yarattığı ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi baskı sistemleriyle nasıl kesiştiğini ele alan bütüncül bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır (Bowleg, 2008). Dolayısıyla kesişimsellik, kadınların karşı karşıya kalmış oldukları tahakküm türleri, sahip oldukları nitelikler bakımından farklılık göstermektedir. Bu bağlamda kesişimsellik, kadınlara yönelik baskı ve eşitsizliklerin, ırk, cinsiyet ve cinsellik gibi faktörlerin etkileşimiyle nasıl biçimlendiğini ve bu süreçlerin iktidar yapılarıyla nasıl iç içe geçtiğini analiz etmek için güçlü bir kavramsal araç olarak ortaya çıkmıştır (Guy-Evans, 2023).

Kesişimsellik, kadınların maruz kaldığı çeşitli baskı sistemlerini bir arada değerlendirerek, mevcut dar bakış açısını genişleten bir kavram olarak öne çıkmaktadır (Güneş, 2021, s. 1749). Bu kavram temel olarak kendinden önceki feminist perspektifin teori ve politikada ele alınmayan, ancak kadınlar arasındaki farklılıkların görmezden gelinemeyeceğini vurgulayarak birinci ve ikinci dalga feminizme tepki niteliğinde doğmuştur. Kesişimsellik teorisine göre, kadınlar yalnızca kadın olmalarından dolayı

değil, farklı sosyal ve yapısal değişiklikler nedeniyle de ayrımcılığa ve eşitsizliğe maruz kalabilmektedir (Akülkü, 2024, s. 664). Crenshaw, kesişimsellik kavramını isim olarak ilk kullanan Amerikalı siyah feminist olarak, Amerika'daki siyah kadınların beyazlardan farklı baskı mekanizmalarına maruz kaldığını savunmuş ve siyah kadınlar arasındaki ayrışmanın sebeplerini analiz etmiştir (Crenshaw, 2011, s. 25).

Crenshaw'ın feminist teoriye kazandırdığı kesişimsellik (intersectionality) kavramı (Kemahlı Garipoğlu vd., 2023, s. 1143), üçüncü dalga feminist hareketin etkisiyle 1990'lı yıllardan itibaren daha yoğun olarak feminist literatürde kullanılmaya başlanmıştır (Avcil, 2020, s. 1303). Siyah feminizm ve kesişimsellik alanında önemli katkılar sunan Patricia Hill Collins ve Bell Hooks, sınıfsal, toplumsal cinsiyet ve ırka dayalı ayrımcılıkları yalnızca beyaz-siyah ayrımı üzerinden incelemek yerine, siyah topluluk içindeki farklılıkları ve üçüncü dünya kadınlarının deneyimlerini de analizlerine dahil ederek daha geniş bir çerçeveye çizmiştir. (Sarigöl, 2020, s. 342). Collins, Afrika kökenli kadınların tarih boyunca hayvansı ve vahşi cinsellikle ilişkilendirilerek, bu imaj üzerinden siyahların “medeniyetten uzak” bireyler olarak inşa edildiğini öne sürmüştür (Collins, 2004, s. 27).

Collins ile ortak düşüncelere sahip olan Hooks, siyah kadının maruz kaldığı baskıların feminist teori içinde romantize edildiğini ve bu yaklaşımın esas baskı nedenlerine ve sonuçlarına yönelik eleştirel bir bakış geliştirilmediğini iddia eder. Ona göre, siyah kadının ırkı ve cinsiyeti nedeniyle karşılaştığı sorunlar sıkça dile getirilse de bu baskılarla nasıl başa çıktığı çoğunlukla göz ardı edilir (Sarigöl, 2020, s. 343). Siyah kadının “güçlü” olduğu yönünde bir mit yaratılarak kahramanlık söylemi inşa edilir. Beyaz kadınların doğurganlık, cinsellik nesnesi olma ve çocuk bakımıyla ilişkilendirilmesi sorgulanırken, siyah kadınların aynı roller içinde konumlandırılması desteklenir ve yüceltilir (Hooks, 1990, s. 6). Bu bakımdan kesişimsellik, farklı etnik kökenlere sahip kadınların, sahip oldukları biyolojik veya kültürel özellikler bakımından birbirlerinden ayrı tahakküm türlerine maruz kalmalarını konu edinmiştir.

Kesişimsellik yaklaşımının teorik temellerini oluşturan Siyah feminist hareket, siyah kadınların deneyimlerini ve mücadelelerini ele alan bir yaklaşımdır. 1960'ların sonlarında gelişen siyah feminist hareket, beyaz feminist hareketin beyaz olmayan kadınları görmezden gelmesine veya marjinalleştirmesine karşı bir duruş olarak

şekillenmiştir (Batu & Görmez, 2024, s. 399). 1797’de köle olarak dünyaya gelen Isabella Baumfree’nin 1851 yılında gerçekleşen Ohio Kadın Hakları kongresinde sorduğu “Ben kadın değil miyim?” sorusu ile siyah feminizm başlamıştır (Tong & Botts, 2021, s. 170). Bu bağlamda Baumfree, adını Sojourner Truth olarak değiştirmiş, siyah kadın olmanın getirmiş olduğu ayrımcılığa ve sömürüye karşı çıkmıştır. Dolayısıyla Sojourner kesişimsellik yaklaşımının gelişim göstermesinde, siyah kadınların kendi kimliklerini ve deneyimlerini dile getirmeleri, seslerini duyurmaları ve mücadelelerini bağımsız şekilde yürütmeleri açısından önemli bir esin kaynağı oldu (Batu & Görmez, 2024, s. 403).

Toplumsal bağlamda kadınlar, ataerkil düzenin ağırlığı altında mücadele gösterirken, siyah kadınlar, beyaz üstünlüğünün ve ırkçı sınıf baskısının yükünün üstesinden gelmeye çalışmıştır. Siyah kadınlar tarihin ilk dönemlerinde oy hakkı ve kölelik karşıtı eylemlerde etkili olmuş, beyaz erkeklerin, siyah kadınlarla iş birliği beyaz kadınlar tarafından eleştirilmiştir. Bu bakımdan beyaz kadınlarla siyah kadınlar arasında bir politikleşme durumu gündeme gelmiştir. Beyaz kadınlar, siyah kadınları yavaş yavaş saf dışı bırakmıştır (Batu & Görmez, 2024, s. 403).

Siyah bir kadın olmanın getirmiş olduğu ayrımcılığa karşı çıkan Sojourner, kadın hakları ve siyah hakları mücadelesinde insanları bir araya getirerek ilk kez 1989 yılında Crenshaw’ın kullanacağı kesişimsellik kavramına, 1851 yılında değinmiştir (Batu & Görmez, 2024, s. 403). Bu durum, o dönemdeki siyah kadınların seslerini duyurabilmeleri açısından bir öncül niteliği taşımıştır. Mücadeleler sonucu ortaya çıkan ırkçı atmosfer, siyah kadınların beyaz feminizmden uzaklaşmasına neden olmuştur (Davis, 1994, s. 81). Bu bağlamda süfrajeterler, siyah kadınların mücadelesine destek vermiş, işçi sınıfının desteğini almak için The Revolution gazetesinde, oy hakkının kadınlar için iş hayatında erkeklerle eşit fırsatlar yaratacağını hatırlatıp “Eşit İşe, Eşit Ücret” sloganını dile getirmişlerdir (Batu & Görmez, 2024, s. 403). Emek sömürsünün öznesini oluşturan kadınlar, kapitalist sistemin baş düşmanları olduğunu görerek asıl yapılması gerekenin çalışma koşullarının ve ücretlerinin iyileştirilmesi olduğunu savunmuşlardır. Oy hakkı için birlikte mücadele gösteren siyah kadınlar ve işçi sınıfı, feminist harekete destekte bulunmuştur.

Siyah feminist teorisyenler öncelikle kadın olmalarından ötürü toplumda yaşadıkları haksızlıklarla mücadele ederken, etnik kimlikleri sonucunda uğradıkları

baskıları da gündeme getirmiştir. Bu bakımdan siyah feminist kadınlar, çifte sömürü yaşayarak birtakım eşitsizliklerin odağında kalmıştır.

“Kadın haklarını tanıyarak, kadınların maruz kaldığı eşitsizliklerle mücadele etmek anlamına gelen feminizm, kuşkusuz ki ortaya çıktığı tarihten beri aynı kalmadı ve çeşitli kavramlarla incelenmeye çalışıldı. Kesişimsellik kavramı da bunlardan biridir. Kimberle Crenshaw’ın 1989 yılında ortaya attığı bu kavram, grupların homojenleştirici etkilerine yönelik bir eleştiri olarak feminist tartışmalarda kendine yer buldu. Crenshaw’a göre, siyah kadınların deneyimleri beyaz kadınların deneyimlerinden farklıdır ve onların durumu aynı argümanlarla anlaşılamaz. Onlar; hem kadın, hem de siyah olmalarından dolayı beyaz kadınlardan farklı; onlarla bazen çelişen, bazen de örtüşen eşitsizlik mekanizmalarına sahiptirler. Kesişimsellik kavramı da bu durumu ifade eder.” (Sivil Sayfalar, 2017).

Crenshaw, kesişimsellik kavramını tartışırken, mahkemelerin siyahi kadın davacıların davalarına nasıl yaklaştığını ve nasıl sonuçlandığını mercek altına almıştır. “Bu bağlamda DeGraffenreid davasındaki beş siyahi kadının, işverenin kıdem sisteminin siyahi kadınlara yönelik geçmişteki ayrımcılığı sürdürdüğü iddiasıyla General Motors’a açtığı davaya odaklanmıştır” (Akülkü, 2024, s. 676). Duruşmaya göre, General Motors 1964’ten önce siyahi kadınları işe almamış, ancak mahkeme, 1964 Medeni Haklar Yasası’ndan birkaç yıl önce beyaz kadınların işe alındığını belirterek kıdem sisteminin devam ettirilebileceğine ve cinsiyet ayrımcılığı olmadığına hükmetmiştir. Bu bakımdan siyahi kadınların uğramış olduğu ayrımcılık, beyaz kadınların gölgesi altında kalmış ve bu sebeple Crenshaw siyahi kadın deneyimlerini kavşaktaki trafığe benzetmiştir (Crenshaw, 1989, ss. 142-149).

Crenshaw’ın *eksen (Axis)* ve *kesişim (Intersectional)* kavramlarına dayandırdığı kuramsal yaklaşımın simgesel betimlemesi ise şu şekildedir:

Gelen ve giden dört yolun kesişimini trafik benzetmesi ile düşünün. Ayrımcılık trafikte olduğu gibi kesişime kadar tek bir yönde ya da başka bir yönde akabilir. Kesişimde bir kaza olursa, bu herhangi bir yönden gelen arabalar nedeniyle olabilir, ya da bazen hepsinden birden gelenler nedeniyle. Benzer şekilde siyah bir kadın, eğer kesişimde olduğu için zarar görürse, bunun nedeni cinsiyet ayrımcılığı ya da ırk ayrımcılığı olabilir. (Crenshaw, 2011, s. 29).

Feminist teori içinde, kadınların hayatlarının kesişen çoklu tahakküm sistemleri tarafından şekillendirildiği tekil bir bağlama dayanmadığı, düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle kadınların ötekileştirilmesinin tek sebebinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ele alınamayacağı düşüncesiyle ırkçı feminist iddialara yanıt verilmiştir (Carastathis, 2014, s. 304). Crenshaw'a göre, tek eksenli perspektif, siyah kadınların hem ırksal hem de cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele yollarını, grubun ayrıcalıklı üyelerinin deneyimleri doğrultusunda şekillendirerek siyah kadınları dışlamaktadır (Avcil, 2020, s. 1304). Crenshaw'a göre siyah kadınlar ırkçı politika söyleminin dışında bırakılmaktadır. Bu durum kadınlar arası farklılıkların görmezden gelinmesiyle çözülemez.

Kesişimsellik ırksal ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın birleşiminden daha geniş bir perspektif sunduğundan dolayı, kesişimsellik yaklaşımının dikkate alınmadığı her tür bir değerlendirme, siyah kadınların ötekileştirilme biçimini ifade etmekte yetersiz kalır (Avcil, 2020, s. 1305). Dolayısıyla sınıf ve cinsiyet gibi faktörler, beyaz olmayan kadınların deneyimlerini şekillendirmede kritik bir öneme sahiptir. Crenshaw, ırk ve toplumsal cinsiyet yapılarının, beyaz olmayan kadınların diğer gruplara göre yoksulluğu deneyimleme biçimlerini şekillendiren iki önemli kavram olduğunu söyler (Crenshaw, 2011). Toplumsal düzen içerisinde ayrımcılık olgusu, ırk ve cinsiyet kimlikleri aracılığıyla yeniden üretilir. Bu bağlamda, Crenshaw'ın tanımladığı kesişimsellik, feminist kuramda yeni bir analitik çerçeve olarak kabul görmüş ve Hill Collins, Bell Hooks gibi siyah feministler tarafından daha kapsamlı bir şekilde yorumlanmıştır (Kemahlı Garipoğlu vd., 2023, s. 1145).

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet, Sınıf, Irk, Etnisite ve Kimlik İlişkileri

Kadınlar, tarih boyunca toplumla veya egemen devletle verdikleri mücadelede, devletlerin içindeki sınıflaşma hareketlerinin etkisiyle ikinci planda görülmeye başlamıştır. Bu bağlamda sınıflaşma hareketleri toplumsal tabakalaşmayı da beraberinde getirmiş olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet normlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Toplumsal cinsiyet, bireylerin biyolojik cinsiyetlerine dayalı olarak toplum tarafından belirli roller ve normlar çerçevesinde konumlandırılmasını ifade eden sosyal bir yapılanmayı oluşturmaktadır. Dünyada, bireyleri tanımlamak ve anlamlandırmak amacıyla çeşitli sınıflandırmalar yapılmakta olup, bu sınıflandırmalar çerçevesinde kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılıkları; kültürel özellikler, yaş, statü ve ekonomik gelir

gibi unsurlara bağılı olarak  ekillenmi  ve bireyler arasında belirgin ayrımlar ortaya çıkmıştır (Akka , 2019, s. 98).

İnsan hayatının önemli bir boyutunu oluşturan cinsiyet, bireylerin toplumsal düzende sınıflandırılması ve bu düzen içerisinde bireylerin rollerini belirleyerek onların sosyal hayata hazırlanması gibi argümanları oluşturmaktadır. Bu u urda şekillenen cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları, feminist teorinin önemli alt başlıklarını ortaya çıkarmaktadır. Günlük dilde kadın ve erkek, bireyin biyolojik cinsiyetini (di i- female veya erkek- male) belirtirken, aynı zamanda toplum içinde üstlendiği roller doğrultusunda kadın (woman) veya erkek (man) olarak anlam kazanmasını da ifade eder (Vatandaş, 2011, s. 30). Bu bağlamda şekillenen kavramlar biyolojik unsuru teşkil etse de arkasından toplumsal argümanları da beraberinde getirmektedir.

Bireyin kadın veya erkek olarak dünyaya gelmesi, do u tan di i(female) veya er(male) olarak yani biyolojik olarak cinsiyetini belirleyen temel unsurları oluşturur. Bu biyolojik boyut bağlamında şekillenen toplumsal boyut, bireylerin tüm yaşamları boyunca yeniden üretilerek inşa edilmektedir. “ rne in, doğacak çocukları için giysi ve eşya hazırlayan anne ve baba, eşyanın rengi ve biçimi konusunda tercihlerini kullanırken, çocuktan hayatı boyunca mensubu olması istenecek davranışlar, tutumlar, roller örgüsünü inşa etmenin ilk adımını atarlar” (Vatandaş, 2011, s. 30). Do umla birlikte ba layan bu süreç, çocuğun kıyafetlerinden oyuncaklarına, tarzından mesleğine kadar birçok faktörü etkilemektedir. Dolayısıyla biyolojik cinsiyetin etrafında şekillenen toplumsal cinsiyet, birtakım tutum ve roller geliştirerek kadınlık ve erkeklik argümanlarını oluşturur. Ann Oakley, 1972 yılında yayımlanan *Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum* adlı eserinde, sosyolojiye toplumsal cinsiyet (gender) kavramını dâhil etmiş ve cinsiyetin (sex) biyolojik bir ayrımı ifade ederken, toplumsal cinsiyetin (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal e itsizli i vurguladı ını belirtmiştir (Vatandaş, 2011, s. 31).

Do dukları andan itibaren bireyler, cinsel organlarına göre kadın veya erkek kategorisine dâhil edilir. Ancak, bireylerin kendilerini erkek ya da kız olarak algılamaları ve tanımlamaları, onların cinsel kimliğini belirlemektedir (Akka , 2019, s. 99). Bireyin cinsel kimliğinin oluşumu, erken döneminde ba lar ancak birey daha küçük ya lardayken cinsiyeti, biyolojik temellerden çok giysiler, oyuncaklar, roller gibi basit etmenlerle anlamlandırır. Cinsiyetin do u tan gelen bir unsur olduğunu, di i veya er olarak doğan

birinin hayatı boyunca dişi veya er olarak kaldığı gerçeğini zamanla öğrenir ve bu kavramları beş ya da altı yaşlarında kesin bir temele döndürür (Vatandaş, 2011, s. 32). Biyolojik anlamda cinsiyet, yalnızca cinsel organa dayanarak tanımlandığı için herkes erkek ya da kadın olarak doğar (Bhasin, 2003, s. 8). Bu bakımdan yeni doğan bireyin cinsel organına bakılarak, erkek mi yoksa kadın mı olduğu belirlenir. Ancak toplumsal cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyeti doğrultusunda şekillenen, toplumun kültürel normları, beklentileri ve rollerine bağlı olarak inşa edilen bir kimliktir: “Cinsiyet sosyal ve kültürel anlamda kadın ve erkeğe verilen toplumsal rolleri ifade eder. Bu anlamda toplum, kadın ve erkeği tanımlar ve ayırt eder” (Bhasin, 2003, s. 3).

Cinsiyet rolleri, her toplumun kültürüne göre değişkenlik göstermektedir. Bireylerin günlük hayatlarını etkileyen toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeği cinsel kimliklerine göre tanımlamakta, onlardan beklenen davranışları, sorumlulukları ve rollerini belirlemekte, bu da toplumda bireylerin kendilerini nasıl ifade ettikleri ve toplum tarafından nasıl algılandıkları üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. “Kavram, cinsiyete yönelik sosyokültürel değer yargılarına, toplumsal iş bölümünün cinsiyet üzerinden nasıl şekillendiğine, cinsiyete ait toplumsal rollerin, davranış kalıplarının neler olduğuna yönelik cinsiyet kodlarını içermektedir” (Uluocak vd., 2014, s. 49).

Farklı toplumsal yapılar ve kültürel bağlamlarda kadına ait oluşturulan geleneksel ve kültürel kodlar, kadının hem kamusal hem de özel alandaki sosyal ve kişisel kimliğinin inşa edilmesinde etkili olmuştur. Ataerkil düzenin hâkim olduğu toplumlarda, toplumsal cinsiyet normları kadınlar üzerindeki baskıyı arttırarak derinleştirmektedir. Sosyal hayatın çeşitli evrelerinde eşitsizliğe ve ötekileştirmeye daha çok hedef olan kadınların statüsü, dini veya etnik kimliklerine dayalı azınlık kimliği nedeniyle ötekileştirme (öteki) gibi durumlarla daha da karmaşıklaşmaktadır (Kemahlı Garipoğlu & Sezer Şanlı, 2021, s. 481).

Kadınlar geçmişten günümüze kadar birçok alanda çoklu ayrımcılık ve baskı biçimlerine maruz kalmıştır. Toplumsal cinsiyet normları, bireylerin biyolojik cinsiyetleri temelinde şekillenmekte olup bulundukları kültürden, ait oldukları ırksal ve etnik kökene kadar birçok faktörü etkileyerek biçimlendirmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden en fazla etkilenenler, toplumun her döneminde kadınlar olmuştur. Bu bağlamda toplumsal düzen içerisinde şekillenen özel alan ve kamusal alan ayrımı, toplumsal cinsiyet

eşitsizliğinin oluşturduğu bir sistemi belirtmektedir. Dolayısıyla özel alanın bir parçası haline getirilen kadınlar, kamusal alandan dışlanarak yurttaşlık haklarından da mahrum bırakılmaktadır. “Toplumsal hayatın farklı aşamalarında ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya en fazla maruz kalan kadınların bu konumu, dini veya etnik kimliğe bağlı azınlık olma gibi dışlayıcı(öteki) konumuna sokan unsurlar ile daha da derinleşmektedir” (Kemahlı Garipoğlu & Sezer Şanlı, 2021, s. 483).

Kimlik kelimesi, çok katmanlı ve sürekli değişen bir sisteme sahip olmakla birlikte, kişinin cinsiyeti, adı, ailesi gibi bireysel olarak tercih hakkının olmadığı bir yapıyı oluşturmaktadır (Ünlü, 2023, s. 119). Bireyin sahip olduğu cinsel kimliği, onun toplum içerisindeki rol ve tutumlarını da etkileyerek şekillendirmektedir. Bu bağlamda gelişim gösteren sosyalleşme kavramı toplumsal anlamda kimlik ilişkilerinin edinilebilmesi açısından hayati bir önem taşımaktadır.

“Sosyalleşme süreci sayesinde, çocuklar kendi biyo lojik cinsiyet beklentilerini ve sosyal normları içselleştirirler ve bu yolla toplumsal cinsiyet farklılıkları kültürel olarak yeniden üretilir, kadın ve erkekler farklı roller içinde sosyalleşirler. Cinsiyete göre farklılaşan oyuncaklar, kıyafetler, televizyonda sunulan kalıp roller, filmler ve video oyunları, toplumsal cinsiyet beklentilerine uygun kültürel teşvik örnekleridir.” (Giddens & Sutton, 2018, s. 185).

Sosyalleşme süreci içerisinde toplumsal cinsiyetin inşası tartışma konusu olmuştur:

“Simone de Beauvoir için toplumsal cinsiyet inşa edilmiştir, ancak bu sözleri, bir şekilde söz konusu toplumsal cinsiyeti üstlenen ya da kendine mülk eden, yani bir başka toplumsal cinsiyeti üstlenmesi de mümkün olan bir fail işaret etmektedir. Beauvoir’e göre kişi kadındır ancak bu her daim kültürel bir zorunluluk nedeniyledir. Ve elbette açıkça görülmektedir ki bu mecburiyetin dayatıcısı cinsiyet değildir.” (Butler, 2018, s. 54).

Beauvoir, dişiliğin belirlendiğini ancak erillikle ilgili böyle bir durumun söz konusu olmadığını dile getirerek, dişiliğin ötekiliğinin kültürel yapının etkisine vurgu yapmaktadır (Ünlü, 2023, s. 124). Kadının evlilik kurumuna dahil olması, toplum içinde ötekileştirilmesinin en temel sebebi olarak karşılanmaktadır. Bu bakımdan kadınların kamusal alan içerisindeki sınırlılığının sebebini, eşlerinin belirlediğini dile getiren Beauvoir:

“Erkek, alışverişin kadın tarafından yapılmasını, evi kadının çekip çevirmesini, çocukların eğitimiyle yalnız onun uğraşmasını pek doğal bulmaktadır. Kadının kendisi de evlendiği anda, kişisel yaşamının bile sırtından atamayacağı birtakım görevler yüklendiğine inanmaktadır; ... Bütün iyi eşler gibi zarif bir hanım, iyi bir ev kadını, iyi bir ana olmaya çalışır.” (Beauvoir, 1993, s. 66).

Bu bakımdan cinsiyet, toplumsal bir kimlik grubu olarak kadınların geri planda kalmasına ve marjinalleşmesine sebebiyet vermektedir (Kemahlı Garipoğlu & Sezer Şanlı, 2021, s. 485). Dolayısıyla kimlik kavramının inşasında, ırk, etnisite, cinsiyet ve din gibi sosyal ve kültürel bakımdan birçok faktör bulunmaktadır.

Etnisite, benzer kutsal değerleri, dili ve yaşam alışkanlıklarını paylaşan bireylerden oluşan bir topluluk olarak tanımlanır (Göka, 2006, s. 311). Etnisite ve etnik kimlik, bir toplumdaki bireylerin sahip oldukları kültür yapısıyla şekillenen algı ve irade bütünüdür. Bu bakımdan bireyler, doğuştan sabit ve değişmez davranışlarla doğmazlar (Bauman, 1999, s. 27). Bireyler, içinde yetiştikleri ortamda etkileşim ve gelişim süreçleriyle kimliklerini şekillendirir, benimseyebilir veya reddedebilirler (Metin, 2013, s. 16). Bu noktada kadın, doğurganlık özelliğiyle, içinde bulunduğu kültürün toplumsal cinsiyet rollerine yansımaları kendinden sonraki nesillere aktarma noktasında önemli bir boyut sunmaktadır. Bir diğer etnik tanımına göre, “Etnik kimlik belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu duygu topluluk üyelerinin kendilerini belirli bir bizin mensupları olarak, onlardan farklılıklarını vurgulayarak kendi içlerinde birleştirmektedir” (Bilgin, 1995, s. 65).

Bireyler doğuştan etnik kimliğe sahiptir ancak etnik kimlik zaman içerisinde savaş, sürgün, göç, tahakküm vb. birtakım sosyal argümanlar tarafından değişime uğramaktadır. Marshall’a göre etnisite, ırk kavramına karşı geliştirilmiş, aidiyet temelinde yapılandırılmış bir olgudur (Marshall, 1999, s. 215). Nitekim etnisite, topluluk olmayı sağlayan en önemli öge olup aile kavramına da benzetilir ve doğum yoluyla dâhil olunan ya da kişiye kan bağı varmışçasına aidiyet kazandıran bir yapı olarak anlaşılmaktadır (Seyrekbasan, 2022, s. 566). Bu bakımdan etnisite, bireylerin doğuştan sahip olduğu bir olgu olup, kültürel ve çevresel faktörler ışığında yeniden üretilerek şekillenmektedir.

Martineau, ırk, emek ve toplumsal cinsiyeti toplumsal kurumlar içerisinde toplumun ahlaki yapısı üzerinden analiz etmiş ve bu üç olgunun büyük oranda iç içe geçtiğini ortaya koymuştur (Erdoğan & Çatak Aşkar, 2022, s. 305). Bu bakımdan birinci dalga kadın hareketlerinde süfajetlerin oy hakkı için verdiği mücadele, her zaman ırk meselesini tek başına ele almamış, ancak toplumsal cinsiyetin ve diğer baskı biçimlerinin nasıl kesiştiğini göstermek açısından kölelik karşıtı hareketle sıkça bağlantılı olmuştur (Tong & Botts, 2021, ss. 39-40).

1.2.2. Kesişimselliğin Kadın Çalışmaları Bağlamında Yeri: Bir Analitik Araç Olarak Kesişimsellik Yaklaşımının Kullanımı ve Eleştirileri

Kesişimsellik yaklaşımı, eşitsizliklerin yalnızca sınıf, cinsiyet ve etnisite gibi farklılıklardan kaynaklanmadığı, aynı zamanda içerisinde birtakım yaş, engellilik, göçmenlik gibi vb. faktörleri de içerisinde barındırmasıyla kadın çalışmalarında analitik bir araç olarak daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu bakımdan kadınların karşılaşmış oldukları çoklu tahakküm türlerinin açıklanmasında geniş bir teorik bağlam sunmaktadır. Örneğin Türkiye’de kadınlar enformel sektörlerde yer alarak, ücretsiz aile işçisi olarak güvencesiz işlerde istihdam edilmeleri dolayısıyla babalarının veya kocalarının sosyal güvenlik sistemine bağlı kalmaktadırlar (Dedeoğlu & Elveren, 2017, s. 35). Bu bakımdan kesişimsellik yaklaşımının analitik bir araç olarak değerlendirilmesi yapıldığında, kadınların yalnızca cinsiyetleri dolayısıyla değil; sınıf, aile içindeki istihdam ve konumları dolayısıyla başka kategorilerle bir arada değerlendirilerek çok boyutlu eşitsizlik sürecinde yer aldığı görülmektedir.

ABD’de beyaz olmayan kadınların ekonomik, sosyal ve politik dünyalarda farklı konumlara sahip olmaları nedeniyle temel ihtiyaçlarının karşılanma olasılığı ırksal olarak ayrıcalıklı olan kadınlara göre daha düşüktür (Crenshaw, 1991, s. 1250). Bu durumda siyahi olmayan kadınların yaşamış oldukları ayrımcılık kapsamında, kadın olmalarının dışında aynı zamanda ırksal farklılıklarının da yer aldığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan toplumsal cinsiyetin yanı sıra kadınlar, kültürel kimlikleri ve sınıfsal konumları bakımından da ayrımcılığa uğramaktadır.

1989 yılında Crenshaw tarafından tanımlanan kesişimsellik kavramı, toplumsal kurumlar, özgürleşme hareketleri, kültürel pratikler ile birlikte farklılık kategorileri bakımından birtakım eleştirilerin odağında olmuştur. “Bu eleştiriler daha çok bu

kavramın boşluklarını doldurmaya veya eksikliklerini tamamlamaya yöneliktir” (Ardıç, 2022, s. 484). Marksizm ve feminizm gibi eleştirel düşünce akımlarının birbirlerine yönelik eleştirileri ve feminizmin kendi içerisindeki siyah feminizm eleştirisi, kesişimsellik kavramının ortaya çıkmasıyla kritik bir rol oynamıştır (Ardıç, 2022, s. 485).

Siyah feminist hareket, ötekileştirilmiş kadınların feminist teoriye nasıl yabancılaştırıldığının sorgulamasını yaparak kesişimsellik kavramının önemini vurgulamıştır. Kesişimsellik, feminist teorinin eleştirilerle karşılaştığı bir dönemde türemiş bir kavramdır. Kesişimsellik kavramını Crenshaw, 2013 yılında diğer feminist teorisyenlerle birlikte, “bir yöntem ve bir eğilim, sezgisel ve analitik bir araç olarak” tanımlamıştır. Aynı zamanda kesişimsellik kavramı siyah ve yerli feministlerle birlikte diğer renkli kadınlar aracılığıyla mücadeleler sonucunda geliştirilmiştir (Runyan, 2018).

Kesişimsellik yaklaşımı, akademik anlamda hukuk çalışmalarının yanı sıra birçok farklı alanda da kullanılmıştır. Bu bağlamda kesişimsellik, toplumsal cinsiyet çalışmaları, emek ve işgücü piyasası, hukuk ve politika gibi alanlarda kullanılmış ayrıca farklı perspektiflerden geniş bir şekilde ele alınmıştır. Crenshaw’ın 1989-1991 yıllarında yayımlanmış olduğu *Irk ve Cinsiyetin Kesişimini Demarjinalleştirmek* adlı çalışması, feminist hukuk çalışmalarına önemli bir bağlam sunmaktadır. Ataerkil düzenin eleştirisi, ancak siyah kadınların deneyimlerini ön plana çıkarmayla mümkündür (Crenshaw, 1989, s. 153). Dolayısıyla kesişimsellik, toplumsal eşitsizlikleri çok boyutlu biçimde anlamak ve görünmez kılınan deneyimleri görünür hale getirmek için kritik bir analitik çerçeve sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME VE KAPİTALİST- PATRİARKAL YAPILAR EKSENİNDE KADIN EMEĞİ: SINIF, CİNSİYET VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Tarihsel süreçte kadınlar gerek üretim alanında gerekse ev içi emekteki katkılarına rağmen çoğunlukla görünmez kılınmış ve ötekileştirilmiştir. Modernizm, toplumsal yaşamın ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarında köklü dönüşümler yaratarak kadınların kamusal alanda daha görünür olmasına, toplumsal rollerinin yeniden tanımlanmasına ve çeşitli hakların kazanılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda modernleşme süreci, kadınların toplumsal konumunda önemli bir kırılma noktası teşkil etmiş; ataerkil yapının sorgulanmasını ve farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde yeniden değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bu bölümde, modernizm ve toplumsal dönüşümler ışığında kadının toplumdaki konumu kuramsal perspektiften ele alınacaktır.

2.1. Modernizm Kavramı ve Tarihsel Arka Planı: Modern Toplumda Kadının Konumu

Modern kelimesi, Latince “*modernus*” ve “*modo*” dan türetilmiş olup, ilk kez 5. yüzyılda Hristiyan dünyasını Roma-Pagan geçmişinden ayırmak için kullanılmıştır (Friedrich vd., 1994, s. 31). 17. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan modernlik, toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerinde köklü değişimlere yol açarak küresel ölçekte etkili olmuştur (Giddens, 1994, ss. 9-10). Batı’da “modernizm” olarak adlandırılan bu süreç, Batı dışı toplumlarda “modernleşme” biçiminde görülmüş; kapitalizm, kentleşme, akılcılık, bilimsellik, uzmanlaşma, teknoloji, demokrasi ve ulus-devlet gibi unsurları barındırmıştır (Çetin, 2003, s. 4; Demir vd., 2008, s. 77). Aydınlanma düşüncesi modernizme “evrensel ve ebedi akıl” ile “mutlak kesinlik” fikrini kazandırmış, dönemin

düşünürleri ise aklın uygun eğitimle gerçekliğe ulaşabileceğine inanmıştır (Bauman, 2003, s. 38; Benhabib, 1999, s. 20).

Modern toplumları inceleyen bir bilim olarak sosyolojide ırk, etnisite, toplumsal sınıflar, toplumsal cinsiyet, yaş gibi eşitsizlik odakları toplumsal incelemenin ana konularını ifade etmektedir (Erdoğan & Çatak Aşkar, 2022, s. 318). Bu bağlamda toplumsal yapının anlaşılması için, tabakalaşma kavramının ne olduğunu anlamak gerekir. Tabakalaşma, toplumsal yapının ve değişim süreçlerinin kavranmasında kritik bir sosyolojik olgudur (İnce , 2017, s. 295).

Modernleşme, tarihsel süreç içinde tüm dünyayı etkilemiş ve toplumsal yapıyı köklü biçimde dönüştürerek ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2022, s. 55). Bu bakımdan modernizm, sınıfsal farklılıkların kadınlar üzerindeki belirleyici rolünü yeniden şekillendirerek toplumsal üretime katkı sağlamıştır. Kadınlar, günlük hayatlarında ataerkil düzenin getirmiş olduğu özel alanda sınırlandırılırken, kapitalist üretim sürecinde emek gücü içerisinde yer almış ve geleneksel kültürün getirdiği toplumsal cinsiyet normlarıyla ev içi sorumluluklarını da bir yandan sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, modern toplum içerisinde kadınların toplumsal sınıf bağlamında kesişen konumlarını anlamak, feminist teoride ve sınıf teorileri çerçevesinde önemli bir bağlam sunmaktadır.

Modernizmin geçirdiği değişim ve dönüşümle birlikte aile yapısında da hızlı bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bu bakımdan ailenin temel yapıtaşını oluşturan kadın, bu dönüşümden nasibini almış ve değişim göstermiştir (Karslı, 2019, s. 1). Modernizm kavramı, birçok teorisyen tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Beauvoir, İkinci Cins adlı kitabında, kadınlığın biyolojik bir özellik olmadığını, kültürel ve tarihsel olarak zamanla inşa edildiğini belirterek, kadını “başka” olarak tanımlayan güç ilişkilerini açıklamıştır (Aydınalp, 2020, s. 468). Nitekim İkinci Cins kitabında Beauvoir, kadınların modern toplum içerisinde ve ataerkil düzende nasıl ikincilleştirildiğini ele almaktadır. Beauvoir, eserinde “Kadın doğulmaz kadın olunur” (Beauvoir, 2019, s. 11) sözüyle kadınların biyolojik olarak değil, toplumsal süreçler sonucunda kadın olarak inşa edildiğini savunmuştur. Dolayısıyla kadın, dünyaya geldikten sonra içinde bulunduğu toplumun kültürel yapısıyla şekillenerek, bu toplumun kendisinden beklediği roller doğrultusunda “kadınlık” sıfatını taşımaktadır.

Modernleşme süreci ile birlikte sanayileşmenin gelişim göstermesi, iş bölümünün artmasına neden olmuş ve kadın kamusal hayata dahil edilmiştir. İş yaşamında yer alan kadın, ekonomik zorlukların yaşandığı süreçte, yedek yardımcı güç olarak görülmüştür (Karlı, 2019, s. 6). Ataerkil düzenle birlikte kadınların sosyal, siyasal vb. birçok yaşamalarından soyutlanması modern dönemin getirdiği değişim ve dönüşümle birlikte sorgulanması gereken bir hal almıştır (Öz & Aksel Durmuş, 2024, s. 128). Bu bakımdan kadınlar, gündelik hayatlarında uğramış oldukları eşitsizliklerin farkına varmış ve mücadele göstermiştir. Bu mücadeleler kapsamında feminizm hareketi başlamıştır.

Cinsiyet eşitsizliği sonucunda gerçekleşen kadına yönelik şiddet, “bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız bir şekilde kadınları etkileyen” biyolojik cinsiyet farklılığı temelli şiddet olarak tanımlanır (Demirgöz Bal, 2014, s. 23). Modern toplumlarda toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler çoğu zaman biyolojik farklılıklarla açıklanmaktadır (Sancar, 2012, s. 23). Bireyler sahip oldukları biyolojik farklılıklar sonucunda toplumda belli bir konumlandırmaya tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda bireylerin doğuştan sahip oldukları özellikler doğrultusunda, değişmez bir düzen olarak toplumsal cinsiyet rolleri sosyal hayatta yerini almıştır. Sancar, modern kapitalist toplumların cinsiyet farkları ile işaretlendiğini söyler. “Örneğin emek biçimleri cinsiyetlendirilmiştir; kapitalist piyasanın düzeni kadın işi-erkek işi ayrımına göre işler” (Sancar, 2012, s. 24). Bu bakımdan kadınların özel alan olarak nitelendirilen ev içlerinde ücretsiz olarak yapmış oldukları işlerde toplum, karşılık olarak evlilik, takdir ve sevgi sunmaktadır. Kamusal alanla bütünleşen erkekler ise toplumda güç unsurunu oluşturur. Yapmış olduğu işlerin karşılığında erkeğe, para, kendine bağımlı bir kadın ve hoşgörü sunulmaktadır.

“Modern toplumda kadın, beden denetimi üzerinden bir bölünmüşlükle karşı karşıya kalmaktadır” (Karakaya & Cihan, 2017 , s. 8). Kadınlar, tarih boyunca her kültürde ve yaşamın her alanında erkekler tarafından baskı altına alınmış ve çeşitli kontrol mekanizmalarına tabi tutulmuştur (Pelizzon, 2009).

2.1.1. Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçiş ve Kadın

Gelenek, geçmişten günümüze kadar intikal ettirilen veya miras bırakılan herhangi bir şey anlamına gelmektedir (Hancıoğlu, 2016, s. 176). Kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel değerler, toplum yapısını şekillendirerek bireylerin kimlik inşası,

toplumsal rolleri ve günlük yaşam pratiklerini belirler. Geleneksel toplumlarda durağan ve kolektif bir yapı oluşturan bu değerler, modernleşmeyle birlikte bireyselleşme, rasyonalite ve sekülerleşme gibi niteliklere evrilmiştir. Geleneksel toplum, ataerkil düzenin hâkim olduğu; erkek otoritesine dayalı, kuralların erkeklerce belirlendiği ve kadınların bu kurallara uymak zorunda bırakıldığı bir yapılanmadır (Tekin & Demirel Değirmenci, 2022, s. 192).

Bu bağlamda geleneksel toplumlar, kültürel değerlerin önem taşıdığı, değişim ve hareketliliğin çok yavaş olduğu bir toplum yapısını oluşturmaktadır. Geleneksel toplumlarda değişim süreçleri, zamana ve topluma göre farklılık göstermekle birlikte bireylerin sahip olduğu inançlar ve düşünceler bütünü etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda en etkili değişim dinamiği, yerleşik ve göçebe halkın mücadelesi sonucunda gerçekleşmiştir (Yazıcı, 2013, s. 354).

“...farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, iş bölümünün, sosyal ve coğrafi hareketliğin az olduğu, üyelerinin birbirine benzerliği, norm ve değerlerin egemen olduğu toplumlara” geleneksel toplum denir.” (Kızılçelik & Erjem, 1994, s. 182).

Modern kavramı, geçmiş çağların şu an bulunulan çağa göre yeniden yorumlanması durumudur (Ritzer, 2007, s. 3068). Modern toplum, geleneksel toplumun karşıtı olmakla birlikte aynı zamanda sanayileşme ve modernleşme süreçleri sonucunda ortaya çıkan; üretim yapısının sanayi ve hizmet sektörleri ağırlıklı olduğu, devlet örgütlenmesi, aile yapısı ve eğitim düzeyi açısından geleneksel toplumdan belirgin bir şekilde farklılaşan bir toplum tipidir (Sosyal Bilimler Vakfı, (t.y)).

Geleneksel toplum anlayışı zamanla Avrupa’da ortaya çıkan ve dünyayı tek bir faaliyet alanı haline getiren modernleşmeyle birlikte zayıflamaya başlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren siyaset, teknoloji, toplumsal yapı, iletişim, vb. gibi bireyi ilgilendiren her alanda gerçekleşen değişimler modernleşme sürecini ortaya çıkarmaktadır (Köksal , 2022, s. 606). ABD’de 1960’lı yıllarda gelişim uzmanları tarafından geliştirilen modernleşme yaklaşımı, Marksist kuramların dışında bir toplumsal değişim modeli sunmayı hedeflemiştir (Marshall, 2009, s. 508). Modernlik, gerçekleşen devrimlerle birlikte farklı boyutlarda ele alınmış ve tarihsel süreç içinde biçimlenmiştir (Gedikli, 2022, s. 639).

Ahmedzade’ye göre:

“modernite, başat bir kavram olarak son üç yüzyıla yayılan genel kullanımına rağmen bütünüyle tanımlanabilir olmaktan bir hayli uzaktır. Bu nedenle farklı düşünürler tarafından çeşitli felsefi, sosyal ve edebi alanlarda dile getirilen farklı, bazen çelişik ve kuşkulu tanımlar bulmak hiç de şaşırtıcı değildir. Besbelli her olası modernite tanımı, ilgili söylemlerle sınırlı ve bunlara bağımlıdır.” (Ahmedzade, 2004, s. 87).

Modernite kavramı, toplumsal dönüşümler bağlamında sosyal bilimciler tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Sanayi Devrimi, kentleşme ve beraberinde gelen sekülerleşmeyle birlikte bürokratikleşme gibi süreçlerin etkisiyle geleneksel toplum yapısından farklı olarak yeni bir toplumsal düzen oluşmuştur.

Modernizm kendi içerisinde birden çok tanıma ev sahipliği yapmakla birlikte genel bir ifadeyle 16. yüzyılda başlamış, 1789 Fransız Devrimi ile siyasallaşmış, 18. yüzyıldaki Aydınlanma filozoflarının katkılarıyla biçimlenerek ve Sanayi Devrimi sürecinde kurumsallaşan; zihinsel, toplumsal, siyasal ve ekonomik bir sistemdir (Yazıcı, 2013, s. 354). Bu bağlamda modernizm, “Epistemolojik açıdan bilimle; ekonomik açıdan kapitalizmle, siyasal açıdan seküler meşruiyet kaynağı arayışlarıyla karakterize edilen ve ilerleme vurgusuyla belirginleşen bir ‘yeni’ dönemi işaretlemektedir.” (Demirel, 2012, s. 22). Yeni dönemin farklılığını vurgulamak amacıyla ortaya çıkan modernizm, “Avrupa’da 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve giderek egemen bir konuma gelen belli türden sanatsal estetik anlayışını ifade eden bir kavramdır.” (Şaylan, 2009, s. 79).

Modern dönemde üretim ilişkilerinin değişmesi sonucu, modern sanayinin kurulmasıyla birlikte üretimde makine kullanımı da değişime uğramıştır (Yazıcı, 2013, s. 354). Marx, geleneksel dönemden modern döneme geçişin ilk safhalarına tanıklık etmiş ve yeni dönemi üretim ilişkileri bağlamında ele almış: “Makineleşmenin ve modern sanayinin doğuşunu, yoğunluğu ve boyutları bakımından bir çığı andıran müthiş bir sınır tanımazlık izledi. Ahlâkın ve doğanın, yaşın ve cinsiyetin, gecenin ve gündüzün bütün sınırları yıkıldı.” (Marx K.). İlerleme ve gelişme odaklı olan:

“Modernite, geniş planda kaçınılmaz ve gerekli olsa da, ... yabancılaşma, uzaklaşma, ekonomik eşitsizlik, kalabalık kentler, bozulmuş bir çevre gibi sosyal problemleri de beraberinde getirmektedir.” (Agger, 2011, s. 90).

Geleneksel toplumun aksine modernizm, geleneği reddetmiştir. Geleneksel yaklaşımla bakılacak olursa “Modernite bir sapmadır. Aslolandan uzaklaşmadır. Biz asıl olana gelenek dersek, belki bir anlamda onu kategorize etmiş oluyoruz.” (Sifil, 2012) Nasr’ a göre modernite:

“‘modern’ demek aşkından, yani gerçekte her şeyi idare eden en genel anlamıyla vahiy ile insanı bilgilendiren değişmez (müteâl) ilkelerden kopuş olan şey demektir. Bu anlamda modernizm geleneğin (din) zıddıdır; gelenek yani din, ilahi olan her şey ve onun beşerî plandaki tezahür ve tecellilerini ima ederken modernizm, beşerî olanı ve hatta şimdilerde beşer-altı düzeye inmiş olanı yani ilahi Kaynak ile bağını kesmiş olanı, ima etmektedir.” (Nasr, 1995, s. 74).

Modern topluma geçişle birlikte, toplumsal yapıda birtakım değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu süreçte bireylerin rollerinden toplumsal kurumların işleyişine kadar birçok unsur değişime uğramış ve modernleşmeyle birlikte kurumlar daha işlevsel olarak birbirine bağımlı hale gelmiştir. Modernleşme sürecinin sonucunda kurumlar artar, geleneksel toplumlardaki basit yapılar yerini karmaşık ve iç içe geçmiş yapılara bırakır (Marshall, 2009, s. 509). Modern toplumun temel dayanaklarından biri olan yükseköğretim ve bilimsel araştırma, toplumsal gelişimin yönünü belirlerken; piyasa, bürokrasi ve birlikçi yapılar da çoğulcu ve farklılaşan bir toplum yapısının oluşumunda önemli rol oynamaktadır (Köksal, 2022, s. 607). Geleneksel toplumlar Sanayi Devrimi sonrasında modern toplumlara dönüşürken, üretim ve tüketim tarzındaki değişimler kapitalist anlayışı doğurmuş, bu da modern bireyin kimlik inşasını oluşturmuştur (Köksal, 2022, s. 609).

Modern öncesi toplumlarda ekonomik ve toplumsal özellikler ortaklık göstermiş ve bireysellik gelişmemiştir (Gedikli, 2022, s. 641). Modern topluma geçişle birlikte ortak mülkiyet anlayışının yerini özel mülkiyet anlayışı almış ve bireysellik ön plana çıkmıştır. Marx bu bağlamda çağdaş toplumun özelliğini “Komünist Manifesto” da şu şekilde ifade etmiştir:

“Üretimin sürekli devrimcileştirilmesi, tüm toplumsal koşulların kesintisiz bozulması, sonsuz belirsizlik ve ajitasyon, burjuva çağını tüm öncekilerden ayırır. Tüm sabit, hızlı donmuş ilişkiler, eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte süpürülüp atılır, tüm yeni olanlar kemikleşmeden eskirler. Katı olan her şey havaya

karışır... burjuvazi, insan etkinliğinin neler yapabileceğini göstererek Mısır piramitlerini, Roma su kemerlerini ve Gotik katedralleri aşan harikalar yarattı. Burjuvazi, üretim araçlarında ve dolayısıyla üretim ilişkilerinde ve onlarla birlikte tüm toplum ilişkilerinde sürekli devrim yapmadan var olamaz.” (Engels & Marx, 1992, ss. 34-35).

Geleneksel toplumdan modern topluma geçişte insanlar toplumsal sınırlamalardan kendilerini kurtarmanın yollarını aramışlardır. Bu bağlamda bireyselleşme kavramı 19. yüzyılda yenilik olgusu karşısında tepkiselliğin simgelerinden biri haline gelmiştir (Çapcıoğlu , (t.y), s. 148). Durkheim, bireyin modern toplumda karşı karşıya kaldığı yapısal değişimlerin ciddi sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekmektedir. “Ona göre dini semboller kolektif bilincin temelidir. Sosyal bir olgu olarak bireyi aşan bir karaktere sahip olan dinin varlığı, sosyal bütünleşmenin sağlanması ve sosyal düzenin devamı için temel koşuldur” (Durkheim, 1973). Bu bağlamda Durkheim dini, kolektif bilincin temeli olarak görmektedir.

Batı toplumlarında modernleşmenin ilerlemesiyle din, toplum üzerindeki belirleyici gücünü kaybetmiş ve bu gelişme sekülerleşme olarak tanımlanmıştır (Çapcıoğlu , (t.y), s. 150). Comte, Durkheim, Marx ve Weber, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sekülerleşmeyle birlikte toplumların kutsal sayılan değerlerden uzaklaşacağını ve dini otoritelere olan ilginin azalacağını dile getirmiştir (Perşembe, 2003).

“Sekülerleşme, üzerinde ittifak edilen tek bir tanımı olmasa da, Sanayi Devrimi sonrası Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle ortaya çıkan pek çok gelişmenin neticesinde, dinin bireysel yaşam alanlarının yanı sıra toplumsal yapılar, kurumlar, değerler ve düşünceler üzerindeki etkisinin değişen doğasını, anlamını ve durumunu niteleyen kuşatıcı bir içeriğe sahiptir.” (Berger, 2002, ss.11-32).

“Sekülerleşme, genellikle, dinî inançlar, aktiviteler, kurumlar ve düşünce biçimlerindeki gerileme ya da çöküşü ifade eder” (Wilson, 2015, s. 10). Bu bağlamda modernleşmeyle birlikte dinin zaman içerisinde etkisini kaybetme düşüncesi modern toplumlarda sekülerleşmenin ana fikrini oluşturmaktadır. Sekülerleşme, ilerleme, gelişme, rasyonelleşme, bilimsel ve ekonomik değişmelerin toplum üzerindeki etkisi anlamına gelmektedir (Bruce, 2015, s. 27).

Modern toplum anlayışı içerisinde sanayileşme ile birlikte insan emeğinin yerine makineler geçmiş, ekonomik yapının tarımdan sanayiye doğru kayması gerçekleşmiştir (Soyak, 2017, s. 69). Emek- yoğun, sermayenin yeniden dağılımı ve iş bölümündeki artış, uzmanlaşmanın giderek artmasına ve teknolojik gelişmelerin hızla gelişim göstermesine olanak sağlamıştır.

Sanayi Devrimi ile birlikte üretim biçiminde ve üretim ilişkilerinde bir hayli değişiklikler yaşanmıştır. Sanayi öncesi toplumlarda üretim ilişkileri tarım ve hayvancılık üzerine yapılmıştır (Scott, 1990, s. 11). Feodal üretim ilişkileri kapsamında köylülerin mekansal bağlamda birbirlerinden ayrı olması örgütlenmelerinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir (Şengül, 2001, ss. 10-12). Sanayi Devrimi ve makineleşme süreci, insanların ihtiyaçlarının ötesinde üretim yapabilmesini mümkün kılarak, artı değer kavramının ortaya çıkmasına ve geçimlik temelli ekonomik düzenin sona ermesine neden olmuştur. (Şahin, 2015, s. 164).

İnsanların göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçmesiyle birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarında köklü değişiklikler yaşanmıştır (Kopuk & Taşoğulları, 2019, ss. 75-90). Bu bağlamda ortaya çıkan cinsiyete dayalı iş bölümü neticesinde bireylerin rollerinde ve statülerinde birtakım farklılıklar görülmüştür. Dolayısıyla kadınlar da erkekler gibi köle, çırak, yamak gibi birçok rol üstlenmiştir (Küçük, 2015, s. 3). Kadınlar gerek ev içerisinde gerekse evin dışında ekonomik hayata aktif bir şekilde katılarak rol almışlardır (Koca, 2014, s. 2).

Diğer yandan kentleşme ile sanayileşme de birbirini destekleyen ilişki içerisinde olmuşlardır (Giddens, 2000, s. 100). Sanayi Devrimi sonrasında oluşan endüstri toplumu, aynı zamanda modern ve kentleşmiş bir toplumdur (Kaypak, 2013, ss. 80-81). Kentler, toplumsal ilişkilerin daha çok gönüllülüğe dayandığı, normların çeşitlilik gösterdiği, uzmanlaşmış iş bölümünün yaygınlaştığı, akrabalık bağlarının gerilediği ve medya araçlarının güçlü bir etki yarattığı karmaşık toplumsal alanlardır (Marshall, 1999, ss. 400). Modernizm ile birlikte kent algısı değişiklik göstermiş, kentsel mekân yalnızca bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve siyasal ilişkilerin merkezî bir sahnesi hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, geleneksel bağların zayıfladığı ve farklı kimliklerin bir arada var olabildiği yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Harvey, 1989, ss. 65).

Aydınlanma dönemi, düşünsel yapıda derin dönüşümler yaratmış ve Avrupa tarihinde yeni bir çağın kapılarını aralamıştır (Karabağ, 2015, s. 32). Aydınlanma kavramı dönemin ünlü düşünürleri tarafından farklı tanımlamalarla anlatılmış ve Avrupa'nın her yerinde etkili olmuştur. Aydınlanma Çağı filozoflarından Mendelssohn'a göre, Aydınlanma, insan aklının kullanımına ilişkin henüz tamamlanmamış ve herkese açık olması gereken bir eğitim sürecinin adıdır. Kant'a göre ise, Aydınlanma, akıl yoluyla ve başkalarının yol göstermesi olmaksızın "insanın kendi neden olduğu olgunlaşmamışlığından kurtulması" demektir (Usta, 2018, s. 75). Aydınlanmacı filozofların etkisiyle bilimsel buluşlar, akla duyulan güveni güçlendirmiş; hiçbir düşünsel alan, din de dahil olmak üzere, sorgulamanın dışında bırakılmamış ve doğa hem aklın temeli hem de bilgi ışığının kaynağı olarak görülmüştür (Usta, 2018, s. 79).

Geleneksel toplumun modern topluma geçmesiyle birlikte dönüşüme uğrayan yapılarından biri de aile yapısı olmuştur. Geleneksel toplumlarda aile yapısı, en az üç neslin bir arada yaşam sürdüğü, genellikle ekonomik birliğin var olduğu ve aile üyeleri arasında iş bölümünün hüküm sürdüğü bir yapıya sahiptir (Eyce, 2014, s. 229). Dolayısıyla geleneksel toplumda aile içi hiyerarşi, cinsiyet yaş, evlilik durumu, doğurganlık gibi faktörlerce belirlenmiştir (Özbay, 1984, s. 37). Geleneksel toplumun içerisinde ataerkil sistem tarihsel ve kültürel birikimle birlikte kutsal otorite olarak dini de kendisine referans göstermektedir (Korkmaz, 2022, s. 56). Modern topluma geçişle birlikte, baba soyuna dayalı erkek egemenliğinin bulunduğu ve aynı çatı altında anne-baba, evli oğullar ve eşler, onların çocukları, evlenmemiş veya boşanmış kız çocuklarından oluşan geleneksel aile yapısının kurumları da değişime uğramıştır (Eyce, 2014, s. 230).

Ataerkil düzen, erkeklerin egemenliği ve gücüne işaret ederek, aile içerisinde ve toplumsal boyutta kendini doğrudan göstermektedir (Slattery, 2015, s. 147). Geleneksel toplumlardaki ataerkil yapı, kutsal bir düzene dayandırılarak bu doğrultuda gelişim gösteren zihniyeti meşru hale getirmektedir (Korkmaz, 2022, ss. 58-59). Bu nedenle geleneksel toplumda kadınlar özel alanın bir parçası olarak ev içerisinde konumlanmakta ve kamusal alandan uzaklaştırılmaktadır. Çünkü gelenek ve aile birbiriyle iç içe olarak ayrılmaz bir bütünü ifade etmektedir. Dolayısıyla geçmişten günümüze gelenek ve aile önemini korumuş, sosyal ve kültürel yönden de toplumda mutlak kabulünü sağlamıştır (Korkmaz, 2022, s. 56).

Toplumsal roller, sosyal hayatın içerisinde yer alan bireylerin doğuştan itibaren hayatın her alanında karşılaşmış oldukları bir tahakküm türüdür. Toplum adı verilen kavram kadınlık ve erkeklik gibi kalıp yargıların ve beklentilerin üzerine kurulmuş bir olgudur. Bu sebeple beklentilerin dışında davranışlar sergileyen ve toplum tarafından kınanabilir davranışta bulunanlar dışlanır ve cezalandırılırlar (Şimşek, 2013, s. 52). Geleneksel toplumlarda kadın, ataerkil düzen tarafından tanımlanmış ve özel alan içerisine dâhil edilen ev ve aile hayatı içerisine konumlandırılmıştır. Bu durum neticesinde erkeğin kamusal alan içerisindeki varlığı onun dışardaki tüm ilişkilerden haberdar olarak, ev ve toplum içerisinde hegemonik güç haline gelmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda ekonomik açıdan ikincil planda tutulan kadın, evliliği erkek vasıtasıyla geçimini sağladığı bir ekonomik ilişki olarak tercih etmek durumunda bırakılmıştır. Bu bağlamda:

“İş, sosyal hayat, medeni kanun, evlilik, miras gibi birçok konunun uygulama alanında kendini gösteren toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelinde tarihsel süreç içerisinde kadına verilen rollerin, yüklenilen görev ve sorumlulukların ve her ne kadar yazılı bir geçerliliği olmasa da toplum tarafından kabul edilen birtakım sosyal normların varlığının da etkili olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.” (Cumur & Deniz Topçu, 2022, s. 113).

Geleneksel düzenin hâkim olduğu ataerkil topluluklarda kadına karşı şiddetin görünmez varlığı hüküm sürmektedir. Erkek egemenliğinin hâkim olduğu bu topluluklarda kadın, namus ekseni çerçevesinde ele alınmaktadır. Namus, erkeğin kadını özellikle kadının cinselliğini denetleme aracı olarak kullandığı erkek yanlı olarak oluşturulmuş değerler bütünü temsil eder (Hamzaoglu & Konuralp, 2019, s. 52). Geleneksel toplumlarda kadın bedeni, geleneksel ataerkil toplum değerlerinin öngördüğü bir şekilde düzenlenmektedir (Bilgili & Vural, 2011, s. 222). Patriarkal yapının temeli, erkek egemenliğindeki kadın bedeninin cinsel denetimini sağlamak olmuştur. Bazı geleneksel toplumlarda namus cinayetlerinin tarihsel süreçteki gelişimi bu tarz olguların sosyal hayat içerisindeki konumunun en büyük göstergesidir. Bu bağlamda namus olgusunun erkeğin kadına tahakkümünün bir aracı olarak, toplumsal örgütlenmede kurucu bir rol oynadığı görülürken buna göre şekillenen sosyoekonomik yapı üzerinde de eril bir iktidar ve devlet yapısının oluştuğu görülmektedir (Hamzaoglu & Konuralp, 2019, s. 54).

Kadının ait olduğu alan özel alan olarak görölmektedir ve özel alanın en temel kurumu ise ailedir. Birey kültürel kodlarını, dini görev ve sorumluluklarını, ahlaki erdemlerini, gelenek ve göreneklerini aileden alır (Vargün & Tekin, 2012, s. 102). Her kültür varlığını devam ettirebilmek adına normlar oluşturmuştur. Bu kuralların aile içerisindeki yerini devam ettirebilmek için de uyulması gereken yazısız kurallar topluluğu olan töreleri oluşturmuşlardır. Namus cinayetleri geleneksel kuralların hâkim olduğu bu topluluklarda törelerin uygulanmasının bir sonucudur. Geleneksel düzende ırzına geçilen, terk edilen, sarkıntılık edilen kadının ailesi bu davranışların intikamını alır ve bu davranışta bulunan bireylerin cezasını taciz edilen kadının yakınları tarafından öldürüldüğünde verildiğine inanılır (Vargün & Tekin, 2012, s. 67). Bu düzen içerisinde varlıklarını devam ettiren kadınlar gündelik hayatın ağırlığını omuzlarında hissederler. Kadınlar var olan bu durumu tersine çevirerek gündelik hayattan bir çıkar sağlayabilirler; ancak her durumda bu yükü taşımaya devam ederler (Metin, 2011, s. 90). Bu gibi yaşanan olumsuz durumlar geleneksel toplumlarda farklılık arz etmektedir.

Kültürel değerler kapsamında gelişim gösteren bireyler, gelenek tarafından kendilerine aktarılan roller ve sorumluluklar temelinde sosyalleşme sürecine girmektedir. Aile içerisindeki egemenliğin baş sahibi baba, ailenin reisi konumunda olarak tek söz sahibidir. Bu bağlamda geleneksel aile yapısında, baba hem karar verici konumunda hem de ailenin tüm ihtiyaçlarını karşılayan temel figür olarak öne çıkmaktadır (Sayın, 2020, ss. 43-50). Bu noktada kadın hem aile içerisinde hem de evlilik birliği içerisinde birtakım söz ve yetkilerin gerisinde kalmaktadır. Kadının yaşam döngüsü boyunca kendisine yüklenen evlat, eş ve anne rolleri, ataerkil yapı içinde sorgulanmadan ve mutlak bir bağlılıkla içselleştirilmektedir (Korkmaz, 2022, s. 60). Geleneksel toplumda aile içerisindeki otoritenin temeli dine dayandırılarak kutsal kabul edilmiş olmakla birlikte, kültürel değerlerle korunmak istenmiştir. Nasr bu durumu dini temellere dayandırarak şöyle ifade eder; “İslam ailesi, bütünüyle İslam toplumunun minyatürüdür. Babanın otoritesi, Allah’ın yeryüzündeki otoritesini simgeler” (Nasr, 1966, s. 110).

Görüldüğü üzere, geleneksel toplumda aile içi otorite, dini temellere dayandırılarak kutsal kabul edilip kültürel değerlerle korunmuşken; Sanayi Devrimi ve Aydınlanma’nın etkisiyle modern topluma geçiş sürecinde üretim biçimlerinden aile yapısına kadar pek çok otorite biçimi köklü bir dönüşüme uğramıştır.

2.1.2. Modernleşme ve Kadın Hakları

Modernleşme, insan haklarının gelişiminde önemli bir evredir. Bu bakımdan kadın haklarının gelişimi, modernleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte ivme kazanmıştır. Kadın hakları meselesi, insan haklarıyla doğrudan ilişkili olup, bu alanın gelişimini izleyen ve modern toplumların gündeminde önemli bir yer tutan konulardan biridir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 299). Tarih boyunca insan hakları çoğu zaman erkekleri kapsayacak şekilde yorumlanmış, böylece nüfusun yarısını oluşturan kadınlar bu hakların dışında tutulmuştur (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 299). Kadınların sosyal hayattaki haklardan dışlanması ve eşitliğin dışında tutulması “feminizm” yaklaşımının doğmasına sebep olmuştur.

Hak sahibi insan, yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda duygusal ve zihinsel boyutları olan bir bütündür (Mourgeon, 1990, s. 6). Bu bağlamda hak kavramı, kişilerin hukukla elde ettiği yetki ve değerler bütünüdür. Hak, gündelik dilde 'doğruluk', hukuki bağlamda ise bireylere tanınan 'yetki' anlamına gelir; bu bağlamda hak, hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan irade ile çıkarları ifade etmektedir (Uygun , 2000, s. 13). İnsan hakları bünyesinde değerlendirilen, kişilerin doğuştan cins, ırk, etnik yapı, dil, din farkı gözetilmeksizin eşit olmaları durumu, insanın dokunulmaz, başkasına devredilmez, vazgeçilmez temel haklarıdır (Akıllıoğlu, 1993, s. 1).

İnsan hakları, tüm toplumlarda aynı anlam ve öneme sahiptir. İnsan haklarının güvence altına alınması ve ilerletilmesi, küresel ölçekte tüm bireylerin ve toplumların ortak yükümlülüğüdür (Akıllıoğlu, 1995, ss. 3-4). Bireyin, devlet karşısında hak ve özgürlükler elde etme süreci, tarihsel olarak uzun ve zorlu mücadeleler sonucunda gerçekleşmiştir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 301). Demokratikleşme ve laikleşme sonucu hukukun üstünlüğü yaygınlaşmıştır. Hukuk hem devletin kurumsal yapısını şekillendirmiş hem de bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik bir güvence sistemi oluşturmuştur (Mourgeon, 1990, ss. 2-3).

Modern insan hakları düşüncesinin temellerinden biri kabul edilen 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, insan haklarını devletin temel amacı olarak tanımlamış; özgürlüklerin yalnızca yasayla sınırlandırılabilirliğini ve bu yasaların halkın doğrudan ya da dolaylı katılımıyla yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Sancar, 2001, s. 7). Kadınlar tarih boyunca insan haklarından mahrum yaşamış, birtakım eşitsizliklerin

erkek egemen sistemler tarafından meşrulaştırılmasıyla sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda dışlanmışlardır. Eşitsizlik, farklı dönemlerde ve toplumlarda çeşitli formlar almış olsa da ataerkil yapılar tarafından yeniden üretilmeye devam etmiştir (Berktaş, 2004, ss. 2-3).

İnsan Hakları Bildirgesi, kadın-erkek eşitliğini yeterince gözetmediği gibi, kadınların özel alanda, aile ve iş yaşamında maruz kaldığı hak ihlallerini de görmezden gelmiştir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 304). Toplumsal bağlamda kadınlar, aile içerisinde ve dışında, sosyal hayatın her kesiminde maruz kaldıkları baskılar dolayısıyla, kamusal alanda görünür olamamıştır. Toplumsal yaşamın her alanında süregelen cinsiyet temelli eşitsizlik ve ayrımcılık, kadın hakları kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Acar, 1998, s. 18).

“Kadın hakları kavramı, Batı’da erkek egemenliğine karşı bir toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir dizi mücadele sürecinin sonunda ortaya çıkmıştır” (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 305). Kadın hakları mücadelesi, sosyal, siyasal ve kültürel alanda şekillenerek insan hakları kapsamında temelli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Kadınların insan haklarının korunması, toplumsal ve ekonomik kalkınma süreçlerine eşit katılımının sağlanması amacıyla yürütülen uluslararası çabalarda, Birleşmiş Milletler öncü bir kurum olarak rol üstlenmiştir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 305). Bu bakımdan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1980 yılında üye ülkelerin imzasına açmış, CEDAW Sözleşmesi, kadına yönelik ayrımcılığı yalnızca olağan dönemlerle sınırlı tutmuş; ekonomik kalkınma, savaş ve doğal afetler gibi olağanüstü koşullarda da bu ayrımcılıkla etkin biçimde mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Acar & Arıner, 2009, s. 18).

Kadınlar tarih boyunca toplumsal cinsiyet normlarıyla hayatlarını sürdürmüş, bu normlar neticesinde haklar ve sorumluluklar elde etmiştir. Modernleşmeyle birlikte kadına ve erkeğe atfedilen roller belirginleşmiştir. Bu bağlamda erkek otorite sahibi olarak kamusal alanda yerini almış, kadın ise ev işleri ve çocuk bakımı ile özel alanda konumlandırılmıştır (Yılmaz, 2018, s. 2). Türkiye ve dünyada son dönemde yaşanan sosyokültürel değişimler, kadının aile ve toplum içerisindeki yerinin yeniden incelenmesini gerekli kılmıştır (Aktaş, 2013, s. 55).

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, Türkiye'de toplumsal yaşamın tüm alanlarında köklü değişiklikler meydana gelmiştir (Yavuz & Ertem, 2021, s. 75). Dolayısıyla siyasal alanda da çeşitli girişimlerde bulunulmuş, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Meclis'e verdiği bir önergeyle kadınların da milletvekili sayısına dahil edilmesini savunmuştur (Kaymaz , 2010, s. 343). “Atatürk Türk toplumunda gerçekleştirdiği sosyal ve siyasi yeniliklerin yanında eğitiminde eşit şartlarda olabilmesi için büyük yenilikler yapmıştır.” (Yavuz & Ertem, 2021, s. 76). Kadının toplumda sürekli varlığını sürdürebilmesi için eğitimin şart olduğu anlayışından yola çıkarak, 1924 yılında "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile eğitim sisteminde köklü bir değişiklik yapılmıştır (Acar, 2019, s. 407).

Türk kadınının eğitim, hukuk, iş hayatı, siyasal katılım, toplumsal yaşam ve aile içindeki aktif rolü göz önünde bulundurularak, eşit haklara sahip olabilmesi ve bu hakları kullanabilmesi için gerekli tüm adımlar atılmıştır (Sağ, 2001, s. 19). 2000'li yıllardan sonra kadının sahip olduğu haklardaki değişim sayesinde kamusal alanda istihdam oranı artmış; ancak çoğunlukla siyasal ve dini gerekçelerle kadına sürekli annelik ve kadınlık rolleri hatırlatılarak, bu sorunlara çözüm arayışları başlamıştır (Gökçe , 2013, s. 219). Bu bakımdan kadınların kendi hayatlarını idame ettirecekleri bir ücret karşılığında çalışmaları, toplumda daha güçlü şekilde var olabilmelerinin yolunu açmıştır (Yavuz & Ertem, 2021, s. 78).

Kadınların çalışma hayatına katılımı, toplumsal yaşamda kendilerine atfedilen geleneksel rolleri aşmalarına olanak sağlamış ve örgütlenme bilincinin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Geçer & Çelik, 2017, s. 27). Modernleşme süreciyle birlikte kadınlar, eğitim, çalışma hayatı, siyasal temsil ve hukuki hakların yanı sıra sendikal örgütlenme alanında da önemli kazanımlar elde etmiştir. Sendikal haklar, kadınların yalnızca iş güvencesi ve ücret eşitliği taleplerini değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı mücadelelerini de kurumsal bir zemine taşımıştır. Nitekim tarihin farklı dönemlerinde kadınlar, emek hareketleri ve sendikalar aracılığıyla haklarını savunmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla çeşitli mücadeleler yürütmüştür.

Günümüzde sendika, çalışanların hak ve menfaatlerini korumak amacıyla ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlara çözüm arayan, diğer kurumlardan bağımsız örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2013, s. 270). Birçok Batı ülkesinde “emek birliği” anlamına gelen İngilizce *trade union*, Almanca *gewerkschaft* gibi

terimlerle ifade edilen sendika kavramı (Yenihan & Cerev, 2016, s. 152), bazı ülkelerde yalnızca işçi örgütlerini, bazı ülkelerde ise işçi ve işveren örgütlerini kapsamakla birlikte, kamuoyunda çoğunlukla işçi örgütleriyle özdeşleşmektedir (Uçkan, 2013, s. 58).

Sanayi Devrimi'nden sonra genişleyen işçi sınıfının yerini, işçi örgütleri almıştır (Koç, 1998, s. 2). Sendikalaşma hareketi tarihin her sürecinde erkek egemen bir oluşum şeklinde olarak (Çiçek & Yiğit, 2016, s. 1387) kadın işçilerin özgül ihtiyaçlarını yeterince gündeme taşımayarak bu yönüyle kadın emekçilerin temsilinden hâlâ uzak olarak değerlendirilmektedir (Urhan, 2009, s. 84).

Kadınlar her dönemde ekonomik yaşamın içinde çeşitli roller üstlenmiş olsa da ücretli işçi statüsünde yer almaları esas olarak Sanayi Devrimi'nden sonra yaygınlık kazanmıştır (Yenihan & Cerev, 2016, s. 152).

“Sendika hareketinin temel unsurlarından birini oluşturan “eşit işe eşit ücret” ögesine karşın, kadınların eve ek gelir sağlamak için iş güvencesi olmayan ve düşük ücretli işlerde çalışmaya razı olması emek talebi karşısında emek arzını arttırmış, erkeklerin de ücretlerinin düşmesine hatta işten çıkarılmasına sebep olmuştur.” (Kopuk & Taşoğulları, 2019, s. 82).

Cinsiyet temelli tutumlar, kadınların sendikal mücadeleye aktif katılımını engelleyerek, onları sendikal yapının dışında bırakmıştır (Alican & Sallan Gül , 2008, s. 60). İngiltere'de de benzer cinsiyetçi yaklaşımlar görülmektedir. 1877 yılında düzenlenen İngiliz Sendikaları Kongresi'nde, kadınların erkeklerle rekabet etmesi yerine, aile içi rollerine dönmeleri gerektiği savunulmuştur (Urhan, 2009, s. 86). Kadınlar karşılaştıkları engeller neticesinde kendi sendikalarını kurarak tekstil, giyim ve tütün gibi kadın işi olarak tanımlanan sektörlerde örgütlenmişlerdir (Urhan, 2015, s. 35). Günümüzde de kadınların, üyelik ve sendikal temsilden dışlamaya yönelik düşünceler bulunmakta olup, bu görüş açık bir şekilde ifade edilememektedir” (Kopuk & Taşoğulları , 2019, s. 83). Bu bağlamda kadınlar sendikal hareketlerin uzağında olmuş, birtakım hak ve özgürlüklerin gerisinde kalmıştır. Kadınların sendikal yapılarda geri planda kalmasının başlıca nedeni cinsiyet eşitsizliğidir ve bu konu günümüzde sendikal alandaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır (Urhan, 2015, ss. 36-37).

2.1.3. Modernleşme ve Toplumsal Cinsiyet Roller

Modernleşme süreciyle birlikte toplumsal cinsiyet rolleri, birtakım değişimler ve dönüşümler geçirmiştir. Bu bakımdan modernleşmeyle kadının toplumsal statüsündeki değişim hız kazanmış ve farklı roller üstlenmesi mümkün olmuştur. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, modernleşme ile birlikte gerçekleşen dönüşüme rağmen varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu bağlamda modernleşme, kendi bünyesinde geleneksel toplumdan izler taşımaktadır (İçigen, 2021, s. 17).

Toplumsal cinsiyet rolleri değişen dünya düzeniyle birlikte modernleşmenin de etkisiyle farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumda, kadın ve erkeğin rollerini belirleyen ve bu roller kapsamında hak ve sorumluluk üstlendiren bir yapıdır. Butler, toplumsal cinsiyetin sabit bir kimlik değil toplumsal normlar doğrultusunda tekrar eden bir “performans” olduğunu dile getirir (Butler, 1990). Aynı doğrultuda Scott, Toplumsal cinsiyeti yalnızca cinsiyetler arası farklılıklar üzerinden değil, bu farklılıklar üzerinden kurulan iktidar ilişkilerini açıklayan bir kavram olarak tanımlamaktadır (Scott, 1986). Modernleşme süreci ile birlikte toplum yapısındaki bu değişimler, kadınların istihdama katılımı ve eğitim olanaklarının genişlemesi gibi dinamikler bahsedilen toplumsal performans ve ilişkilerde önemli değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır.

Toplum, bireylerin doğuştan sahip oldukları özellikler bakımından “kadınlık” ve “erkeklik” olarak nitelendirdiği rolleri, toplumsal normlar ve kültürel değerler çerçevesinde şekillendirir. Bu roller kapsamında bireyler nasıl davranması gerektiğine dair kalıplaşmış yargılar üretirken, kadınlara ve erkeklere belirli sorumluluklar, görevler ve beklentiler yükler. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kadınlara ve erkeklere yüklenen sorumlulukların biyolojik farklılıklara mı yoksa toplumsal inşalara mı dayandığını anlamak için cinsiyet(sex)ve toplumsal cinsiyet(gender) kavramları arasındaki ayrıma değinmek gerekir. MacKinnon’a göre toplumsal cinsiyet, “erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliğin cinselleştirilmesinin katılaşmış halidir” (MacKinnon, 1987, ss. 6-7).

“Cinsiyet, anatominin kaderi/yazgısı olduğu düşüncesinden hareketle biyolojik indirgemeciliği ifade etmekte, toplumsal cinsiyet ise biyolojik farklılığın toplumda yaratmış olduğu algı üzerinden gidilerek kadın ve erkek cinsinin yarattığı çatışmanın ilişkiselliğine odaklanmaktadır. Bu

odaklanma heteronormatif denilen erkek ve dişinin heteroseksüel kalıpların egemenliği üzerinden toplumda cinsiyet kimliklerinin kurgulanmasına yol açar. Sonunda hem biyolojik farklılık hem de ilişkiselliğin yarattığı çelişkiyi bir potada toplayan kadınlık ve erkeklik durumunun bir inşa olduğu noktasından hareketle sürece ve devingenliğe göndermede bulunur.” (Görgün, 2012, s. 411).

Kadınlık ve erkeklik rolleri her toplumun kendi dinamiğine göre farklı şekillerde görölmektedir. Bu bağlamda kültür, toplumsal cinsiyet rollerini ve normlarını belirleyen önemli bir faktördür (Şahin, 2019, s. 234). Modernleşme kadın ve erkeklik rollerini de değiştirmiş geleneksel toplumlarda belirgin olan cinsiyet rolleri modernleşmeyle birlikte daha esnek hale gelmiştir.

2.2. Kapitalizm ve Patriarkanın Kesişiminde Kadın Emeği: Sınıf, Cinsiyet ve Çoklu Eşitsizlikler

Kapitalist üretim ilişkileri, üretim araçlarının mülkiyetine dayalı yapısıyla toplumsal eşitsizlikleri kurumsallaştıran ve yeniden üreten bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizm, yalnızca bir ekonomik düzen değil; aynı zamanda sınıfsal hiyerarşiyi pekiştiren ve toplumsal tabakalaşmayı süreklileştiren bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Bu örgütlenme biçimi içerisinde işçi sınıfı emek gücünü satarak, ekonomik bağımlılık ilişkileri içinde konumlanmaktadır. Bu bağlamda, patriarkanın tarihsel sürekliliği ile kapitalist üretim ilişkilerinin kesişimi, kadın emeğinin hem görünürlüğünü hem de sömürü biçimlerini anlamak açısından kritik bir çerçeve sunmaktadır. Bu nedenle bu bölümde kapitalist üretim ilişkileri ve sınıfsal yapı arasındaki ilişkiye odaklanılacaktır.

2.2.1 Kapitalist Üretim İlişkileri ve Sınıfsal Yapı

Kapitalizm Karl Marx tarafından Kapital olarak kullanılmış olsa da 19. yüzyılda ilk kez “kapitalizm” kavram olarak Pierre Leroux ve Proudhon gibi Fransız sosyalistler tarafından ortaya atılmıştır (İpek, 2023, s. 73). “Kapitalizm, insanların büyük çoğunluğunu dışarıda bırakacak şekilde, kapitalist bir sınıf tarafından, üretim araçları ya da sermayenin özel mülk edinildiği ve meta üretimi ile tanımlanan bir üretim tarzı anlamında kullanılır.” (Walker & Gray, 2007, s. 45) Meta üretimi, kapitalizmin başlangıç noktası olarak kapitalist toplumda ekonomik ilişkilerin temelini oluşturur.

“Üretim faaliyeti, insan doğasının dışında bir gerçeklik değil, insan doğasının bir parçasıdır” (Eren, 2014, s. 140). Bu bağlamda kapitalist üretim sürecinin amacı, sermayenin artı-değer yoluyla değer kazanmasını sağlamak, paranın ve metaların sermayeye dönüşümünü içermektir. Nitekim kapitalist üretim sürecinde işçiden satın alınan iş gücünün karşılığında daha fazla emek çıkarılmakta, böylece kapitalistler, işçilerin emeğinden elde edilen ancak onlara ödenmeyen kısmı sahiplenmektedir (Çağlı, 1999). Kapitalist üretim sürecinin işleyişi mülkiyet ilişkilerinin belirleyici olduğu bir sistemin varlığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle kapitalizm, büyük oranda kar elde etme amacıyla üretime, metanın ve hizmetlerin değişimine yönelik, özel mülkiyete ve sermaye kullanımına dayanan ekonomik bir sistemdir (Gençoğlu, 2012, s. 100).

Antik dönemin önde gelen düşünürlerinden Platon, kapitalizm öncesi çağda ideal devlet modelinde besleyiciler, koruyucular ve yöneticilerden oluşan üçlü bir yapı tasarlamıştır (Başaran, 2017, s. 218). Aristo ise analizinde, toplumu alt, orta ve üst sınıflar şeklinde üç ana kategoriye ayırmıştır (Şenel, 2008, s. 158). Dolayısıyla kapitalizm öncesi dönemlerde sınıf kavramının belirgin bir şekilde toplumsal farklılaşmaya sebebiyet vermediği görülmektedir. Sınıfı akla getiren bu düşünürlerin ayrımı meslek gruplarına dayanması, sosyal tabakalaşmanın varlığına işaret eden başka bir göstergedir (Başaran, 2017, s. 219).

Finley’nin antik dönem üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmaya göre, bugünkü sınıf kavrayışı; üretim araçlarına sahip olup olmama ve üretim araçlarına sahip olanlar arasında bizzat çalışanlar ile başkasının emeğinden yararlananlar şeklinde iki temel kıstasa dayanmaktadır (Finley, 1973, s. 49). Feodal dönemde modern anlamıyla sınıf kavramı tam anlamıyla gelişmemiş olsa bile, bu zamanda toplumsal yapılar daha çok toplumsal tabakalar veya hiyerarşik katmanlarla ifade edilebilecek niteliktedir (Başaran, 2017, s. 219). Bu bakımdan insanlar feodal dönemde meslekleri ve saygınlıkları gibi özellikleri bakımından tabakalar içerisinde yer almaktadır (Bloch , 1983, s. 352).

“Sanayi Devrimi, makineleşmenin başlaması ve buharlı gibi sanayi için gerekli güç kaynaklarının keşfedilmesi nedeni ile 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlamıştır” (Bilişim, 2019). Sanayileşme hareketlerinin artış göstermesi ile toplumsal yapıda da bir hayli dönüşümler ve değişimler yaşanmıştır. Hızla gelişen sanayi hareketi, kırsaldan kente göçü beraberinde getirmiş; bu süreçte oluşan sınıf farkları, zamanla orta

ve işçi sınıflarının farklı bölgelerde yaşamalarına yol açmıştır (Özer , 2019, s. 3). Bu bağlamda sosyoloji ve siyaset biliminin önemli bir kavramı olan sınıf, toplumsal olayları anlamaya yönelik düşünceler içerisinde zamanla gelişmiş ve değişmiştir (Beneton, 1991, s. 11).

Tarihsel süreç boyunca, insanlar toplum içinde statü, mülkiyet ve iktidar gibi unsurlar açısından farklı düzeylerde eşitsizliklere sahip olmuşlardır. Bu eşitsizlikleri tanımlamak için farklı kavramlar kullanılmıştır (Başaran, 2017, s. 215). Sınıf veya tabakalaşma kavramları toplumda hiyerarşik bir düzenin en temel göstergesidir. Geleneksel ve modern toplumlarda var olan sınıf yapısı Sanayi Devrimi sonrasında üretim ilişkilerindeki değişimle birlikte daha belirgin hale gelmiştir.

Toplumsal düzen içerisinde Sanayi Devrimi ile birlikte üretim ilişkilerinde köklü değişiklikler yaşanmış, geleneksel tarıma dayalı ekonomik yapının yerini makineleşme ve fabrika sistemine dayalı üretim biçimleri almıştır (Berktaş & Dimli Oraklıbel, 2021, s. 5). Ekonomik sistemler arasındaki bu dönüşüm toplumsal yapıya da yansyarak insanlar üzerinde de derin etkiler yaratmıştır. Friedrich Engels bu dönüşümün neticesinde ortaya çıkan proletarya ve burjuva sınıflarının şekillenmesiyle modern işçi sınıfının doğuşunu sanayi toplumunun kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirmiştir:

“Kapitalist sanayiciliğin [industrialism] yükselişi, küçük meta üreticilerini, köylülüğü ve küçük-burjuvaziyi yıkmaktadır; ve bu ara katmanların gerileyişi, işçiyi, küçük bir usta olma olasılığından yoksun bırakarak onu, "orta-sınıflara katılmanın tam da geçiş aşamasındayken, nüfusun belli bir sınıfı"nı oluşturan proletaryanın saflarına hapseder. Bu nedenle işçiler sınıf bilincini ve işçi hareketini geliştirirler.” (Engels, 1997, s. 11).

Endüstrileşme hareketi ile birlikte üretim biçimlerindeki değişim nedeniyle ekonomi temelli eşitsizlikler yaşanmıştır. Sanayi Devrimi, İngiltere’de başlayıp dünyaya yayılarak tarım toplumunu derinden etkilemiş; köylülerin geçim kaynaklarını kaybetmeleriyle birlikte kentlere göç etmelerine ve bu alanlarda yoğunluk oluşmasına neden olmuştur (Yalçın, 2019, s. 175). Sınıfların, kastlardan ve sosyal tabakalaşma biçimlerinden ayrılmasının temel nedeni, sınıfların esasen iktisadi temelli gruplar olmalarıdır (Bottomore, 1961, s. 76).

Feodal sistemde ekonomi tarıma dayalı olmakla birlikte serflerin hepsi başka bir yapıya bağımlı olarak yaşamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni sınıf yapılanmaları, kentlerin gelişmesi ve yeni pazarların doğmasıyla birlikte canlılık kazanmıştır. Leo Huberman, feodalizmin sona ermesi ve yeni sınıfın ortaya çıkmasıyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“İngiltere’de 1689’a kadar ve Fransa’da 1789’dan sonra pazar serbestliği kavgası orta sınıfın zaferiyle sonuçlandı. Feodalizme öldürücü darbeyi Fransız Devrimi vurduğuna göre Orta Çağ 1789’un bitirdiği söylenebilir. Dua edenler, savaşanlar ve çalışanlarıyla feodal toplumun yapısı içinden bir orta sınıf doğmuştu. Bu sınıf yıllar boyunca güçlenmişti. Feodalizme karşı uzun, zorlu bir savaş vermiş ve bu savaşta üç dönüm noktası sayılan çarpışma olmuştur. İlki, Protestan Reformu, ikincisi İngiltere’nin Şanlı Devrimi ve üçüncüsü de Fransız Devrimi’dir. Burjuvazi, 18. yüzyılın sonunda artık, eski feodal düzeni yıkacak kadar güçlenmişti. Feodalizm yerine, malların serbest mübadelesine dayanan, öncelikle kâr elde etme amacı güden değişik bir toplumsal sistem, burjuvazi tarafından kuruldu. Bu sisteme kapitalizm diyoruz.” (Huberman, 1974, s. 160).

Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sermaye sınıfı ile geçinmek için emek gücünü satmak zorunda olan proletarya, kapitalist toplumun başlıca sınıflarını meydana getirmiştir. Bu sınıflar, çıkar çatışmaları üzerinden karşıt konumlarda bulunurlar (Ulaşkın, 2023, s. 35). Marx’a göre kapitalist düzende emek, diğer toplumsal biçimlerdeki emekten farklı olarak, bireyin kendi doğasına yabancılaşmasına neden olur. Çünkü burada emek, salt geçim kaygısıyla yapılan ve insanın özünden kopmuş bir etkinliğe dönüşmüştür (Ulaşkın, 2023, s. 35). Tarihsel gelişimin temelinde sınıf çatışmalarını gören Marx’a göre, kapitalizmin temel birimi olan fabrika, iş birliğinden çok, emek gücünü satanlar ile satın alanlar arasındaki çatışmanın yaşandığı bir mekândır (Coser, 2008, s. 61). Bu durum, kapitalist toplumun temel dinamiğini oluşturan emek-sermaye çelişkisini açık biçimde gözler önüne sermektedir.

Sermaye, üretim araçlarına sahip olarak emeği denetim altına alırken; işçi sınıfı, yaşamını sürdürebilmek için emeğini satmak zorunda kalır. Bu zorunluluk, emek ile sermaye arasında yapısal bir karşıtlık yaratır. Marx’ın da vurguladığı gibi, bu çelişki

yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin tümüne sirayet eden bir mücadele alanıdır. Emek, insanın yaratıcı potansiyelini yansıtan özsel bir faaliyet olmaktan çıkarak, sermayenin ihtiyaçlarına hizmet eden yabancılaşmış bir faaliyete dönüşmektedir. Böylece fabrika gibi üretim alanları, yalnızca üretimin gerçekleştiği yerler değil, aynı zamanda emek-sermaye çelişkisinin en keskin biçimde deneyimlendiği mekânlar haline gelir.

Tarih boyunca kadınlar sahip oldukları özellikleri bakımından, sosyoekonomik yapıda farklı özellikler üstlenmiş ve kendine has çok yönlü özellikleri bakımından kapitalist ekonomi tarafından tercih edilir olmuştur (Fidan, 2000, s. 117). Bu bağlamda kadının değişen toplumsal konumu sonucunda kamusal hayattaki görünürlüğü de ön plana çıkmıştır. Kapitalist sistemin yayılıp genişlemesiyle birlikte iş gücü daha büyük kitlelere ulaşmış ve kadınların da yeni sisteme dahil olmalarıyla destek kazanmıştır (Beacher , 1994, s. 148). Sanayi Devrimi ile birlikte gelişim gösteren kapitalist sistem, iş bölümü ve uzmanlaşmayla üretim ev dışında farklı sistemlerde de gerçekleştirilmiştir. Kapitalist sistem, kadının iş gücüne dahil olmasına olanak sağlarken, ailenin ekonomik açıdan öneminin azalmasına yol açmış ve bu durum kadının toplumsal rolünde önemli bir dönüşüm yaratmıştır (Fidan, 2000, s. 118).

Kapitalist sistem, yeni üretim biçimleri sonucunda kadın emeğini değersizleştirmiş, ailede herkesin gelir getirme sürecine katılmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle kadınların dezavantajlı konumu, toplumsal cinsiyet kavramı neticesinde şekillenerek kadın ve erkek arasında bir hiyerarşi yaratmıştır (Omay, 2011, s. 138). Toplumsal cinsiyet, bir bireyin belirli bir cinsiyete sahip olduğu bilgisini ve bu bilgi doğrultusunda toplumun bireye yüklediği beklentileri ve verdiği toplumsal konumu tanımlar (Vatandaş, 2011, s. 29). Kadınların istihdam oranındaki düşüş, çoğunlukla güvencesiz, kayıtdışı ve ucuz işlerde yer almaları ve ev içi ücretsiz emeğin çoğunlukla kadınların görev alanında olması, sendikaların ataerkil yapısıyla ve kadın çalışanları örgütleme konusundaki isteksizlikle birlikte düşünüldüğünde, kadın emeği hala kenara itilmektedir (Arı, 2023, s. 325).

Kadınlar içinde yaşanan toplumda özel alanın bir parçası olarak konumlanmış ayrıca bu bağlamda gelişen kadınlık algısı, kadının toplumsal konumunu ve çalışma hayatını derinden etkilemiştir. Bu çerçevede, kadınlık; yaş, eğitim, sınıf gibi faktörlerden

bağımsız olarak, temel olarak "ev" kavramı üzerinden şekillendirilmiştir (Karakaya, 2018, s. 76). Toplumun kadın algısı, kadının birincil görevinin çocuklarının ve eşinin bakımı ve ev içi işler üzerinedir. Kadının görünmeyen emeği, cinsiyet temelli iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde tanımlanan bir emek türüdür. Bu bakımdan emeğin görünmezliğinin nedeni “doğallaştırılmış” olmasındandır (Savran & Demiryontan, 2012, s. 11).

Toplumsal düzen içerisinde, tarihin her döneminde eşitsizlikçi yapılar mevcut olmuş ve bu durumdan ötürü sınıflar bulunmuştur (Demir, 2017, s. 13). Toplumsal yapıyı anlamlandırmak için kullanılan bir araç haline gelen sınıf kavramı, aynı zamanda çözülmesi gereken bir sorun olarak da ele alınmıştır (Edgell, 1998, ss. 11-12). Sosyal hayatta ortak durumları yaşayan ve ekonomik açıdan aynı konumu paylaşan insanların, gruplandırılmaları sonucu sınıfsal yapılar ortaya çıkmıştır. Sınıflaşma hareketleri sonucunda ortaya çıkan tabakalaşma dönemin teorisyenleri tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Giddens tabakalaşmayı, “farklı insan gruplaşmaları arasındaki yapılaşmış eşitsizlikler” olarak tanımlamıştır (Giddens, 2000, ss. 256-259). Weber ise sınıf kavramını, “mal, yaşam koşulları ve kişisel yaşantıları için sahip oldukları tipik olanakları” olarak tanımlar (Weber, 1993, s. 177). Marks ise, toplumsal sınıfları üretim araçların mülkiyet hakkını kazanmak amacıyla mücadele eden gruplardan oluşmaktadır “şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi sınıf savaşmaları tarihidir” (Marks & Engels, 2003, s. 22).

Kapitalist üretim ilişkileri bağlamında sınıfsal yapı, üretim araçlarının mülkiyetine dayalı bir bölünmeyi kurumsallaştırarak toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Bu sistemde sermaye sahipleri üretim sürecini ve artı değeri kontrol ederken, emek gücünü satarak yaşamını sürdüren işçi sınıfı ekonomik bağımlılık ilişkisi içinde konumlanır. Dolayısıyla kapitalizm, yalnızca ekonomik bir üretim biçimi değil; aynı zamanda sınıfsal hiyerarşiyi pekiştiren ve toplumsal tabakalaşmayı süreklileştiren bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak işlev görmektedir.

2.2.2. Karl Marx ve Sınıf Mücadelesi Teorisi

Kapitalist toplumlarda sınıfsal yapının dinamiklerini ve toplumsal değişimin temel itici gücünü anlamak için Karl Marx’ın sınıf mücadelesi teorisi temel bir çerçeve sunmaktadır.

Karl Marx'ın sınıf mücadelesi teorisi içinde emek faktörü, toplumsal süreç içerisinde kendisine önemli bir yer edinmiş ekonomik argümanı oluşturmaktadır. İktisat teorisinde değerin asli kaynağı olarak nitelendirilen emek, marjinal fayda teorisinde tüketici tercihlerine göre şekillenen bir üretim faktörü haline dönüşmüştür (Bocutoğlu, 2012, s. 127). Bu bağlamda toplumları, ekonomik faaliyetlerine ve üretim süreçlerindeki rollerine göre farklı sınıflara ayıran teoriye emek-sınıf teorisi denir. Emek, tarihsel bağlamda ekonomide oynadığı rol konusunda birtakım tartışmaları bünyesinde barındırmış olmakla beraber iktisat teorisinde değeri belirleyen faktörün ne olduğu Adam Smith, David Ricardo, Jean-Baptiste Say, William Stanley Jevons ve Carl Menger tarafından ele alınmıştır (Bocutoğlu, 2012, s. 129). Dolayısıyla emeğin değer yaratan üretim faktörü olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Karl Marx' a göre “Bir metanın değeri, onun içerdiği toplumsal olarak gerekli emek-zamanı tarafından belirlenir” (Marx, 2013, s. 55). Marx, bir metanın, içerdiği fiziksel malzemelerden değil, onun üretilmesi için harcanan toplumsal emeğin miktarından dolayı değerli olduğunu dile getirmiştir.

Smith, *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde bir malın değerini şu şekilde ele almıştır:

“Herhangi bir malın değeri, [...] onu elinde bulunduran ve onu kendisi kullanmayı veya tüketmeyi değil, başka mallarla değiştirmeyi düşünen kişi için, satın alabileceği veya yönetebileceği emek miktarına eşittir. Bu nedenle emek, tüm malların değiştirilebilir değerinin gerçek ölçüsüdür.”

(Smith, 2002, s. 125).

Bu bağlamda Adam Smith, değerin tamamen emek tarafından yaratıldığı fikrini ileri sürmüş, bu görüş David Ricardo ve Karl Marx tarafından değeri yaratan faktörün emek olduğu ilkesine dönüştürülerek emek-değer teorisi oluşturulmuştur. Jean- Baptiste Say ise değerin belirlenmesinde alternatif maliyet teorisini geliştirerek bir malı elde etmenin maliyetinin, vazgeçilen malın değerine bağlanması olarak ifade etmiştir. Jevons'a göre ise değer teorisini anlayabilmek, birtakım kavramları bilmeyi gerektirmektedir. Bunlar, azalan marjinal fayda yasası, rasyonel seçim teorisi, mübadele teorisi ve emek teorisidir. Daha sonrasında Carl Menger ise değer teorisini fayda kavramı üzerine kurarak, toplam fayda kavramını da bu teoriye eklemiştir. Bu bağlamda emek-değer teorisi, tüketici tercihlerine göre şekillenebilen bir üretim faktörü haline gelerek marjinal fayda teorisi içerisinde yer almıştır (Bocutoğlu, 2012, ss. 129-142).

Toplumsal bağlamda bireylerin bir sınıfa ait olmaları, belli bir iktisadi konumda bulunmaları anlamına gelmektedir. Sınıf mücadelesi, üretim ilişkileri içerisinde ortak menfaatlere sahip olmayan farklı toplumsal unsurların politik bir çatışma içerisinde yer aldıklarını varsayan bir kavramsallaştırma (Bulut, 2020, s. 159). Bu bağlamda sınıf mücadelesinin görüldüğü toplumlarda farklı sömürü biçimleri mevcuttur. Sömürüye dayalı toplumsal yapılar, sınıf çatışmalarını beraberinde getirmiştir ve Komünist Manifesto'nun da altını çizdiği gibi, tarih esasen bu mücadelelerin tarihidir. (Marx & Engels , 1998, s. 116).

Marx'a göre insanlar, "sürdürdükleri toplumsal üretimde zaruri ve kendi istençlerine bağlı olmayan belirli ilişkilerin içine girerler, bu üretim ilişkileri onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişim aşamasına karşılık gelmektedir. Bu üretim ilişkilerinin toplamı toplumun ekonomik yapısını oluşturur" (Marx, 1904, s. 11). Sınıf kavramı, Marx'ın tüm yapıtlarının anahtar kavramını oluşturmakla birlikte önemli bir yere sahiptir (Öngen, 2002, s. 13). Marx, kapitalist toplumu tarihsel materyalizm çerçevesinde incelemiş ve bu sürecin doğurduğu yabancılaşma sorununu sert bir şekilde eleştirmiştir (Yurdakul, 2018, s. 1). Bu bakımdan Marx, "şimdiye kadarki bütün tarihin bir sınıflar mücadelesi tarihi" olduğunu dile getirmiş ve döneme farklı bir yaklaşım sunmuştur (Yurdakul, 2018, s. 2).

Hegel'in yönteminden etkilenen Marx, tarih anlayışını kurmuş ve geliştirmiş olsa da günümüz çağının meselelerini düzenli bir şekilde konuyu inceleyen öncü düşünürlerden biridir (Göymen, 2007, ss. 1-3). Nitekim Marx, Hegel ve Feuerbach'tan etkilenmiş, düşüncelerini yabancılaşma üzerinden şekillendirmiştir. Yabancılaşma kavramı birden çok tanıma ev sahipliği yapmıştır. Hegel'in düşüncesini eleştiren Marx, onun nesneleşmeyi doğrudan yabancılaşmayla eşdeğer tuttuğunu ve bu yüzden nesneleşmeye olumsuz bir anlam yüklediğini belirtir (Yurdakul, 2018, s. 5). Bu bağlamda Marx ise nesneleşmeyi insan ve doğanın uyumunun bir parçası olarak görmektedir. Yabancılaşmayı tek boyutlu bir yaklaşımla ele alan Feuerbach, insanı kendini aşan bir varlık olarak tanımlamış ve bu çerçevede yalnızca soyut bireyin yabancılaşmasına odaklanmıştır (Aydoğan, 2015, ss. 277-278).

Marx birtakım yabancılaşma türlerini ele alarak işçinin üretim süreci içinde hem kendisine hem emeğinin sonucuna hem de toplumsal ilişkilerine yabancılaştığını savunur.

Dolayısıyla Marx, insanın emeğine, ürününe olan yabancılaşmasını konu alan, ekonomik yabancılaşma konusuna ağırlık vermiştir (Yurdakul, 2018, s. 5). Din konusunda da yabancılaşma sürecinden geçen insanlık için Marx şöyle söyler;

“Marx’a göre, İnsanlık din konusunda bir dönüm noktasına gelmiştir; kutsalın ve tanrının kendisinin bir yansıması olduğunu fark eden insan aradığı gerçekliği, kendisinde bulmuştur. Marx ateist bakış açısıyla din hakkında şu genellemelere ulaşmıştır: Din, insanî bir üründür, ancak “dini yapan insan” soyut bir varlık değil, devletle ilişki içinde olan toplumsal insandır. Devlet ve toplum, din aracılığıyla gerçekliği tersine çevirir, ancak din, sadece devlet var olsun diye var olmamıştır. Din, aynı zamanda, halkın mantığı; onun onur, coşku, ahlâk, teselli ve onanma arayışının evrensel bir tezahürünü de oluşturmaktadır. İnsanî özün metafizik yorumu olarak din, insanın kendine, topluma ve gerçekliğe yabancılaşmasını sağlayan, insanlığın çocukluk dönemine ait bir yanılsamadır. Marx’ın felsefi olmayan bu politik din yorumu, dinin ortadan kaldırılması ve insanın kendi yolunu aydınlatarak gerçek mutluluğa erişmesi gerektiğini söyler.” (Özyurt , 2014, s. 215).

“Marx, dinsel olanın politik olanı değil, politik olanın dinsel olanı biçimlendirdiğini düşünür. Ona göre Devlet, din ilişkisinde etken olan taraftır” (Özyurt , 2014, s. 212). Bu bağlamda Marx toplum eleştirisini yaparken bunların içerisine din ve ideolojiyi de yerleşmiştir.

19. yüzyılda ortaya çıkan kapitalizm Marx tarafından sömürücü bir sistem olarak değerlendirilmiş, insanı ekonomik olarak birtakım yabancılaşma sürecine sokmuştur. Dolayısıyla Marx, kapitalist sistemin karşısında durmuş ve sınıfsız toplum yapısını savunmuştur (Demir, 2018, s. 63). Böylelikle Sanayileşme ile birlikte doğanın insan üzerindeki egemenliği zayıflamış, üretim sürecinde Tanrı’nın belirleyici rolü yerine insan emeği ön plana çıkmış ve birey emeğinin değerini fark etmeye başlamıştır (Yurdakul, 2018, s. 7). Bu bakımdan Marx’a göre bu süreçte insan, dini otoritenin etkisinden sıyrılmakta ve nihayetinde komünist bir topluma doğru yönelmektedir (Özyurt , 2014, s. 216-218). “Komünizmi ise özel mülkiyetin ya da insanın kendine yabancılaşmasının olumlu şekilde aşılması ve dolayısıyla insanî öze insan tarafından ve insan için gerçekten

sahip olunması olarak tanımlar. İnsan-insan, insan-doğa çatışması Marx’a göre komünizmde çözülür” (Özyurt , 2014, s. 218).

Kapitalist sistemde bireyler işlerini, hayatlarını idame ettirebilmek ve evlerini geçindirebilmek amacıyla yürütmek zorunda oldukları bir yükümlülük olarak görmektedir (Demir, 2018, s. 65). Bu bakımdan kapitalist sistem, işçiyi, emeğine ve üretimine yabancılaştırarak kendini gerçekleştirmesini engellemektedir. Dolayısıyla kapitalist sistemde işçi, bedensel ve zihinsel olarak tükenerek, kendine olan saygısını yitirmiş olmaktadır. Bu bağlamda kapitalist sistemde sermaye büyürken, işçinin emeği değersizleşerek yaşam koşulları kötüleşmektedir (Demir, 2018, ss. 65-66).

Marx bu durumu şöyle özetler;

“İşçi ne kadar çok servet üretirse, üretiminin gücü ve kapsamı ne kadar artsa, kendisi de o kadar yoksullaşır. Ne kadar çok meta yaratırsa kendisi de bir meta olarak o kadar ucuzlar. Şeyler dünyasının artan değeriyle doğrudan doğruya orantılı olarak insanlar dünyası değersizleşir. Emek yalnız meta üretmez; kendini ve bir meta olarak işçiyi de üretir – ve bunu meta ürettiği oranda gerçekleştirir. Bu olgu göstermektedir ki emeğin ürettiği nesne –emeğin ürünü- emeğin karşısına yabancı bir şey, kendini üretenden bağımsız bir güç olarak dikilir. Emeğin ürünü, bir nesneye aktarılmış, maddeleşmiş emektir: Emeğin nesneleştirilmesidir... Emeğin bu gerçekleşmesi, işçiler için gerçekliğin yok olması şeklinde görünür; nesneleşme, nesnenin yok oluşu ve nesneye kölelik, mülk sahibi ise yabancılaşma, başkalaşma olarak ortaya çıkar.” (Marx, 2013, s. 75).

Kapitalizmin ulaştığı aşamada, yabancılaşmanın ortadan kaldırılması ancak üretim ilişkilerinin proletaryanın öncülüğünde yeniden yapılandırılması ve özel mülkiyet ile sınıf ayrımlarının sona erdirilmesiyle mümkün olacaktır (Yurdakul, 2018, s. 10). Burawoy, Üretim İzni adlı eserinde “Emek süreci yalnızca mal üretmek için değil, aynı zamanda üretimin toplumsal ilişkilerini, yani kapitalist düzenin kendisini yeniden üretmek için de örgütlenir” diyerek emek sürecinin yalnızca mal üretmek için değil aynı zamanda üretimin toplumsal ilişkilerini yani kapitalist düzenin kendisini yeniden üretmek için de örgütlendiğini söylemiştir (Burawoy, 1979, s. 24). Dolayısıyla kapitalizmin her aşamasında, sermayenin yanı sıra insan kaynağı en önemli unsuru oluşturmaktadır. Bu

bağlamda sürekli değişim ve dönüşüm gösteren kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda insan kaynağının nitelikleri de değişiklik göstermiştir (Gençoğlu, 2012, s. 164). Kapitalist düzende sermayenin arttırılması onu üretim yapmak üzere sürekli olarak daha fazla emeği kullanmaya itmektedir. Bu sebeple kapitalizm emek gücüne olabildiğince ihtiyaç duymaktadır. Kadının görünmeyen emeği toplumsal bağlamda karşılıksız kalmakla birlikte aynı zamanda da değersiz olarak görülmüştür. Dolayısıyla kadınların ev içindeki yapmış olduğu işler piyasa değeri olarak görülmemiş, yalnızca kullanım değeri olarak görülerek değersizleştirilmiştir.

2.3. Kapitalist Sistem ve Kadının Konumu: Patriarka ile Kapitalizmin Kesişimi

Kapitalizm, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini merkezine alan 1789 Fransız Devrimi'nin ardından şekillenmiş; Sanayi Devrimi ile birlikte üretim araçlarının endüstrileşmesi ve sermaye birikiminin artmasıyla, feodal ilişkilerin çözülmesine neden olarak 19. yüzyılda Batı Avrupa'da kurumsallaşmıştır (Sachs , 1999, s. 90). Endüstri devrimiyle birlikte gelişim sağlayan kapitalizm, kadının ve erkeğin toplumdaki yerlerini etkileyerek, ataerkil düzende üretim süreçlerine katılımlarını dönüştürmüştür. “Kapitalizmin, mülkiyet kavramının değişmesiyle birlikte ekonomi ve aile kurumları üzerinde güçlü etkiler yaratmasıyla birlikte kadının toplumsal konumunda da değişiklikler meydana gelmiştir.” (Aydoğan, 2020, s. 72). Bu değişikliklerden en fazla etkilenenler kadınlar olmuştur.

Kapitalizmin gelişim göstermesi ile birlikte, ev içinde ve dışında üretim belirgin bir şekilde farklılık göstermiş, üretim ev dışında farklı şekillerde gerçekleştirilirken, ev içinde ise sadece kadının sorumluluk alanı dahilinde bırakılarak yeniden üretim yapılır olmuştur (Fidan, 2000, s. 118). Bu nedenle kadınların ev içerisinde kendi üretimlerini gerçekleştiremeyerek, gelir elde etme durumundan kaynaklı olarak kamusal alanda ücret getirici bir işte çalışmaları zorunluluk haline gelmiştir.

Tarihsel bağlamda toplumların değişiminde ve dönüşümünde ekonomi önemli bir boyut olarak insanların hayatlarında da birtakım değişikliğe neden olmuştur. Toplum içerisinde ekonomik faktörlerin ve üretim araçlarının değişimi o toplumun yapısında bir hareketlenme meydana getirmektedir. Dolayısıyla Endüstri Devrimi ile hız kazanan yeni bir sürecin kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçlara cevap verme çabası, toplumun değer

yargılarını ve ayrıca sosyokültürel normlarını ve yaşam koşullarını yeniden biçimlendirmiştir (Alpago, 2018, s. 303). Bu değişim, beraberinde insanlar arasında sınıf mücadelelerine kapı aralayarak toplumsal cinsiyet kalıplarının da önünü açmakta olup kadın ve erkeğin konumunu da önemli bir şekilde etkilemiştir. Toplumsal Cinsiyet bireylerin toplum içerisinde ve özellikle çalışma hayatında birtakım eşitsizlikler ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Toplum içerisindeki cinsiyetçi yaklaşımlar aynı zamanda kadının çalışma hayatındaki durumunu ve geleceğe yönelik hedeflerini negatif yönde etkilemektedir (Çolak, 2024, s. 1096).

Sanayi öncesi ilkel toplumlara bakıldığında, bireyler birlikte hareket etmiş, hayat mücadelesinde kadın-erkek olarak ortak bir rol üstlenmişlerdir. Dolayısıyla bu toplumlarda ortak çalışma, ortak mülkiyet anlayışını doğurmuştur. Hızlı nüfus artışı, iklim değişiklikleri ve o dönemde kullanılan taş aletlerin gelişmesiyle birlikte insanlar tarım toplumuna geçerek belli bir coğrafyaya yerleşmiş ve yerleşik hayata geçmişlerdir. İnsanların tarım toplumuna geçmesiyle birlikte, kültür ve medeniyet oluşmuş değerler sistemine geçiş yapılmıştır (Taşdelen, 2009, s. 4). Bu süreçte kadının üretimden koparılması sabanın kullanılmaya başlanması ile doğru orantılıdır. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan ve güçlenen akrabalık ilişkileri ve toplumsal cinsiyet, etkisini derinden hissettirmeye başlamıştır.

Tarım topluluğuna geçişle birlikte güç ve kuvvet gerektiren işler doğrultusunda erkek, üretim araçlarının mülkiyetini eline alarak yeni iş bölümlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aydoğan, 2020, s. 75). Bu yeni iş bölümlerinin ortaya çıkması sonucunda, sosyal konjonktür değişikliğe uğrayarak kadının bağımsızlık endişesi sonucu köleci bir sistemin doğması ile sınıflı bir toplum yapısı meydana gelmiştir (Stalin, 1978, s. 43). Dolayısıyla iş bölümü, beraberinde sınıf ayrılıklarını doğurmakta ve binlerce yıl tartışılacak bir konu olan sınıf ayrılıklarının temelini oluşturmaktadır (Yaşlıoğlu Toplu, 2021, s. 182). Bu durum Marksist bakış açısına göre toplumsal cinsiyetin oluşumunun temelinde üretim araçlarının kullanımı ve özel mülkiyet anlayışının erkeğe sahip olma hakkını vermesi, biyolojik cinsiyete yönelik yüklemelere ve ataerkillik anlayışına dayalı olması toplumsal cinsiyetin temel noktasını oluşturmaktadır (Anyon, 2011). Bu nedenle ortak mülkiyet anlayışı sona ererek birtakım eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Kadınlar tarihin her döneminde birtakım sorunlar ve ayrımcılıklar ile mücadele etmişlerdir. Toplumun erkek egemen yapısını oluşturan patriarkal yapı, kadınların ezilmesinde en temel belirleyici olup; kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda ikincil konumda kalmasına neden olan yapısal eşitsizlikleri sürekli olarak yeniden üretmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, patriarkal yapının geleneksel ve kültürel değerler üzerinden kadınları ikincil konumda görmesiyle erkek egemenliğini güçlendiren sistemdir (Çin, 2021, s. 9).

Tarım toplumlarının zaman içerisinde değişim ve dönüşüm göstermesi ile birlikte feodal sistem adı verilen yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştır. Nitekim tarımın gelişmesi ve gerekli olan barış ve güvenlik ortamı feodal kurumların gelişip güçlenmesiyle sağlanmıştır (Ülgen, 2010, s. 3). Hızlı endüstrileşme, gelir eşitsizliği ve gelişen teknoloji insanların işçi olarak fabrikalarda çalışmaya başlaması gibi süreçlerin gerçekleşmesi Endüstri Devrimi ile birlikte kapitalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kapitalizm, mülkiyet kavramının dönüşüme uğraması ile birlikte emek sömürsünü ortaya çıkarmış ve ataerkil sistem cinsler arası sömürüyü başlatmıştır (Aydoğan, 2020, s. 74).

Mülkiyet kavramının değişikliğe uğraması ile kadının toplumsal konumunda değişikliklerin olması onu köleliğe mahkûm etmiştir. Aynı zamanda kapitalist sistem bireylerin işgücü piyasası içerisindeki konumlarını şekillendirmekle beraber erkek egemen sistemi de üretim süreçleri kapsamına alarak kendine yer edinmiştir. Dolayısıyla fabrikalar, iktidarın ücret politikaları ve toplumdaki eşitsizliklerle kendine özgü toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin olduğu yerdir (Connel, 1998). Daha önceki dönemlerde ataerkil zihniyetin hakimiyeti altında kalan kadın ev içerisinde sömürüye uğrarken gelişen teknolojinin ve kapitalizmin etkilerinin derinden hissedilmeye başladığı dönemde ise kamusal alanda sömürüye uğramıştır. Nitekim 17. Ve 18. yüzyılda kadınların, sosyal alanda gündelikçi pozisyonunda istihdam edilmesi ataerkil zihniyet bakımından sosyal statü göstergesi sayılmaktaydı (Akyıldırım, 2020, s. 77).

Kapitalizm ataerkinin gelişimini sağlayarak birçok alanda toplumsal cinsiyet kalıplarının da var olmasına sebebiyet vermiştir. Kapitalizm bağlamında ortaya çıkan yeni toplum ve ekonomi süreci, kadının ikili yapının içerisine dahil olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla gücü elinde bulunduran sınıflı bir toplum yapısı oluşmuş ataerkil sistem ile iş

birliği sağlanmış olup toplumsal cinsiyet argümanları ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyete dayalı iş bölümü ve biyolojik cinsiyetler arasındaki toplumsal ilişkilere de değinerek, sadece kadının değil erkeğin de sosyal konumuna işaret etmektedir (Özçatal, 2011, s. 24). Toplumsal cinsiyet, bireyleri kamusal alan ve özel alanın bir parçası olarak konumlandırıran ataerkil sistemin en büyük argümanlarından biridir. Toplumun sosyal, kültürel ve psikolojik özelliklerinin tümünü kapsayan, kadın ve erkeğe atfedilen rollerin bütününu oluşturmaktadır.

Tarih boyunca insanlar toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinde kalarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu rollerden en derin şekilde etkilenen, toplumun her kademesinde ve her aşamasında kadınlar olmuştur. Özel alan ve kamusal alan ayrımı kapitalizmin ortaya çıkması ile kadınların sosyal statülerinde de birtakım değişikliği beraberinde getirerek sınıf mücadelelerine kapı aralamıştır. Sınıf çatışmaları, toplumsal cinsiyet kalıplarını etkilediği gibi kadın ve erkeğin üretimdeki pozisyonlarını da belirgin biçimde değiştirmiştir (Aydoğan, 2020, s. 74). Kadınlar gerek ev içerisinde gerek de ev dışında, fabrikalarda birtakım sömürölere uğramışlardır.

Kapitalist sistemle birlikte ortaya çıkan özel mülkiyet anlayışı insanların arasında iş bölümlerinin olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla siyasal konjonktürde, ataerkil sistemin gelişim göstermesi erkeğin konumunu güçlü hale getirerek soyun devamını sağlama ve güvence altına alma, tek eşliliğin ortaya çıkması gibi nedenlerle analık hukuku yıkılıp babalık hukukunun baş göstermesine sebep olmuştur. Her ne kadar soyun devamını doğum yaparak sağlayan kadınlar olsa da erkekler soylarının bir erkekten geleceğine olan inançları dolayısıyla soyun devamlılığı konusunda kendilerini yetkili kılmışlardır (Korkmaz & Başer, 2019, s. 72).

Bu gelişmeler neticesinde kapitalist sistemin en temel unsurlarından olan sermaye, süreç içerisinde birikmiş zenginlikleri ifade ederek kapitalist sistemin güç kazanmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Toplum içerisinde sermayeyi elinde bulunduran sınıf burjuva sınıfı olarak yer alırken, emeğini ücret karşılığı satmaya mecbur bırakılan işçi sınıfına ise proletarya adı verilmiştir. Kapitalizm toplum içerisindeki ataerkil yapılanmayı güçlendirirken bir diğer taraftan ise çetrefilli bir ilişki yaratır. Kadın dışarıda çalışma yaşamına dahil edilmiş olsa bile ev içi işler ile de sorumlu olduğu için birtakım emek sömürüsüne maruz kalmaktadır. Bu durumda kadın aile içerisinde proletarya konumunda

iken erkek ise burjuva konumunda yer alır. Dolayısıyla kapitalist sistemde üretim araçlarının kontrolünü sağlayan sınıf aynı zamanda toplum içindeki baskın düşünce yapısını da belirleyerek toplumda yer edinir (Aydoğan, 2020, s. 78).

Sanayi Devrimi insanlık için tarihteki önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda makineleşmiş üretime geçişi simgeleyerek, sosyal, ekonomik ve teknolojik açıdan büyük bir değişimi de beraberinde getirmiştir (Kılıç, (t.y), s. 276). Cinsiyetler arasında görülen mali, sosyal ve politik alandaki eşitsizliklerin temelinde ataerkil sistemin desteğiyle yeniden üretilen ve biyolojik farklılıklar temelinde doğallaştırılan toplumsal cinsiyet rolleri yatmaktadır (Urhan, 2015, s. 22). Tarihin ilk çağlarından sonra insanlar, kadın ve erkek olarak ayrılarak biyolojik anlamdaki farkın yanı sıra iş bölümü anlamında da bir ayrım yaşamışlardır. Bu ayrım toplumsal bağlamda birçok farklılığa yol açarak toplumsal cinsiyet normlarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Her toplumun kendi dinamiklerine göre olguları olduğu gibi kamusal alanlarda da kadına ve erkeğe yüklediği anlamlar farklılaşmıştır. Dolayısıyla kamusal alan- özel alan ayrımı, her iki cinsiyeti kamusal alan içerisinde ataerkil sistem tarafından belirlenmiş sınırlar içinde belirli roller sergilemeye itmektedir (Yazıcı, 2020, s. 1662). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rollerinin hâkim olduğu bir toplumda, kadınlar özel alan içerisinde yani ev kapsamında değerlendirilirken, erkekler ise kamusal alanda hâkim gücü oluşturmuştur. Nitekim feminizm, özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrımı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten bir ayrım biçimi olarak sorgulamaktadır (Kemahlı Garipoğlu, Yıldız Karakoç, & Sezer Şanlı, 2023, s. 1146). Ancak toplumsal cinsiyetin hâkim olduğu kapitalist toplumlarda kadınlar ikinci planda kalmıştır. Bu bağlamda kapitalizm kamusal alanda kadının üretimini tanıırken, özel alanda tanımayarak emeğinin sömürülmesine neden olmaktadır (Akyıldırım, 2020, s. 82). Dolayısıyla Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen dünya dinamiklerine ek olarak aletlerin ve makinelerin gelişimi, kadın iş gücüne olan ihtiyacın azalmasına sebebiyet vermiştir. Tarımda kullanılan makinelerin geliştirilmesi ile birlikte artış gösteren kırsaldan kentlere yapılan göçler, bu fabrikalarda çalışan kadın sayısını da arttırmıştır. Makineleşme sayesinde işlerin bir nebze de olsa kolaylaşması sonucu erkek işi olarak nitelendirilen işlerin kadınlar tarafından da yapılabilir hale gelmesi, kadınların iş gücüne katılımını hızlandırmıştır. Bu durum

fabrikaların, üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla kadınları ucuz iş gücü olarak kullanmasına neden olmuştur.

Dünyada çalışma ortamında, farklı toplumsal ve ekonomik sebeplere dayalı olarak geri planda kalan gruplar içerisinde yer alan sanayi sektöründe çalışan kadınlar bu dezavantajlı gruba dahil edilerek ücret ve cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmıştır (Dumlu, 2022, s. 12). Feminist teorilere göre kadınların toplum içerisindeki dezavantajlı gruplar içerisinde dahil edilmesi ataerkilliğin bir yansıması olduğu kadar aynı zamanda ataerkilliğin neden olduğu da bir durumdur (Sabir , 2015, s. 554). Bu nedenle kapitalizm erkek egemenliğini güçlendirerek ataerkil sisteme katkıda bulunur ve kadınların ezilmesine sebebiyet verir (Gimenez, 2005, s. 13). Cinsler arasındaki biyolojik farklılık yani eril ve dişil bedenlerdeki anatomik farklılık, insanlar arasında, toplumsal bağlamda ele alınarak iş bölümünün doğal gerekçesi olarak savunulmuştur (Bourdieu, 2015, s. 23). Dolayısıyla bu durum kadın erkek arasındaki hiyerarşik bir yapılanmayı gözler önüne sermektedir.

“Biyolojik farklılıkların ötesinde inanç, gelenek ve görenek, siyasi düşünce biçimi ile kültürel unsurlar kapsamında erkeğin kadına yönelik hakimiyetini varsayan ve sosyal alanı erkeğin merkezde yer aldığı bir sistemde inşa eden patriarkal konsept, kadının yaşamın her alanında ayrımcılık ve eşitsizlik ile karşılaşmasına sebebiyet vermektedir.” (Çin, 2021, s. 11).

Endüstrileşme sonucu artan fabrikalar dolayısıyla kadın iş gücünde yaşanan değişiklik, yeni bir kadın gündelikçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Horrell & Humphries, 1995, s. 89) Bu durumda kadınlar farklı kadınlık durumları ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Yani kadınlar yalnızca erkeklerle aralarındaki farklılıktan kaynaklı olarak değil kadınların birbirleri arasındaki farklılıklardan kaynaklı da sorunlar yaşamışlardır. Sanayideki kapitalist gelişme aynı zamanda kalkınma ile eş anlama gelmektedir (Mathew, 1985, s. 28). 18. yüzyıl içerisinde bireyleri evlerinin ihtiyaçlarını ortak bir şekilde karşılamaktaydılar. Ancak sanayi kapitalizminin ortaya çıkması sonucu ev içerisindeki işler kadının sorumluluğunda ele alınmış olup, bu işler dahilinde herhangi bir ücret elde etmesi söz konusu olmamıştır. Çünkü kadının ev içerisinde harcamış olduğu

emeğin ekonomik değerinin olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Kadınlar bu kapsamda ücretsiz aile işçisi olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir (Fidan, 2000, s. 119).

Cinsiyete dayalı iş bölümü sonucunda kadınların iş hayatına ve eğitime katılımı sınırlanmış olmakla birlikte iş piyasasında aktif rol alamamışlardır. Ancak kadınların eğitime ve iş piyasasına katılımı gelişen teknoloji sayesinde olmuştur. Dolayısıyla gelişen teknoloji kadınların yapmış oldukları işleri ev dışılarına çıkarmıştır (Gilman, 1986, s. 94). Makineleşmenin gelişmesi, fabrikalarda çalışmaların artması sonucu kadınların fazla zaman işleri artık daha kolay bir şekilde ve kısa zamanda yapılabilir olmuştur. Artan boş zaman ve ekonomik anlamda yaşanan maddi sıkıntılar kadınları üretken bir şekilde çalışmaya yönlendirmiştir. Ancak kadınların toplum içerisinde sahip oldukları geleneksel rolleri neticesinde üstlendirildikleri görevlerinin olması, birçok iktisadi faaliyetin kadın iş gücüne uymaması gibi sorunlar olumsuz etkisini günümüzde de devam ettirmektedir.

2.3.1. Emek-Sınıf ve Cinsiyet Bağlamında Kadın: Sınıf ve Cinsiyetin Kesiştiği Alanlar

Toplumsal bağlamda kadın emeğini anlamak, yalnızca toplumsal cinsiyet yaklaşımıyla değil, aynı zamanda sınıfsal konumlanış üzerinden de çok katmanlı bir analiz gerektirmektedir. Sınıf farklılıkları kadınların uğramış oldukları eşitsizliklere ek bir boyut kazandırmakta ve kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamda karşılaştıkları dezavantajları derinleştirmektedir. Emek kavramının tarihine bakıldığında, erkek emekçilerin ele alındığı görülmektedir (Makal, 2010, s. 16).

“Tarihçilerin çoğu, işçi sınıfını de facto işçi erkekler olarak tanımlar. ...Emek tarihçisi, kadınları işçi olarak ihmal etmiştir -emek piyasasında ve hanehalkı içerisinde.” (Alexander, 1977, s. 59).

Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklar, tarihsel süreçte erkeklerin kadınlardan üstün olduğu algısının pekişmesine yol açmıştır (Yılmaz, 2012, ss. 550-551). Toplum tarafından bireylere cinsiyetleri doğrultusunda yüklenen bu roller, güç ve yönetim kabiliyetini erkeklere, savunmasızlık ve idare edilme durumlarını da kadınlara atfetmiştir (Akalin & Baş, 2018, s. 113). Kadın ve erkek arasındaki bu ayrım, bireylerin toplum içerisinde verdiği kararları etkileyerek her türlü seçimlerine yansımış bulunmaktadır. Dolayısıyla cinsiyete ilişkin önyargılar, kadınların ve erkeklerin hangi meslekleri seçebileceğine dair toplumsal beklentileri şekillendirmektedir (Tarhan, vd., 2014, s. 20).

Bu bakımdan Feminizm, kadınların toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda maruz kaldığı eşitsizliklere karşı durarak, cinsiyet temelli ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir düşünce ve mücadele hareketidir (Taş, 2016, s. 163).

Feminizm, tarihsel bağlamda kadın erkek eşitliğini ele alarak, kadınların toplumsal açıdan geri planda bırakılması üzerine dünyanın her yerindeki kadınların bu ötekileştirilmeye toplu olarak mücadele gösterdiği bir yaklaşım biçimidir. Bu bağlamda “feminizm, kadınların ve erkeklerin ekonomik, politik ve sosyal yaşamda eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine olan inancı ifade ederken, cinsiyetçilik geleneksel cinsiyet rolü kalıplarına ve erkekler ile kadınlar arasındaki içsel eşitsizliğe olan inancı ifade eder” (OpenStax, 2022). Toplumun cinsiyetlere yüklediği roller ve sorumluluklar, kadınların zararına bir toplumsal yapı oluşturmuştur (Kemahlı Garipoğlu & Sezer Şanlı, 2021, s. 481). Tarih boyunca kadın ev işi işlerden sorumlu tutularak özel alana hapsedilmiştir. Bu durum toplum içerisinde kadının mevkisinin kaybolmasına, erkeğin ise kamusal alanda aktif rol göstererek statüsünün yükselmesine yol açmıştır (Erbay & Tuncay, 2007, s. 26). Bu durumda kadın erkeğe ekonomik anlamda bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla kadınların ekonomide aktif bir rol alması aynı zamanda kadınların işsizlik ve yoksulluk sorunlarının da önüne geçmesine olanak sağlamaktadır (Şahinoğlu & Batu Ağırkaya, 2021, s. 400).

Toplum, bireylerden biyolojik cinsiyetleri doğrultusunda birtakım davranışlar sergilemesini isteyerek kamusal ve özel alan kapsamında rollerini sınırlandırmakta, kadınları daha çok özel alanla, erkekleri ise kamusal alanla özdeşleştirmektedir. Kadın ve erkek arasındaki bu farklılaşma zaman içerisinde sorunlar yaratarak cinsiyet eşitsizliğini meydana getirmektedir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın ve erkeğe toplumsal yaşamda tanımlanan roller nedeniyle hak, fırsat ve kaynağa ulaşmada cinsiyetler arası ayrımcılık yapıldığını ifade etmektedir (Bardakçı & Oğlak , 2022).

Toplumsal bağlamda kadın emeği, çalışma hayatındaki yeri açısından sürekli bir devinim yaşamıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında Quateret kadın emeğini, 19. yüzyıl Osmanlı imalatçılığının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiş ve bu durumu alışılmadık bir durum olarak değil, aksine günlük hayatın olağan ve sürekli karşılaşılan bir yönü olarak merkezi bir konumda nitelendirmiştir (Quataert, 1999, s. 304). Kadın,

tarihin ilk çağlarında, tarım döneminde emeğini görünür kılmaya da üretimin temel unsurlarından birini oluşturmuştur (Makal, 2010, s. 17).

Tarihin ilk çağlarında dokumacılık işleriyle uğraşan kadınlar, aynı zamanda geçici tarım işçiliğinde ücretli çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmuştur (Pamuk, 1984, s. 91). “Pek çok bölgede her evde veya hemen hemen her evde bir tezgâh bulunuyordu” (Quataert, 1999, s. 149). İş bölümünün görülmediği ilk çağlarda insanlar ortak mülkiyet anlayışına sahip olmuşlar ve işlerini de ortak olarak yürütmüşlerdir. Bu dönemde ücretli olarak çok sayıda kadın istihdam edilmiştir (Ayata, 1987, s. 33).

Kadın emeği ve toplumsal cinsiyet birbirini etkileyen ve şekillendiren iki önemli kavramı oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların iş hayatında ve toplumsal bağlamdaki konumunu belirlerken, kadın emeğinin görünmez kılınması ve değersizleştirilmesi, kadınların ekonomik anlamda bağımsızlıklarını sınırlayarak toplumsal statülerini düşürmüştür. Kapitalizmin güçlendirdiği ataerkil sistem çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini meydana getirerek çok çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir (Etiler , 2017, s. 19). Dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ile kapitalizmin ortaya çıkışı birbirini tamamlayan olgulardır.

Kadın emeğinin tanımlanabilmesi için, kadın kimliği ve kadın işgücü sınırının belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kadın emeği, cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğinin ataerkil sistem tarafından belirlenen kadın işi-erkek işi gibi ayrımların sonucu sömürüye uğramaktadır. Bu nedenle kadının emeği ilkel toplumlardan sonraki dönemlerde sömürülüp yok sayılarak görünmezliğe neden olmuştur. Tarih boyunca erkeklere ve kadınlara öğretilmiş iş bölümü, kadınları ev içerisindeki işlerle sınırlamış ve kamusal anlamda, ev dışında çalışma hayatına katılan kadınların sınırlı miktarda olmasına yol açmıştır (Ünlü, 2024, s. 4). Kadınların ev içerisinde sarfettiği ve emek verdiği işler ücretsiz olmakla birlikte toplumsal bağlamda da kadının sorumluluğu olarak görüldüğünden normal karşılanmıştır. Sosyal konjonktürde ev işleri ister ücretli ister ücretsiz olsun, “kadın işi” olarak tanımlanmaktadır (Bora, 2016, s. 10). Ev içerisinde kadınların yapmış oldukları işler tekrar tekrar yapılmakta olduğundan literatürde “yeniden üretim” işleri olarak adlandırılmıştır.

Ev işlerinin düşük statüsü ister ücretli ister ücretsiz olsun bu işlerin görünmezliğine neden olmaktadır (Bora, 2016, s. 10). Kadının emeğinin bir ücret

karşılığında iş gücü piyasasına dahil edilmesi, toplumsal açıdan bir özgürleşme durumunu meydana getirmemektedir. Çünkü toplum içerisinde kadın emeği ve kadının değeri daha az kabul edildiğinden iş gücü piyasasında ucuz iş gücü olarak görülür. Cinsiyete dayalı iş bölümü, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğini ortaya çıkarmıştır. Bu durumlar neticesinde kurulan cinsiyet kimlikleri aynı zamanda toplumda, kişisel anlamda kimliklerin kurulmasında da önemli bir bağ kurmaktadır.

Cinsiyet kavramı toplumsal cinsiyet kavramından fiziksel ve biyolojiksel farklılıkları ele almada ayrı bir yol izlemektedir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyete dayanan davranışlar gibi birtakım farklılıkları vurgulamak için kullanılmaktadır (Slattery, 2007, s. 341). Toplumsal eşitsizliklerin ifade edilmesinde ücretli ev hizmetlerinin rolü büyüktür (Bora, 2016, s. 10). Evde yapılan işlerin elle tutulur bir değeri yoktur. Dolayısıyla yalnızca kullanım değeri üretirler. Ücretsiz ev emeğinin görmezden gelinmesi durumu ücretli olan ev işlerinin de statüsünü düşürmektedir.

Kadınlık içerisinde yaşadığımız kültürde ev üzerinden tanımlanarak yeniden üretilir (Bora, 2016, s. 21). Bu yeniden üretim süreci her toplumun dinamiklerine göre farklılık arz etmektedir. Kadınların öznelliklerini kurmaları, tarih boyunca devam eden bir süreç olarak gelişim göstermektedir (Bora, 2016, s. 12). İnsanlardan çocukluktan itibaren bulunmuş oldukları kültürlerin izlerini taşıyarak kadınlık ve erkeklik adı altında, belli kalıplar dahilinde davranışlar sergilemeleri beklenir. Bu davranışlar günlük hayatlarında sürekli gözden geçirilen ve yeniden üretilen şeyler olarak var olagelmıştır. Ev içi işler cinsiyetlerin kurulmasında kritik bir önem taşımaktadır.

Ücretli ev hizmetleri, farklı sınıflardan kadınları bünyesinde barındırmaktadır. Kadınların kendi aralarındaki farklılıklar neticesinde emekleri birbirleriyle karşılaştırılarak yeniden üretilmektedir. Bu bakımdan ev ve bakım işleri, kapitalist üretim süreçlerinin temelini ve yeniden üretim alanını oluşturmaktadır (Yazgan vd., 2017, s. 189). Sınıf ve cinsiyet ilişkilerinin karmaşık yapısı, kadınların kadınlıklarının birbirleri üzerinden yeniden inşa edilişlerinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle ev ve ev işleri kadınların ortak deneyim alanları içerisinde kalarak ortak sorunları da beraberinde getirmekle birlikte yaş, sınıf, etnisite gibi değişkenlere bağlı olarak da çeşitlenmektedir. Dolayısıyla toplumsal olarak yeniden üretim, Karl Marx'ın kapitalizmin yeniden üretim kavramını genişleterek piyasa ve piyasa dışı ilişkiler bağlamında tanımlanan emek

gücünü çalışmaya hazır hale getirecek görünen-görünmeyen duygusal ve materyal ilişki ağlarını ifade etmek için kullanılır (Kara, 2021, s. 99).

Cinsiyet, toplumsal bir inşa sonucunda bireylerin belli sorumlulukları üstlenmesini istemektedir. Bu sorumluluklar kapsamında bireylerden belli davranış kalıplarını beklemektedir. Dolayısıyla kadınlık ve erkeklik, doğuştan sahip olunan kadınlık ve erkeklik özelliklerinin yanı sıra sosyal olarak inşa edilmiş kavramlar olarak görülmektedir (Bora, 2016, s. 22). Toplum içinde ele alınan kadınlık ve erkeklik olgusu çalışma hayatına da yansımış olmakla birlikte birtakım ayrımları da beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda ülkelerin sahip oldukları gelir eşitsizlikleri de ücretli ev işlerinin yeniden üretimi konusunda cinsel iş bölümünün oluşumunun süreçlerini gözler önüne sermektedir (Filet & Souza, 1980, s. 35).

Feminizm yaklaşımı kendi içerisinde tek bir bakış açısı içermemekle birlikte; liberal, radikal, Marksist/sosyalist, psikanalitik, bakım odaklı, çok kültürlü, küresel vb. birçok farklı yaklaşımla çeşitlenmiştir (Tong, 2009, ss. 1-2) Feminist yaklaşıma ev sahipliği yapan teoriler, cinsiyetin sınıfsal boyutunu farklı açılardan ele almıştır. Yeni düzen her ne kadar bireye göre değişse de liberal feminist teori, kişinin kimliğinin belirlenmesinde kadının rolüne vurgu yapmıştır (Demir, 1996, ss. 5-6). “Çünkü Fransız Devrimi’ne temel olan aydınlanma felsefesi, bireyi tanımlarken Orta Çağ’ın ataerkil söyleminden kendini ayıramamıştır” (Asa, 2023, s. 22). Aydınlanma çağı, akıl bireycilik ve evrensel haklar etrafında şekillenen ve modern Batı düşüncesinin temel taşlarını oluşturan bir dönem olmasına rağmen kadınlar bu hak söyleminin dışında bırakılmıştır. Aydınlanma felsefesiyle birlikte gelişen liberal düşünce metinlerinde, 'insan' kavramı çoğu zaman yalnızca erkeği temsil edecek şekilde kullanılmıştır (Çardak, 2012, s. 17). Bu bakımdan mülkiyet ilişkilerinde kadının ikincil bir özne olarak değerlendirilmesi, kadın haklarının bağımsız bir şekilde tanımlanmasının önünü kapatmıştır (Güneş, 2018, s. 144). Bu çerçevede erkekler, akıl ve rasyonaliteyle ilişkilendirilen kamusal alanın öznesi olarak konumlandırılırken; kadınlar, duygular, ahlak ve inanç gibi unsurlarla bağdaştırılan özel alana itilmişlerdir (Donovan, 2016, s. 24).

Liberal feminizm, kadın hareketlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamış ve kamusal-özel alan ayrımını gündeme getirerek kadınların erkek egemen yapılara nasıl bağımlı kılındığını görünür kılmıştır (Asa, 2023, s. 22). Liberal feminist yaklaşım,

kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri büyük ölçüde bireysel haklar ve yasal düzenlemeler çerçevesinde ele almış; bu nedenle toplumsal cinsiyetin sınıfsal boyutunu yeterince derinlemesine irdeleyememiştir. Ancak Liberal feministler, kadınların siyasal ve hukuki haklara sahip olması için önemli mücadeleler yürütmüş; aynı zamanda toplumsal yaşamda karşılaştıkları sosyal, kültürel ve ekonomik eşitsizliklere de dikkat çekmişlerdir (Koloğlu, 2019, s. 59). Bu bakımdan liberalist yaklaşım, kadının toplum içindeki özgürlüğünü ve bireysel bağımsızlığını kazanabilmesinin temel koşulunu maddi anlamda yaşama aktif katılımı görmüş ve bu sürecin desteklenmesi gerektiğini savunmuştur (Şahin, 2006, s. 9).

Kadın emeğinin sistematik olarak sömürülmesi ve kadınların üretim ilişkileri içindeki konumlarının göz ardı edilmesi, feminist kuramın sınıf merkezli okumalarını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Marksist-sosyalist feminizm, kadınların ezilmesini ekonomi-politik temeller üzerinden anlamaya çalışmaktadır. Marksist-sosyalist feminizm, kadınların toplumsal konumunu analiz ederken Marksist toplumsal çözümlemelerden faydalanır ve kadınları, farklı etnik, ekonomik ve kimlikli özelliklerine rağmen ortak bir ezilme biçimiyle karşı karşıya kalan bir toplumsal grup olarak değerlendirir (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 169).

Radikal feminist teori, kadınların ezilmesi konusu üzerinde durarak bu durumun ataerkil ideolojiden kaynaklandığını savunur. Bu bağlamda radikal feminizm “Kadın erkek arasındaki iktidar ilişkisini kapitalizm, sınıf, ırk gibi değişkenlere değil, ataerkil toplumsal düzene bağlamaktadırlar” (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 169).

2.3.2. Emek Piyasasında Kadınların Konumu: Çoklu Eşitsizlik ve Ayrımcılık Biçimlerinin Kesişimi

Kapitalizmin yükselişiyle birlikte kadın ve erkeğin emek piyasasındaki yeri farklılaşmış, bu farklılaşma ataerkil ideolojilerle harmanlanarak üretim süreçlerinde cinsiyete dayalı bir iş bölümünü beraberinde getirmiştir (Aydoğan, 2020, s. 72). Dolayısıyla toplumsal otoritenin kurumlar aracılığıyla belirginleştiği erkek egemen yapılarda, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği de bu yapılarla desteklenerek sistemli bir nitelik kazanmaktadır (Aktaş, 2013). Küreselleşme ile birlikte gelişen teknoloji, kadınların sosyal haklara ulaşmalarında bir hayli önemlidir.

Kadınlar, biyolojik cinsiyetleri dolayısıyla birtakım eşitsizliklerin odağında olmuştur.” Kadınlık, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanır ve yeniden üretilir. Bu nedenle, ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Ev ve ev işleriyle kurulan ilişki, her kadın için merkezi önem taşısa da kadının ait olduğu sınıfa, statüye, kuşağa ve eğitim düzeyine göre farklılaşır” (Bora, 2011). “Çalışma ortamı ve ev ortamı olmak üzere iki tam zamanlı iş sağlıklı aile iş yaşamı dengesini kurma konusunda kadınlar üzerinde büyük baskıya neden olmaktadır” (Ateş vd., 2023, s. 286).

Tarih boyunca insanlar, sahip oldukları biyolojik cinsiyetleri doğrultusunda ve farklılıkları temelinde, toplum tarafından yeniden üretilen sosyolojik bir unsur haline dönüştürülmüştür. Bireyler gerek özel alanda gerek kamusal alan olarak nitelendirilen çalışma hayatında cinsiyetleri dolayısıyla ayrımcılıkların eşiğinde olmuştur. Çalışma kavramı, toplumsal yaşamın her döneminde var olmuş ve toplumların sosyoekonomik yapısına göre farklı biçimlerde şekillenmiştir (Topalhan & Aksungur, 2019, s. 2). Bireylerin Sanayi Devrimi ile birlikte çalışma hayatı, düzenli bir yapıya kavuşmuş ve bu çalışma karşılığında ücret elde etmeleri yaygın bir uygulamaya dönüşmüştür (Edgell, 2006).

Sanayileşme öncesi dönemlerde kadınlar, tarım, dokuma gibi alanlarda faaliyet göstermiş, kentleşme sonrası dönemlerde de ekonomik faaliyetler sonucunda birtakım işlerde yer almışlardır. Kapitalist sistemle birlikte üretim süreçleri, mekânsal olarak ev içi ve ev dışı alanlarda ayrılmış; ev dışı üretim sistematikleşirken, ev içi üretim büyük ölçüde kadına yüklenmiş ve yeniden üretimle sınırlandırılmıştır (Fidan, 2000, s. 118). Kadınlar, tarihsel süreçte çalışma yaşamında daha çok düşük nitelikli ve görünmeyen emek biçimleriyle yer alırken, formel çalışma hayatına girişleri 18. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır (Yılmaz vd., 2008, s. 91).

Kadın, tarih boyunca toplumsal bağlamda ekonomik unsurun önemli bir kısmını oluşturmuştur. Sanayi Devrimi öncesinde kadın, yalnızca ev içerisinde değil ev dışında da faaliyet göstermiş, tarım ve dokuma gibi işlerde yer almıştır. Sanayileşmenin ortaya çıkardığı kapitalist sistemle birlikte kadınlar, kamusal alana dahil olmaya, ev dışında da görünür olmaya başlamıştır. Bu bakımdan kamusal alanda, sanayi ve hizmet sektöründe

istihdam edilmeye başlayan kadınlar, yaptıkları işlerin karşılığında maddi kazanç sağlamaya başlamışlardır (Dumlu, 2022, s. 13). Dolayısıyla küreselleşme ile birlikte kadın istihdamı önemli bir noktaya gelmiş, beraberinde kadınların ekonomik dezavantajları, kadın erkek eşitsizliği ve çalışma koşullarının bozulması gibi birtakım sorunlar da meydana gelmiştir (Sağlık & Çelik, 2018, ss. 106-108).

Sanayileşme ile kamusal alanda yer alan kadın, yalnızca tarım sektöründe aile üretimine katkı sunmakla kalmamış, endüstri sektöründe de yer alarak mavi yakalı grupta kendine yer bulmuştur (Özkalp & Kirel, 2011). Mavi yakalı çalışma kavramı, birden çok tanım içermekle birlikte, el emeği gerektiren işçi sınıfını tanımlarken kullanılan bir kavramdır (Ateş vd., 2023, s. 285). Bu nedenle mavi yakalı çalışma şekli, bedensel ve zihinsel sağlığı tehdit eden olumsuz koşullarla doğrudan ilişkilidir (Elser vd., 2018).

“Mavi yakalı tanımının kökeni ABD’de atölyede çalışan kişilerin giydikleri üniformaya benzer mavi tulumlardan gelmektedir.” (Ateş vd., 2023, s. 285). Mavi yakalı çalışanlar hem vasıflı hem de vasıfsız olarak; imalat, mekanik işler ve yapı sektörlerinde çeşitli görevlerde yer almaktadırlar (Kirkegaard & Larsen, 2011). Kadınlar çalışma hayatlarında bu sektörlerde yer alarak genellikle düşük ücretli, güvencesiz ve fiziksel açıdan zorlayıcı işlerde istihdam edilmekte; toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle daha dezavantajlı koşullarla karşı karşıya kalmaktadır. İşçi sınıfına mensup mavi yakalı kadınların en temel problemlerinden biri, iş yaşamıyla ev içi sorumlulukları uyumlu bir şekilde yürütme güçlüğüdür (Çetinoğlu vd., 2010).

İş yaşamında “yaka” olarak nitelendirilen sınıf anlayışı, toplumsal bağlamda benzer bir yapılanmanın oluşmasını sağlamıştır. Bu bakımdan Marksizm, işçi sınıfına önemli bir perspektif sunarak tarihsel bir bağlam içerisinde sınıfsal mücadelelerin nedenlerini ve sonuçlarını anlamlandırmaya katkı sağlamıştır (Koç, 2013, s. 46). Marksizm yaklaşımı içerisinde önemli bir yeri olan sınıf kavramı birtakım eleştirilerin ve tartışmaların odağında olmuştur. Bu bakımdan Marksizmin temelinde, sömürüye dayanan ve insanın gelişimini engelleyen tüm toplumsal yapılarla mücadele anlayışı yer alır (Lebowitz, 2006, s. 1).

“Toplumsal sınıf ve iş yaşamındaki sınıf ayrımına ilişkin bu tartışmalar devam ederken sanayileşme ile birlikte söz edilmeye başlayan ve mavi-beyaz yakalı olarak sınıflandırılan çalışanlar özellikle 1950’lerin sonunda

ve 1960'ların başında Üçüncü Sanayi Devrimi yani bilgisayar ve bilgisayarlı sistemlerin devreye girmesi ile birlikte farklı grup dinamikleri altında renk değiştirmeye başlamıştır.” (Eriş vd., 2020, s. 260).

Diğer yandan emek piyasasında beyaz yakalı ve mavi yakalı kadın işçiler arasında da sınıfsal farklardan dolayı eşitsizlikler bulunmaktadır. Çalışanların yaka renkleri üzerinden yapılan sınıflandırmaların anlamını kavrayabilmek için, öncelikle “işçi sınıfı nedir?” sorusuna yanıt aramak gerekmektedir (Eriş vd., 2020, s. 259). “Karl Marx, Ekonomik Sınıf Model’inde proletarya olarak tanımlanan işçi sınıfını; emeğinden başka bir üretim aracına sahip olmayan ve hayatını sürdürebilmek adına emeğini satan kişi/kişiler olarak ifade etmiştir”. (Eriş vd., 2020, s. 259). Bu bakımdan Marksist yaklaşım, işçi sınıfına tarih boyunca bir sorumluluk atfetme rolünü benimsemiştir (Koç, 2013, s. 46).

Kadın, biyolojik cinsiyeti dolayısıyla hem ev işleri hem de dışarıda emeği karşılığında ücret aldığı işleri dolayısıyla birtakım sömürülerin odağında olmaktadır. İş ve aile arasındaki denge, bireyin yalnızca bu iki alanla sınırlı kalmayıp, diğer toplumsal ve kişisel sorumluluklarını da içeren çok boyutlu bir süreci ifade eder (Delecta, 2011). Bu bağlamda toplum, kadından iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi kurmasını beklemektedir. Bireylerin iş ve aile rollerini uyumlu bir şekilde yürütebilmeleri, onlara tatmin ve başarı hissi kazandırabilirken, bu alanlar arasında yaşanan çatışmalar uyumsuzluklara yol açabilmektedir (Mustafayeva, 2013). Bu nedenle kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri, mavi yakalı kadınların hem ev içindeki hem de iş yaşamındaki rollerini sağlıklı bir biçimde yürütmelerini engelleyici bir etki yaratmaktadır (Ateş vd., 2023, s. 286). Böylelikle mavi yakalı kadın çalışanlar, fiziksel açıdan emek yoğun işlerde karşılaştıkları zorluklarla, sınıfsal eşitsizliklerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin kesişiminde yer almaktadır.

Kadın emeği, tarih boyunca birçok alanda görülmüş, günümüzde hizmet sektörünün ve büro işlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte beyaz yakalı kadın işçilerin sayısında da önemli bir artış gözlemlenmiştir. 1980’li yıllardan itibaren istihdamın büyük ölçüde hizmet sektörüne yönelmesiyle birlikte, mavi yakalı çalışanların iş gücündeki oranı azalırken, beyaz yakalı çalışanların oranı artmaya başlamıştır (Erdayı, 2012, s. 68). “Beyaz yakalı” terimi, fiziksel emek yerine zihinsel emeğin ağırlık kazandığı iş kollarını

tanımlamak ve bu alanlarda çalışan bireyleri mavi yakalı işçilerden ayırmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Bain & Price, 1972, s. 327).

2.3.3. Kadın Emeginin Sömürüsü: Düşük Ücret, Güvencesiz Çalışma Koşulları

Kadın emeği, üretim süreçlerinde cinsiyet temelli ayrımcılık başta olmak üzere, düşük ücretlendirme, kayıt dışı çalışma ve görünmez emek gibi birtakım nedenlerle sömürüye uğramaktadır. Kapitalist üretim ilişkileri içerisinde değersizleşen kadın emeği, toplumsal cinsiyet rolleriyle iş bölümünü şekillendirmiş ayrıca bu eşitsiz bölünmeyi yeniden üretmiştir. Kadınlar yapmış oldukları işler bakımından ikincil iş gücü olarak görülerek değeri düşük işlerde çalıştırılmışlardır (Etiler , 2017, s. 19).

Küreselleşmeyle birlikte hız kazanan kapitalizm, kadın emeğinin sömürülmesine neden olmuştur. Kadınların kamusal alanda yer alması, düşük gelirli ve güvencesiz çalışma koşullarında istihdam edilmeleriyle sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda kadınlar geçici istihdam altında bulunarak iş gücü piyasasında güvencesiz çalışma biçimlerine mahkûm edilmekte; düşük ücret, sosyal güvenceden yoksunluk ve sürekli işsizlik riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Boman vd., 2015, s. 119).

2.3.4. Ev İçi Emek, Görünmez Emek ve Toplumsal Cinsiyet Roller

Türkiye'de kadınların ücretli çalışmasına dair yapılan araştırmalar, kadın emeğinin hem ücretli hem de ücretsiz yönleriyle birlikte ele alınması gerektiğini ve bu ikisi arasındaki ayrımın giderek anlamını yitirdiğini ortaya koymaktadır (Gültekin, 2022, s. 36). Kadının özel alan olarak nitelendirilen ev içerisindeki konumu tarih boyunca değersiz olarak tasavvur edilmiştir (Akyıldırım, 2020, s. 76). Erkek egemenliğin hâkim olduğu ataerkil düzende kadınların özel alanda gerçekleştirdiği eylemler, görmezden gelinmiştir. Bu eylemler doğrultusunda kadının emeği, toplum nezdinde önemsenmeyerek tarihsel yazında yer almamıştır. Nitekim Roma döneminde kadınların nüfus sayımlarında dahi dikkate alınmaması, insanlık tarihinin hem utanç verici hem de düşündürücü bir gerçeğidir (Duby & Perrot , 2005, ss. 9-10).

Kadın biyolojik cinsiyeti bağlamında erkeğe göre zayıf olduğu için daha çok özel alanla ilişkilendirilmiş ve ev içerisinde konumlandırılmıştır. Ancak “kadınların evde gerçekleştirmiş oldukları mesailerin bir meta karşılığının olmaması ya da önemsenmemesi ve yoğun nüfuslu kent yaşamında meydana gelen iş imkanların olması,

kadının bu alanları tercih etmesini kolaylaştırmıştır.” (Akyıldırım, 2020, s. 77) Bu bakımdan kapitalist sistemde kadının ev içerisindeki işlerinin meta olarak değerinin olmaması, kadın emeğini sömüren bir süreci başlatmıştır.

Kadınlar, bir yandan erkeklerle eşit koşullarda çalışabilme ve toplumsal yaşamda eşit yurttaşlar olarak yer alma mücadelesi verirken; diğer yandan toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda kendilerine yüklenen sorumlulukları eksiksiz yerine getirme baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır (Özgün , 2011, s. 12). Bu bağlamda küçük çocukların bakımının yalnızca annelerin görevi olarak görülmesi, kadınların iş yaşamına katılımını zorlaştırmakta ve onları ev içi alana hapsederek ekonomik bağımsızlıklarını sınırlamaktadır (Türkoğlu Üstün, 2020, s. 1558).

Ataerkil sistem, erkek egemenliğinin kamusal ve özel alanda, kadınlar üzerinde hakimiyet kurması ile ilgili bir durumdur (Sultana & Altay, 2019, s. 418). Toplumsal cinsiyet, bu ataerkil toplumlarda doğup beslenerek yeniden üretilip kadınların konumunu bir hayli derinden etkilemektedir. Kadınların ve erkeklerin, toplumda yerleşik cinsiyet kalıpları ve önyargılar nedeniyle ayrımcılığa uğramadan, eşit hak ve olanaklara sahip olması toplumsal cinsiyet eşitliğini ifade etmektedir (ILO, 2000, s. 48). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik günümüz çalışmalarında kadın istihdamı, kadının kamusal alandaki görünürlüğü ön plana çıkmaktadır (Gönüllü Atakan, 2018, s. 127).

Ataerkil yapının hâkim olduğu kapitalist yapıda kadınların özgürlüğü ikinci planda kalmaktadır. Marx 1791 İnsan Hakları Beyannamesini ele aldığı Yahudi Sorunu adlı kitabında: “özgürlük diğerlerine zarar vermeyen her şeyi yapabilme yetisine bağlıdır. Öyleyse özgürlük kimseye zarar vermeden her şeyi yapabilme hakkıdır” (Marx, 2015, s. 28) diyerek bir grubun özgürlüğünün başladığı yerde diğer grubun özgürlüğünün bittiğini ifade etmektedir. Kadınların emeklerinin değersizleştirilmesi, bedenlerinin tüketim nesnesi haline getirilmesi ve düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaları onların hem sömürüldüğünü hem de meta olarak tüketildiklerini ifade etmektedir (Akyıldırım, 2020, s. 77). Bu bakımdan özel alanda ve kamusal alanda karşılığı olmayan kadın emeği değersizleştirilerek sömürülmüştür. Kadın emeğinin sömürüsü, küreselleşmeyle birlikte daha belirgin hale gelerek, kapitalist sistemin tahakkümünü arttırmıştır. Küreselleşme ile birlikte beslenerek büyüyen kapitalist sistem içerisinde kadınların ezilmişliğinin kökenini

anlamak, cinsiyetler arası sömürü ilişkilerinin dinamiklerini ortaya çıkarmak ve hali hazırdaki diğer sömürü ilişkileri ile olağan bağlarını ortaya koymak, insani özgürleşmeye katkı için önemli bir çabadır (Dönmez Atbaşı & Kurtulmuş, 2012, s. 256). Üretimin ev dışına taşınmasıyla birlikte, kapitalizm bol ve ucuz işgücüne duyduğu ihtiyaç doğrultusunda kadınları ve çocukları kitlesel biçimde üretim süreçlerine katmıştır (Dönmez Atbaşı & Kurtulmuş, 2012, s. 257). Bu durum, toplumda birtakım değişimler ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Toplumsal dönüşümlerle birlikte ailenin üretim birimi olarak rolünün azalması, kadınların evde gerçekleştirdiği üretim faaliyetlerinin kamusal alana taşınmasına neden olmuş ve bu işler zamanla erkek işi olarak görülmeye başlanmıştır (Tura, 1998).

Ücretsiz bakım emeği, günlük ev işleri ile birlikte psikolojik, sosyolojik, fiziksel ve duygusal süreçleri kapsamaktadır (Koray, 2011, s. 16) ve toplumsal olarak kadınlarla özdeşleştirilen bu emek türü, çoğu zaman kadın olmanın doğal bir uzantısı olarak görülmektedir (Soyseçkin, 2015, s. 247). Kadınlar özel alanın biçimlendirdiği ev içerisinde emekleri karşılığında bir ücret almamaktadır. Çünkü toplum kadınların ev içi işleri yerine getirmesini biyolojik cinsiyetleri dolayısıyla normal olarak karşılamakta ve bu işler karşılığında ücret almamasını beklenen bir durum olarak görmektedir. Toplumsal bağlamda kadın, çalışsa da çalışmasa da günlük ev içi işlerinden sorumlu tutulmaktadır (Acar Savran, 2008, s. 11). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin sınırlarını belirleyerek onların gündelik yaşamlarında önceden belirlenmiş rol ve sorumluluklar kapsamında kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Çağırkiran, 2023, s. 57). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, tüm toplumlarda, bireylerin uyumlu bir şekilde varlığını sürdürmeleri için önemli bir unsur teşkil eder. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde toplumsal cinsiyet rolleri daha da keskinleşmiş; erkekler otoritenin temsilcisi olarak kamusal alanda konumlanırken, kadınlar ev işleri ve bakım emeğiyle özdeşleştirilerek özel alana hapsedilmiştir (Yılmaz, 2018, s. 2).

Kadının ücretsiz bakım emeği, ataerkil sistem içerisinde toplumsal cinsiyet rolleri tarafından beslenerek, kadını özel alanda hapsedmiş, kadının çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve ev işleri gibi sorumluluklarını gönüllü ve karşılıksız olarak nitelendirmiştir.

“Bir avukatın müvekkili adına açtığı davayı kazanması, bir doktorun hastasını tedavi etmesi, bir işçinin fabrikada ürün işleme, bir ahçının

lokantaya gelen müşteriler için yemek pişirmesi gibi piyasada karşılığı olan metalaşmış emekten farklı olarak; yeniden üretim emeği özel alanda gerçekleştirilen ücretsiz, tekrarlanan ve en önemlisi görünür olmayan işleri içerir” (Gönüllü Atakan, 2018, s. 129).

Ev içindeki kadın emeği, feminist çalışmaların önemli tartışma alanlarını oluşturmaktadır (Kaplan, 2011, s. 163). Toplumsal cinsiyet normlarıyla şekillenen kadın emeği, em üretim süreçlerinde hem de yeniden üretim alanında değersizleştirilerek görünmez kılınmakta ve bu durum, kadınların emek piyasasındaki konumlarını yapısal olarak dezavantajlı hale getirmektedir. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, biyolojik cinsiyet (sex) ile toplumsal roller arasındaki farkı vurgulamak amacıyla ilk kez 1968 yılında Robert Stoller tarafından kullanılmıştır (Kaplan, 2011, s. 167). Bireylerin sahip olduğu kültür yapısı, o toplumun cinsiyet normlarını etkileyerek, yeniden üretmektedir. Toplumsal cinsiyetin kültürel bir inşa olduğunu vurgulayan Lynne Segal, bu kavramı biyolojik cinsiyetle karşılaştırarak biyolojinin kültürel normları nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar ve şu ifadeleri kullanır: “Ancak, cinsiyetin yaşantılarımızı nasıl etkilediği tarihsel ve kültürel olarak belirlenen bir değişkendir” (Segal, 1990, s. 96).

Cinsiyet, toplumsal olarak atfedilen rollerle ilgiliyken; biyolojik cinsiyet, kişinin doğuştan sahip olduğu anatomik ve fizyolojik özelliklerle ilişkilidir (Vatter, 2000). Bu bakımdan ev işeri sorumluluğunun sadece kadının yükümlülüğünde olması toplumsal cinsiyetin sonuçlarından biri olarak nitelendirilmektedir (Kaplan, 2011, s. 167). Ev, kadınla özdeşleştirilen, aynı zamanda kadının konumunu yeniden üreterek merkezi bir öneme sahip yapıyı oluşturmaktadır.

2.3.5. Kapitalizm ve Toplumsal Yeniden Üretim Sürecinde Kadın

Tarih süresince kadınlar, hem erkeklerle aynı toplumsal alanı paylaşımlarına hem de hayatın birçok alanında emek vermelerine rağmen, bu emeğin görünmez kılınması ve kadınların karar alma mekanizmalarında bulunmamaları, kadınların mücadele girişimlerinin ana konularını oluşturmalarına sebebiyet vermiştir (Taşdemir, 2024, s. 136). Bu bakımdan, kadınlar hem kamusal hem de özel alanlardaki eşitsizlikleri görünür kılmak, emeklerinin tanınmasını sağlamak ve toplumsal yapının her düzeyinde söz sahibi olabilmek adına çeşitli mücadelelerde bulunmuştur. Bu mücadeleler kapsamında birtakım sorular kadın örgütlenmelerinin temelini oluşturmuştur. Neden dünya erkeğin evi, ev

kadının dünyasıdır (Başaran, 2019, s. 67), Neden “bu dünya her zaman erkeklere ait olmuştur” (Beauvoir, 2019, s. 89). Kadınlar bu sorular kapsamında üretim ve yeniden üretim süreçlerinde aktiflik sağlamıştır.

“Maddeci yaklaşıma göre tarihin belirleyici unsuru asıl olarak yaşamın ve onun maddi gereksinimlerinin üretilmesi ve çoğaltılmasıdır. Bu durum bir taraftan bakıldığında hayatta kalmak için kullanılan araçların üretimini ima eder (yiyecek, giyecek, barınak ve gerekli araçlar). Diğer bir taraftan da üreme ve türlerin yayılmasını kast eder. Belirli bir tarihsel dönem ve ülkedeki toplumsal kurumlar altında yaşayan insanlar bu iki üretim biçimine bağlıdır, kısmi olarak emeğin gelişimine ve kısmi olarak da ailenin gelişimine.” (Engels, 2020, s. 6).

Kapitalist sistemde emeğin yeniden üretim sürecinde, kadın emeği görünmez kılınmış ve toplumda kadınların ezilmesi doğal ve kaçınılmaz olarak meşrulaştırılmıştır (Taşdemir, 2024, s. 138). Ev emeğine dair tartışmaların tarihsel arka planı, Mary Inman’ın 1940 yılında kaleme aldığı Kadının Savunması adlı eserine kadar uzanmaktadır (Güneş, 2015, s. 4). Kadınlar, özel alanı temsil eden ev içerisinde, karşılığı ödenmeyen ve aile emeği olarak nitelendirilen işleri yerine getirerek üretime dahil olmuş ve sermaye için üretken konumda olmuştur (Vogel, 2008).

Margeret Benston, kadınların ezilmelerini kadının ev içi emeğine yormuş, bunun en büyük nedenini de kapitalizme bağlamıştır. Bu bağlamda aile, ev emeğinin gerçekleştiği birim olarak, ekonomik/üretim biçimini oluşturmuştur (Güneş, 2015, s. 4). Kadınların ev içerisinde ürün ve hizmet üretimi, kapitalist sistem içerisinde yedek işgücü ordusu olarak işlev görmektedir. Kadınların toplumsal eşitliğe ulaşabilmeleri, ev işleri ve çocuk bakımından arındırılmış bir yaşam sürebilmelerine bağlıdır; bu gereklilik, modern feminist siyasetin “ev işleri ve çocuk bakımının toplumsallaşması” sloganında ifadesini bulur (Vogel, 2003).

2.3.6. Kapitalist Toplumda Kamusal ve Özel Alan Ayrımı: Kadınların Cinsiyetlendirilmiş Mekânsal Dışlanması

Kamusal alan (public sphere) kelimesi, ilk olarak siyaset kuramcısı Jürgen Habermas’ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinde teorik bir çerçevede incelenmiştir (Eren, 2005, s. 95). Kamusal alan kavramı kendi içerisinde birçok alanda

incelenmekte olup sosyal, siyasal ve ekonomik faktörlerle birlikte ele alınmıştır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “kamu” kelimesinin anlamı “1.Hep, bütün, 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk “amme” olarak açıklanırken, “kamusal” kelimesi ise “kamu ile ilgili” anlamında kullanılmıştır (Türk Dil Kurumu, 1998). Kamusal alan kavramını ilk defa ele alan Jürgen Habermas, kamu ve kamusal kavramlarının birbirinden farklı anlamlara sahip olduğunu söyler:

“Kamusal ve kamu kavramlarının günlük dildeki kullanımı, bunların birbirleriyle uyuşmayan çok çeşitli anlamlara sahip olduklarını ele veriyor. Değişik tarihsel evrelerden kaynaklanan bu anlamlar, sanayisi gelişmiş ve sosyal devlet olarak örgütlenmiş burjuva toplumu koşullarına eş zamanlı olarak uyarlanan kullanımları içinde, birbirleriye bulanık bir ilişkiye giriyorlar.” (Habermas, 2003, s. 57).

Bu bağlamda Habermas kamu ve kamusal kavramlarının anlam karışıklığını kabul ederek “kamusallığı” bu şekilde açıklamıştır:

“Şayet kapalı topluluklarınkinden farklı olarak herkese açık iseler toplantıları “kamusal” olarak adlandırıyoruz- tıpkı kamusal yerlerden veya kamusal binalardan söz ettiğim gibi. Ancak salt bu “kamusal binalar” lafı bile söz konusu binaların herkese açık oluşundan öte bir şeyi ifade ediyor; hatta bunların kamunun gidiş gelişine açık olmaları bile zorunlu değildir; bunlar devletin kurumlarını barındırırlar ve bizzat bu nitelikleri gereği kamusaldırlar. Devlet “kamu er- ki”dir. Bu sıfatını, kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlama görevine borçludur.” (Habermas, 2003, s. 58).

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ortaya çıkan kamusal-özel alan ayrımı, kadınların toplum içerisinde birtakım eşitsizliklerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet normları ataerkil yapı içerisinde şekillenir ve erkek egemenliğinde kadını ötekileştirir. “Kamusallık kavramı, topluma ait olmak kadar devlete dair olmayı da ima eden anlam ikiliğini sıklıkla mekâna, özellikle de devlet eliyle tahsis ve tanzim edilmiş olana yansıtır” (Basa, 2018).

Özel alan ve kamusal alan ayrımı yalnızca kadınların kamusal alana erişiminin kısıtlanmasıyla değil, aynı zamanda emekçi kadınların sınıfsal konumları doğrultusunda

bu alanlarda maruz kaldıkları çoklu ayrımcılık biçimleriyle de şekillenmektedir. Marksist feminist yaklaşım bu ayrımı kapitalist üretim biçimleriyle birlikte ele alarak, kadın emeğinin nasıl sömürüldüğünü ortaya koymaktadır. Marksist feminizm, kadınların ekonomik bağımsızlık süreçlerini değerlendirirken (Kara, 2006), onların hem üretim sürecindeki hem de yeniden üretim alanındaki rollerine bütüncül bir bakış sunmuştur (Tong, 2006).

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında oluşan özel alan- kamusal alan ayrımı neticesinde bireyler, kendilerini birtakım sömürülerin eşiğinde bulmuştur. Kadınlar bu durumdan en fazla etkilenen varlıkları oluşturur. Endüstrileşme, kırsal alanlardan kentlere göç, bireycilik ve eşitlik düşüncesinin gelişimi, rasyonelleşme ve sosyal düzenleme gibi dinamikleri içeren modernleşme süreci, çok boyutlu bir toplumsal değişim sürecidir (Solmaz , 2011, s. 35). Bu süreç doğrultusunda bireyler birtakım roller ve sorumluluklar üstlenmektedir. 20. yüzyıl, demokratikleşmenin, kentleşmenin ve sanayileşmenin hızla ilerlediği bir dönem olmasının yanı sıra, kadınların ve toplumun ötekileştirilen kesimlerinin (eşcinseller, siyahiler, etnik topluluklar, Yahudiler vb.) haklarını kazanmak için yoğun mücadele verdikleri bir çağdır (Kozlu , 2009, s. 1).

Kadın bedeninin, kamusal alan özel alan ayrımında önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda kadının çocuk doğurmasından, çocuk sayısına, doğum izninden, kürtaj hakkına kadar birtakım kadın bedeni denetimleri söz konusudur. 17. yüzyılda Yunan düşüncesinde polis (kamusal alan) ile oikos(hane) olarak isimlendirilen kavramlar arasında ayrım olduğu savunulmuştur (Günindi Ersöz, 2015, s. 85). Habermas’a göre kamusal alan- özel alan ayrımı ilk defa burjuva toplumu döneminde gündeme gelmiştir (Biçer Olgun, 2017, s. 46). Habermas, Orta çağ’daki iktidarın, kamu önünde görünür olması nedeniyle özel ve kamusal alan ayrımından bahsetmenin söz konusu olmayacağını savunur ve bu dönemdeki kamusal alanın, doğrudan bir yöneticinin varlığına bağlı olan temsili bir kamusal alan olduğunu belirtir (Habermas , 2004, s. 97).

Toplumsal bağlamda kadın ve erkek arasında bulunan farklı özellikler, onların farklı roller üstlenmesine neden olarak birtakım yük ve sorumluluğu beraberinde getirmiştir. Geleneksel olarak bir işin cinslere göre ayrılması önemli sorun ve sonuçlara yol açmaktadır (Günindi Ersöz, 2015, s. 82). Bireylerin biyolojik cinsiyetlerinden ötürü doğuştan sahip oldukları özellikler neticesinde, kadının “uysal”, “naif”, “kırılgan”,

erkeğin “güçlü”, “dayanıklı”, “etken” olarak nitelendirilmesi, onların günlük yaşantılarında birtakım roller üstlenmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumda erkeklerle nitelendirilen kamusal alan, kadınların ötekileştirilmesiyle oluşturulan özel alandan daha değerli olarak görülmektedir (Günindi Ersöz, 2015, s. 82).

Tarihin ilk çağlarından bugüne kadar feministler, sahip oldukları biyolojik özelliklerinden kaynaklı olarak maruz kaldıkları ayrımcılıklarla mücadele etmişlerdir. Kamusal alan/özel alan ayrımı, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında şekillenerek kadın-erkek eşitsizliğine sebebiyet vermektedir. Temelleri Antik Yunan dönemine kadar uzanan kamusal alan perspektifleri, her çağa damgasını vurmuş ayrıca bulunduğu dönemin kültürel dinamikleri bağlamında şekillenmiştir (Odabaş, 2018, s. 2052).

Kamusal alan kavramının, temellerine dayanan Antik Yunan’da, özgürlüğün erkeğe ait bir kavram olduğunu öne süren Arendt’e göre köleler ve kadınlar, yalnızca kendine ait özel alanı bulunan kişiler kamusal alana katılma imkânı bulamamıştır (Arendt, 1994, ss. 51-52). Dolayısıyla ev içi durumlarla sınırlandırılan özel kavramının karşısında, özgürlük alanını tanımlayan kamusal alan kavramı bulunmaktadır. Rorty’e göre, özel alan ve kamusal alan gereksinimleri bakımından birbirlerinden ayrılmalıdır. Çünkü özel alan daha fazla özgürlük talep ederken, kamusal alan adalet ve dayanışmaya ihtiyaç duymaktadır (Rorty , 1995, ss. 264-265). Bu bakımdan Joan Landes, Habermas’ın ulaştığı sonuçlardan farklı olarak, burjuva kamusal alanında oluşan özel ve kamusal ayrımının kadının sesini kısıtığını ve onu ev ile sınırladığını ileri sürer (Landes, 1993, ss. 61-89).

2.4. Küresel Kapitalizmde Kadın Emeği: Neoliberalizm, Esnekleşme, Prekarya ve Kayıt Dışı Çalışma

Prekarya, işgücü piyasasındaki giderek artan güvencesiz ve istikrarsız çalışma koşulları kapsamında çalışan işçi kitlesini tanımlamak için kullanılmaktadır (Dedeoğlu, 2019, s. 187). Bu bakımdan neoliberal kapitalist faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan prekarya, kısa süreli ve esnek çalışma biçimlerinin yaygın olduğu güvencesiz bir iş ortamını ifade etmektedir (Standing, 2014). Artan işgücü istihdamı sonucu kadınlar, prekarya olarak adlandırılan grubun baş aktörü haline gelmiştir.

Jaques Cros neoliberalizmi, İkinci dünya savaşından önce ve savaş sırasında klasik liberalizmi tekrar güçlendirmeyi hedefleyen çabaların neticesinde gelişen politik bir ideoloji olarak tanımlamaktadır (Thorsten & Lie, 2009, s. 153). Harvey,

neoliberalizmin felsefi kökenlerinin Friedrich Hayek ve Ludwig von Mises'in 1940'lı yıllardaki yazılarına dayandığını belirtir; Hayek'in öncülüğünde Mont Pelerin Topluluğu'nda yaygınlaşmaya başlayan bu fikirler, Milton Friedman'ın çalışmalarıyla neoliberalizmin ekonomik ve politik programı olarak olgunlaşmıştır (Çelik , 2012, s. 188). Neoliberalist yaklaşım, kamuya ait mal ve hizmetlerin özelleştirilerek, devlet müdahalesini sınırlandırmayı ve yabancı yatırımların teşvik edilmesini savunan bir yaklaşımdır (Çelik , 2012, s. 189).

Neoliberalizm, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarının ötesinde, sosyal ve kültürel düzeyde inşa edilen cinsiyet temelli rolleri tanımlamak için kullanılır; bu durum bireyler arasında cinsiyete dayalı iş bölümü ve ilişkiler ağını oluşturmaktadır (Jackson & Scott, 2002, ss. 1-2). Neoliberal politikalar sonucunda ortaya çıkan dönüşümler ve devletin işçi haklarını gözetken müdahalelerinin zayıflaması, iş gücü piyasasında esneklik ve enformalleşmeyi arttırarak istihdam alanlarını biçimlendirmiştir (Güdek Gölçek, 2019, s. 129).

Kapitalist sistem, piyasa ekonomisinin özünü oluşturan, sermaye ve beden gücüne dayalı üretim ilişkileri çerçevesinde, kâr maksimizasyonunu ve rekabeti temel alarak, emeği metalaştıran bir yapıya sahiptir (Marx, 2011, s. 181). Kapitalist sistem içerisinde emek kavramı, ekonomik bağlamda önemli olmakla birlikte, kadın emeği konusunda da ayrıca bir bağlam sunmaktadır. Bu bağlamda görünmezlik, değersizleştirme ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, kadın emeği bakımından yalnızca ekonomik düzeyde değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve politik düzlemlerde de derinleşen yapısal eşitsizliklerin yeniden üretimine neden olmaktadır. “Nitekim kadın emeğinin piyasadaki istihdam biçimlerini ve oranlarını belirleyen yalnızca ekonomik ilişkiler değil, bu ilişkilerin toplum yapısı, daha özelde patriyarka ile oluşturduğu kompozisyonudur.” (Güdek Gölçek, 2019, s. 130) Neoliberalizm, kapitalist sistem içerisinde sermaye tıkanıklığının, ucuz koşullar altında sürdürülebileceği, yeni üretim ve tüketim arayışlarının sebep olduğu toplumsal değişiklikleri gündeme getiren ekonomi yöntemidir (Uçkaç, 2019, s. 787).

“Neo-liberalizm, tüm dünya genelinde malların, hizmetlerin, sermayenin ve iş gücünün serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması olarak tanımlanan küreselleşme olgusunu ortaya çıkarmış ve bu yönde politikalar yürütülmesini talep

etmeye başlamıştır” (Karadoğın, 2018). Küreselleşme kavramı tarih boyunca birtakım tartışmaların odağında olarak, dünya çapında ekonomi, siyaset, kültür ve sosyal hayat gibi birçok konuda büyük değişimi ifade etmektedir (Demirdağ, 2017, s. 55). Küreselleşme kavramı ilk kez 1960’lı yıllarda ortaya atılmış, ancak 1980’li yıllardan itibaren yaygın biçimde kullanılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır (Waters, 1995, s. 2). Kadınlar küreselleşme ile birlikte çifte sömürüye uğramış ve kadının ev içi emeği ücretsiz ve görünmez kılınarak toplumsal yeniden üretimin asli unsuru haline getirilmiştir. Feminist yazar Nancy Fraser:

“Günümüzde kadınlar çoğunlukla aile geçindirme ve bakım işlerini birleştirmektedir; ama büyük bir zorluk ve zahmetle. Sanayi sonrası refah devleti erkeklerin aynı şeyi yapmasını sağlamalı, bu arada kurumları zorluk ve zahmeti ortadan kaldırmak için yeniden düzenlemelidir. Öyleyse bu refah devleti neye benzeyecektir? İşlerin hepsi çalışanların aynı zamanda bakıcı olduğunu da varsayacaktır. Emekçilerin bütün bakım işini sosyal hizmetlere aktarması öngörölmeyecektir. Bazı gayri resmi bakım işleri kamu tarafından desteklenecek. Öteki destekli bakım işleri ailelerin tamamen dışında – sivil toplumda- olacaktır. Devletin kaynak sağladığı, ama yerel düzeyde örgütlenmiş kurumlarda çocuksuz yetişkinler, yaşlı insanlar ve akrabalık temelli yükümlölükleri olmayan başkaları, anne babalar ve öteki insanlarla birlikte demokratik, özyönetime dayalı bakım etkinliklerine katılacaklardır.” (Küçük, 2000, ss. 438-439).

Küreselleşme sürecinde neoliberalizm bağlamında uygulanan yapısal uyum politikalarından savunmasız grup olarak nitelendirilen yoksullar, kadınlar ve çocuklar etkilenmiştir (Ecevit, 2007). Küreselleşme, kadınların işgücü piyasasına katılımını teşvik ederken, toplumsal cinsiyet temelli ayrışmaları da derinleştirmiştir (Beneria, 2003). Küreselleşme ile birlikte işgücü piyasasında aktif olan kadınlar, kendilerine ancak enformel sektörde yoğun bir şekilde yer bulabilmiştir (Castells & Portes, 1989). Bu bakımdan kadın, aşırı bilgi ve beceri gerektirmeyen işlerde ve sendikası çalıştırılmış (Pearson, 1992), kadın, küresel ekonominin sömürüye en açık iş gücü haline getirilmiştir (Standing, 1989).

Feminist literatürde küreselleşme olgusuna yönelik tartışmalar, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren belirginleşmeye başlamıştır (İnceoğlu, 2012, s. 113). Feminist Kuram, küreselleşmeyi yalnızca ekonomik bir olgu olarak değil, aynı zamanda sınırların şeffaf hale geldiği ve mekânsal ilişkilerin yeniden tanımlandığı bir toplumsal süreç olarak da yorumlamaktadır (Enloe, 2003, s. 252). Bu bakımdan, Avrupa feminizmine göre küreselleşme erkek egemenliği ve ırksal ayrımcılık tahakküm biçimlerinden biri olarak nitelendirilir (İnceoğlu, 2012, s. 117). Neoliberal düzende kadınlar daha fazla sömürülüp yoğun baskılara maruz kalırken, bu durum yoksulluğun kadınlaşmasına neden olmuş; öte yandan, küresel iş bölümünde özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, esnek, kısmi zamanlı ve parça başı işler aracılığıyla ücretli emeğe dahil olmuşlardır (Karadoğan, 2018).

Küreselleşme, siyasi alanda liberal demokrasiyi, ekonomik alanda serbest piyasa sistemini, kültürel alanda ise farklılıkları görünür kılan evrensel bir olgu haline gelmiştir (Aktel, 2001, s. 193). Kapitalizmin küreselleşmeyle birlikte hızla yayılması, kadın emeğinin düşük ücretlerle sistematik bir şekilde sömürülmesini dünya genelinde yaygınlaştırmıştır (Akyıldırım, 2019, s. 82). Bu bakımdan kapitalizm içerisinde kadın, çift yönlü üretim sürecine dahil olarak hem özel hem kamusal alanda emek harcamakta; buna rağmen yaşamını, eril düzenin belirlediği bağımlılık ilişkileri içerisinde sürdürmektedir (Yıldırım, 2019, s. 146).

Kadınların işgücü piyasasına katılımı küresel ölçekte sınırlı kalmakta; katılım sağlandığında ise ev içi bakım ve hizmet işleri gibi karşılıksız emek formları, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınların yükümlülüğü olarak varlığını sürdürmektedir (Aşkın, 2015, s. 44). Toplumsal bağlamda kadınlar, biyolojik cinsiyetleri dolayısıyla ev içerisinde annelik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve eş olarak sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Toplum kadından sahip olduğu cinsiyeti kapsamında birtakım roller üstlenmesini ister. Kapitalist sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte üretim, evin dışındaki alanlara kayarken; ev içi yeniden üretim yalnızca kadının doğal sorumluluğuymuş gibi kabul edilerek onun alanına hapsedilmiştir (Fidan, 2000, s. 118).

Kapitalist sistemde işgücü piyasasına dâhil olmayan kadınlar, sistem tarafından düşük maliyetli ve kolay erişilebilir işgücü olarak değerlendirilirken; piyasaya giriş süreçlerinde cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadır (Aşkın, 2015, s.

45). Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden şekillendiği kapitalist sistemde kadınlar hem üretim hem de yeniden üretim süreçlerinde sömürüye açık hale gelerek, emeğinin görünmezliğini ve değersizleşmesini göz önüne sermektedir. “Bu nedenle, ihracata dayalı sanayileşme modelini benimseyen ülkelerde, gerekli olan ucuz işgücü, kadınların işgücü piyasasına ve istihdama çekilmesi ile sağlanmıştır” (Aşkın, 2015, s. 59). Kadınların ucuz emek gücü olarak görülmeleri, yarı zamanlı ve esnek çalışma koşullarını daha kolay benimsemeleri, istikrarlı istihdam taleplerinin sınırlı olması, geçici işten ayrılmaları kabullenmeleri ve itaatkâr bir profil çizmeleri; ihracata dayalı sanayileşme modelinde onları tercih edilen bir işgücü haline getirmiştir. Bu nedenle kadınların işgücü piyasasına katılımı sayısal olarak artış göstermiştir (Beneria, 2003).

İstihdam içerisinde olan kadınlar, aile ve çalışma yaşamından kaynaklı birçok sorun yaşamaktadır. Bu bağlamda kayıt dışı istihdamın da önemli bir kısmını oluşturan kadınlar güvencesiz, düşük ücretli ve sosyal haklardan yoksun koşullarda çalışmakta, iş ve aile yaşamı arasında denge kurmakta zorlanmaktadır.” Kadınların kayıt dışı istihdam edilme nedenleri arasında; iş-aile yaşam çatışması ve ev işleri, kırdan kente göç, çocuk bakım sorunu, yoksulluk gösterilmektedir” (Tiryaki Yenilmez, 2023, s. 141).

2.4.1. Göçmen Kadın İşçiler ve Emek Piyasasındaki Kırılgan Konumları

Kadınlar yalnızca kadın olmalarından kaynaklı olarak uğradıkları eşitsizliklerin ve sömürülerin yanında sahip oldukları kimlikleri dolayısıyla da birtakım ayrımcılıkların odağında olmuşlardır. Kapitalist sistem içerisinde, iş gücünün vazgeçilmez bir unsuru haline gelen göçmen işçiler, dezavantajlı konumlarından kaynaklı olarak emek biçimleri arasında hiyerarşik ilişkiler kurup emeğin ayrıştırılması ve işçi sınıfının bölünmesinde sıkça yer almıştır (Şahin, 2018, s. 2155). Kapitalist merkez ülkeler, özellikle büyüme dönemlerinde, farklı sektörler ve meslekler için ihtiyaç duydukları iş gücünü, yoksul ülkelerden gelen göçmen işçilerle temin etmeyi yaygın bir uygulama olarak benimsemişlerdir (Toksöz, 2023, s. 3051). Marx’a göre göçmen işçiler, nispi artı-nüfus kaynaklarından birini oluşturmuş ve aynı zamanda “sermayenin hafif piyadeleri” şeklinde nitelendirilmişlerdir (Marx, 2004, s. 612).

“Sermaye, emekçiler arasındaki çeşitli toplumsal katmanlaşmaları kullanır. Birikim süreci, cinsler arasındaki eşitsizliklerden, ... kapitalizmin dünya ölçeğinde işleyişinin ortaya çıkardığı eşitsiz ve hiyerarşik

yapılanmalardan beslenir. Böylece, kadın emeği, göçmen emeği, ülke içindeki ezilen halkların emeği gibi çok katmanlı bir emek kitlesi yaratır. ... Suriyeli kadın mülteciler, işte bu nedenle, hem kadın hem de “göçmen” olmalarından ötürü, sermaye için en “uygun” emek gücü kitlesini oluştururlar.” (Yaman, 2018, s. 307).

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik kriz, gelişmiş kapitalist ülkelerde ücretlerin yükselmesi ve kar oranlarının düşmesiyle birlikte Fordist üretim ve birikim modelinin sürdürülemez hale gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Lipietz, 1985). Kapitalizmin ekonomik krizle derinleştiği ve yasal göç yollarının büyük ölçüde kapandığı dönemde, sanayi sektöründe işgücü talebi azalırken, hizmet sektöründe özellikle bakım emeği alanında göçmen kadınlara duyulan ihtiyaç belirgin şekilde artmıştır (Toksöz, 2023, s. 3051). Bu bakımdan göçmen kadınlar ev ve bakım işlerinde istihdam edilmiştir. Bu bakımdan göçmen işçiler, çoğunlukla yerli işgücünün düşük ücretler ve zor çalışma koşulları nedeniyle tercih etmediği sektörlerde istihdam edilmiştir (Phizacklea, 1983, ss. 102-103).

1980’li yıllar, emek göçü alanında yasal kapıların kapanmaya başladığı, buna karşılık düzensiz ve zorunlu göç hareketlerinin yoğunlaştığı bir geçiş süreci olarak dikkat çekmektedir (Castles, De Haas, & Miller , 2014, s. 29). Emek göçünün başlangıç dönemlerinde, Batı Avrupa’ya gelen kadın göçmen işçilerin çalışma hayatındaki rolleri büyük ölçüde görünmez kılınmıştır (Toksöz, 2023, s. 3053). Kadın göçmenler çoğunlukla erkek işçilere refakat eden “eş” konumunda değerlendirilmiş ve üretken emek süreçlerine katılımları göz ardı edilmiştir. Emek göçünün durdurulmasının ardından, ülkede hâlihazırda bulunan işçilerin eş ve çocuklarını yanlarına alma talepleriyle birlikte aile birleşimi, göçün temel yasal yolu haline gelmiştir. Bu süreçte çeşitli yasal sınırlamalara rağmen, evlilik yoluyla pek çok kadın Avrupa’ya göç etmiştir (Kofman & Raghuram , 2015, ss. 278-280).

**CİNSİYET, SINIF VE KİMLİK KESİŞİMLERİ ÜZERİNE NİTEL
BİR İNCELEME: TEKSTİL İŞKOLUNDA KADIN EMEĞİ,
ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ**

Tekstil sektörü en eski sanayi dallarından birini oluşturan ve uzun yıllardır varlığını sürdüren bir sektör olarak Türkiye'nin önemli istihdam kaynağını oluşturmaktadır. Bu bakımdan tekstil sektörünün tarihi, Hitit ve Asur medeniyetlerine kadar uzanmaktadır (Esi, 2017, s. 644).

Türkiye’de 1990’lı yıllarda tekstil sektöründe gerçekleştirilen teşvikler sayesinde birçok kentte açılan yeni tesisler ve artan üretim kapasitesi istihdam gücünü arttırmış ve tekstil imalatını yüzde 45’e çıkarmıştır (İnalcık, 2008).

[illegible]

Kaynak: (Uyanık & Oğulata, 2013).

Ülke istihdamında önemli bir yere sahip olan tekstil sektörü, Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlayarak tüm ekonomiyi etkisi altına almıştır. Bu bakımdan 18. yüzyılda gelişmiş ülkelerin gerçekleştirmiş oldukları sanayileşme sürecine değer kazandıran tekstil ve hazır giyim sanayi, günümüzde gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir (Esi, 2017, s. 648).

Kadın emeğinin tarihsel gelişimi incelendiğinde tekstil sektörü önemli bir bağlam sunmaktadır. Dolayısıyla kadın emeğinin en fazla görülüşü alanlardan birisi olan tekstil sektörü, Türkiye’de önemli istihdam ve katma değer yaratan sektörlerin başında gelerek ülke ekonomisini gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır (Oktay & Özmen , 2023, s. 73). Toplumsal bağlamda kadınların erkeklere nazaran sorumluluklarının fazla olması bakımından emekleri ucuz ve esnek işgücü olarak görülmüş, kadınlar tekstil sektöründe yer alarak genellikle kayıt dışı düşük ücretlerde istihdam edilmiştir (Oktay & Özmen , 2023, s. 74).

Türkiye’de kadınların ev eksenli çalışma ve konfeksiyon sektöründe yer alma oranı artış göstermiş; bu durum, kadınların üretim sürecine enformel emek biçimiyle katılmasına neden olmuştur (Aşkın & Aşkın, 2019, s. 977). Castell’in ifadesiyle enformel emek gücü, piyasanın talebine göre esnek biçimde kullanılan ve maliyeti düşürmeye yönelik tek kullanımlık işgücü olarak değerlendirilmektedir (Castells, 2010, s. 295). Bu bakımdan kadınlar, ücretsiz aile işçiliği ve evde parça başı işler gibi enformel istihdamın en düşük gelirli işlerinde yoğunlaşmaktadır (Chen, 2012, s. 9).

Tarih boyunca insanların giyinme gereksinimi, yaşam koşullarına, toplumsal yapıya ve ekonomik imkanlara göre çeşitli şekillerde karşılanmıştır. Dolayısıyla tekstil, insanların temel gereksinimlerinden, birtakım dekorasyon ürünlerine kadar birçok alanda yer almıştır. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte kitlesel bir boyut kazanan tekstil sektörü, ucuz ve güvencesiz bir ortam sunarak kadın emeğinin yoğunluğunu içermektedir (Kaya, 2018, s. 1503). Bu bakımdan tekstil sektörü, Türkiye’de ve dünyanın birçok yerinde kadınların dışarıda ücretli bir şekilde çalışmasında birincil derecede rol oynamaktadır (Suğur, 2005, s. 47).

Kadınlar, tarih boyunca düşük ücret karşılığında ve işgücünün zor bulunduğu savaş gibi olağanüstü hallerde önemli işgücünü oluşturmuştur. Bunun sonucunda

sanayileşmeyle birlikte artış gösteren kadın işçiler, erkeklere göre kayıt dışı ekonomide yer alarak düşük ücret karşılığında çalışmış, dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır (Oktay & Özmen , 2023, s. 75). Dolayısıyla kadınlar yalnızca ev içinde değil, ev içi rollerinin dışında da emeğini ücret karşılığında sunarak ezilen bir sınıfa oluşturmıştır (Kocacık & Gökkaya, 2005, s. 2).

Tekstil sektörü, ikincil işgücü piyasasının temel özelliklerini taşıyarak kadın çalışanlara düşük ücretlendirmelerin yapıldığı ayrıca sosyal güvence haklarının önemsenmediği bir alan sunan güvencesiz, esnek ve sendikal örgütlenmenin zayıf olduğu çalışma ilişkilerinin yoğunlaştığı bir yapıyı oluşturmaktadır (Yavuzçehre, 2014, s. 26).

Tekstil sektöründe çalışan kadınların en önemli sorunlarından biri de yaygın bir istihdam şekli olan kayıt dışı çalışma şeklidir (Erol, ve diğerleri, 2017, s. 16). Bu nedenle kayıt dışı istihdam, uzun saatli çalışmaya ve işçilerin düşük ücretli olarak çalıştırılmasına neden olmaktadır (Acar, 2020, s. 93). Aynı zamanda köyden kentlere yapılan göçler sonucunda da kadınlar az gelişmiş ülkelerde ucuz işgücü olarak değerlendirilerek kötü koşullarda istihdam edilmiştir (Dedeoğlu, 2000, ss. 144-164).

3.1.1. Emek Sürecinde Cinsiyet Temelli Bölünme

Sanayileşme süreciyle birlikte işgücüne katılan kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin şekillendirdiği iş bölümü nedeniyle belirli iş alanlarına hapsolmuş ve kadın işleri olarak nitelendirilen alanlarda toplanmıştır (Dönmez Atbaşı & Kurtulmuş, 2012, s. 258). Feminist birçok yazar özel alanın dışında kalan işlerde cinsiyet temelli ayrımcılığın, ev içerisindeki üretim yapısından kaynaklandığını belirtmektedir (Ecevit, 2000).

Kadın işgücünün üretim süreci içerisinde ve diğer üretim faktörlerinde daha fazla yer alması, istihdamın artmasına olanak sağlamaktadır. Kadınlar, tüm dünyada olduğu üzere Türkiye’de de emek piyasasına daha fazla katılmaya başlamış olsa da erkeklerle karşılaştırıldığında bu katılım düzeyi daha düşük kalmaktadır (Gençtürk, 2022, s. 361). Küreselleşme ile birlikte kadınların eğitim düzeylerinde ilerlemelerin görülmesi işgücü piyasasında daha nitelikli ve çeşitli alanlarda istihdam edilmelerinin önünü açmıştır. Toplumsal bağlamda gerçekleşen ekonomik değişiklikler kadınların çalışma yaşamında aktif bir şekilde yer almalarını gerekli kılmaktadır (Gençtürk, 2022, s. 362). Bu bağlamda kadın işgücü, ülkelerin kalkınmasında, işsizlik ve yoksulluk gibi temel sorunların giderilmesinde önemli bir paya sahiptir (Karabıyık, 2012, s. 232).

Sanayi Devrimi ile birlikte artan işgücü talebinin karşılanması ve kadınların çalışma isteği gibi nedenler sonucunda kadınlar çalışma yaşamında yer almaya başlamıştır (Özdemir vd., 2012, s. 115). Kadınların toplum içerisinde ikinci planda kalması sonucu işgücü piyasasına katılım oranları erkeklere göre daha az düzeyde olmuştur. Kadın istihdamını etkileyen faktörler arasında eğitim durumu, medeni durum, çocuk ve yaşlı bakımı, ev sorumluluğu, çalışma yaşamına katılmalarıyla ilgili cinsiyet eşitsizliği ve hukuki uygulamalar yer almaktadır (Gençtürk, 2022, s. 363).

Cinsiyete göre en az bir eğitim düzeyini bitirenlerin oranları incelendiğinde 2023 yılında, kadınlarda %85,2, erkeklerde bu oran %89,7'dir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). İşgücüne katılım sağlamada bireylerin eğitim durumu onlara avantaj sağlayarak daha iyi koşullarda çalışma ihtimallerini arttırmaktadır. İşverenler, günümüzde çoğunlukla eğitim düzeyi yüksek bireyleri tercih etmekte ve lise ile yükseköğretim mezunu olma şartı aramaktadır (Hanbay Çakır, 2011, s. 78). Eğitim bireylerin işgücü piyasasına katılımları açısından oldukça önemli bir konudur. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle var olan iş bölümü, kadınları daha çok ev içi ve bakım hizmetlerine yönlendirirken, erkekleri üretim ve yönetim alanlarında konumlandırmaktadır. Yapılan bazı çalışmalar eğitim seviyesi yüksek kadınların işgücüne katılımının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Tansel , 2002, s. 11). Cinsiyetçi bakış açısına dayalı iş bölümü kadınlar ve erkekler bakımından farklı rol ve sorumlulukların içselleştirilmesine neden olmaktadır. Erkeklerin eğitim düzeylerinin artması daha iyi ücrette çalışma koşulu sağlarken kadınların iş gücüne katılmalarında yalnızca eğitim faktörü değil aynı zamanda ev içi sorumlulukları ile iş yaşamını dengeleyebilecekleri olanakların varlığı belirleyici rol oynamaktadır (İkcaracan, 2015, s. 173).

Çocuk bakımı ve ev işleri kadının evrensel görevi olarak toplumda yer edinmiştir. Kadınların medeni durumu çalışma hayatında yer almasında önemli bir etkidir. Bu bakımdan kadınların evlilik ile birlikte artan sorumlulukları onların istihdam sürecine katılımlarını sınırlandıran temel etkenlerden biridir (Aksoy vd., 2019, s. 153). Medeni durumları bağlamında yaşanan sıkıntılar içerisinde eşlerin kadının çalışmasına müsaade etmemesi, ev işlerinin aksaması, sorumluluk paylaşımı konusunda eşin destek vermemesi gibi nedenler yer almaktadır. Yapılan bazı çalışmalar ise kadının çalışma hayatına girmesiyle gerçekleşen bağımsızlık etkisinin ve elde ettiği gelir durumunun finansal

bağımsızlığı ve dolayısıyla boşanma olasılığını arttırdığını belirtmektedir (Bremmer & Kesselring, 2004, s. 188).

Her toplumun aile yapısı farklıdır. Kendine has özellikleri olan aile yapısı içerisinde kadınların işgücüne katılımı da farklılık göstermektedir. Büyük ailede yaşayan kadınlar, ev içi sorumlulukları paylaşabildikleri için, çekirdek ailede yaşayan kadınlara oranla çalışma hayatına katılma konusunda daha avantajlıdır (Gençtürk, 2022, s. 377). Ekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde yaşayan kadınların, hane gelirine katkıda bulunma gerekliliği nedeniyle işgücüne katılım oranları daha yüksektir (Hafeez & Ahmad, 2002, s. 82). Ev içi emek ve bakım sorumluluklarının adaletsiz dağılımı, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında yeniden değerlendirilerek, bu işlerin ortak sorumluluk olarak üstlenilmesi gerekmektedir (Karadeniz & Yılmaz, 2018, s. 41). “Kadınların işgücüne katılımı konusundaki kararlarında çocuk sayısı kadar çocukların yaşları da oldukça etkili olmaktadır” (Gençtürk, 2022, s. 379). TÜİK’in 2016 yılı Aile Yapısı Araştırması verilerine göre, 0-5 yaş arası çocukların bakımını hanelerin %86’sında anneler üstlenmektedir. Annelikten sonra bakım sorumluluğu en çok, %7,4 oranıyla anneanne veya babaanneye düşmektedir. Kreş ya da anaokulu gibi kurumsal bakım hizmetlerinin kullanımı yalnızca %2,8 iken, çocuk bakıcısı istihdam oranı ise %1,5 düzeyindedir (TÜİK, 2017).

Kadın ve erkeklerin aynı işi yapmalarına ve benzer özelliklere sahip olmalarına rağmen aldıkları ücretler arasındaki fark, cinsiyet temelli ücret ayrımcılığının bir göstergesidir (ILO, 2020). Toplumda bu ücret farkının görülmesi kadınlar için oldukça olumsuz bir durum taşımaktadır. Ücret farkı kadınların aile içerisindeki ve toplumsal düzendeki konumlarının değişmesine de sebebiyet verebilmektedir (Ecevit, 2000, ss. 166-167). Genel olarak kadınların eğitim düzeylerinin iyileşmesi onların daha iyi şartlarda çalışabilmelerini sağlayarak işgücü piyasasında hak ettikleri yerlere gelmelerinin önünü açmaktadır (Gençtürk, 2022, s. 386).

3.2. Türkiye’de Tekstil İşçisi Kadınların Kesişimsel Perspektiften Yaşadıkları Sorunlar

Kadın emeği sömürsünün en fazla görüldüğü sektörlerin başında gelen tekstil sektörü, düşük ücret, güvencesiz çalışma ve uzun çalışma saatleri gibi birtakım sorunu bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye’de alt sınıfa mensup birçok kadın hem yapısal hem

de toplumsal eşitsizliklerle mücadele etmektedir. Örneğin Suriyeli göçmen kadınlar, devamlı işler için yeterli niteliklere sahip olmadıklarından, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışarak hayatlarını devam ettirmektedirler (Barın, 2015, s. 45). Bu bakımdan kesişimsellik yaklaşımı ele alındığında, farklı etnik kimliğe sahip olan Suriyeli kadınlar yalnızca toplumsal cinsiyet bağlamında değil, aynı zamanda göçmenlikten kaynaklanan kırılğan konumları dolayısıyla da çok boyutlu sömürüye uğramaktadır.

Kadınların karşılaştıkları sorunlar açısından farklı bağlamlar sunan İstanbul, Adana, Denizli, Tekirdağ ve Sivas illerindeki tekstil fabrikalarında yapılan çalışmada kadınların, uzun çalışma saatleri dolayısıyla çocuklarıyla fazla ilgilenememe, akraba, eş dost ile görüşememe gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir (Kocacık & Ayan, 2011, s. 474). Bu durumda kadınlar yalnızca kadın kimlikleriyle değil, aynı zamanda sınıfsal konumları, çalışma koşulları ve coğrafi konumları gibi birtakım sorunların kesişiminde yer almıştır.

Kadınlar çalışma hayatlarında, erkeklere tanınan birtakım haklardan yararlanamamaktadır. Örneğin Konya İlinde yapılan bir çalışmada, kadın çalışanların deneyimlemiş olduğu eşitsizlik, işçi sınıfına mensup olmaları ve aynı zamanda erkek egemen bir çalışma ortamında bulunmaları dolayısıyla yoğun ve çok boyutludur.

“Erkeklerle eşit haklara sahip değiliz. Erkeklerin yapabileceği işleri bize yaptırıyorlar. Kadınlara çok baskı yapılıyor amirler olsun, müdür olsun. Mesela telefon kullanmak yasak ama erkekler kullanıyor bir şey diyemiyorlar. Kadınlara ise psikolojik anlamda baskı yapılıyor. Giyim de bile karıştırıyorlar. Mesela önlüklerimizin önünü bile açtırmıyorlar.”
(Dumlu, 2022, s. 16).

3.3. Emek, Sınıf ve Cinsiyet Bağlamında Kesişimsel Eksenlerde Kadın Sorunları: Erzincan İli Örneğinde Tekstil İşçisi Kadınlar

Tarihin ilk dönemlerinde insanlar iş birliği yaparak tüm işlerini kadın-erkek bir arada ve ortak bir şekilde halletmişlerdir. Ortak mülkiyetin hâkim olduğu bu çağlarda özel mülkiyet anlayışı bulunmadığı için, bireyler ihtiyaçlarını kendi emeği ile sağlamak zorunda kalmıştır (Bocutoğlu, 2012, s. 130). Dolayısıyla bir insanın gün içerisinde harcamış olduğu emek, bir malın değerini belirlemede kullanılacak unsur

oluşturmaktadır. İnsanlar tarih boyunca çalışarak emekleri karşılığında birtakım getiriler elde etmişlerdir. Bu bağlamda emek, her şeyin ilk pahası, yani satın alma bedeli olarak ödenmiş akçesidir (Smith, 1997, s. 47).

16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da ortaya çıkan ve giderek tüm dünyada ekonomik sistem olarak yayılım gösteren kapitalizm, sürekli bir gelişim ve dönüşüm geçirerek kendini yenilemektedir (Gençoğlu, 2012, s. 100). Bu bağlamda yoğun sermaye birikiminin ardından büyüme ve kar arttırma çabalarının yoğunlaşmasıyla yeni pazar arayışları meydana gelmiştir. Kapitalizmin temel amacı, geliri en yüksek düzeyde tutarak sermaye ve geliri olabildiğince arttırmaktır (Smith, 2002, s. 45). Dolayısıyla kapitalizm, sermaye birikiminin gerçekleşmesiyle birlikte, büyümek ve genişlemek temelinde ortaya çıkan ekonomik bir sistemi oluşturmaktadır. Nitekim sermaye birikimi ve sömürgecilik, modern kapitalizmin temel koşullarını oluşturmaktadır.

Marx’a göre “Sermaye birikimi, işçi sınıfının sürekli olarak sermayeye bağımlılığını yeniden üretir” (Marx, 2013, s. 711). Harvey ise “Sermaye birikimi hem servet üretimini hem de başkalarının emeğinden artı değer çıkarılmasını içerir” yani kapitalist üretim sürecinde işçi sınıfının emeğinin nasıl sömürüldüğünü ve bu sürecin kapital birikimi ile nasıl ilişkilendirildiğini vurgular (Harvey, 2010, s. 74). Aynı zamanda Harvey “Sermaye ne kadar çok birikirse, erişimini dünya çapında o kadar genişletmeli ve daha fazla insanı devrelerine dahil etmelidir” diyerek kapitalist sistemin küresel genişlemesini ve bu genişlemenin işçi sınıfı üzerindeki etkilerini tartışır (Harvey, 2010, s. 167). Ekonomik zeminin yeniden üretilmesi, devletin ve beşerî sermayenin güçlenmesi ile pazar arayışında, uluslararası ilişkilerde ve yenilik üretme kapasitesinde artış göstermektedir (Gençoğlu, 2012, s. 101).

İnsanların dünyaya gelmeleriyle birlikte Antik çağlardan bugüne insan topluluklarının toplumsal, ekonomik ve politik düzenlerinde birçok değişiklik gerçekleşmiştir. Toplum, içinde yaşayan bireylere birtakım cinsiyet rolleri yükleyerek onlara belli konumlar dahilinde sorumluluklar üstlendirilmiştir. Toplumsal cinsiyet normları neticesinde, kadınlar özel alanda bırakılmış ve kamusal alandan dışlanmış, erkekler ise sosyal yaşamda belirgin rol almıştır (Okay, 2021, s. 13). Bu soruların sonucunda kadınların toplumsal bağlamdaki ikincil konumunun nedenini, ücretsiz olarak

nitelendirilen hane içerisindeki emeğin parasal bir kaynağa dayandığını anlamakla mümkün hale gelmiştir (Molyneux, 2008).

Toplumsal bağlamda kadınların ezilmesi farklı temellere dayandırılarak, birçok boyutta ele alınmıştır. Örneğin Delphy, Baş Düşman adlı yapıtında kadınların ezilmesinin maddeci tahlilini yaparak bu ezilmenin kapitalizmle bağının olmadığını ileri sürmüştür (Delphy, 2008, s. 110). Bu bağlamda kadınların ezilmesi ve sömürülmesi ev içi emekle birlikte ele alınmıştır. Kadınların ev içerisindeki konumu, onların emek piyasasındaki konumunu da belirlemektedir (Arı, 2023, s. 327). Nitekim kamusal alanda kadınlar ikincil bir konumda görülerek erkekler ile eşit hak ve özgürlüklere sahip olamamışlardır. Dolayısıyla kadınlar sosyal konjonktürde, ücretli işlerde çalışmış olsalar dahi ücretsiz aile içi emek ve bakım sorumlulukları kadınların üzerinde olduğundan “üretim ve yeniden üretim arasında sıkışmışlardır” (Molyneux, 2008, s. 152).

Marx emeği, toplumsal yaşamın ve toplumsal değişimin açıklanmasında bir anahtar olarak görür (Holmstrom, 1984, s. 457). Bu bağlamda Engelse göre, kadınların özgürleşmesi onların işgücü içerisinde yer almalarının en büyük sonucudur. Dolayısıyla kadınların kurtuluşu, onların erkekler gibi iş gücüne katılmaları ve daha sonra erkekler ile birlikte kapitalist sisteme karşı verilecek devrimci mücadeleye katılmalarını gerektirir (Hartman, 2006). Aynı zamanda Engels kadınların kurtuluşunu ev işlerinin toplumsal bir endüstriye dönüşmesiyle gerçekleşeceğine vurgu yaparak kadınların eve hapsolmalarının engellenebileceğini ve bu bağlamda toplumsal iş gücüne dahil edilmelerinin mümkün olacağını ileri sürmüştür (Kaplan, 2018, s. 8). Marksist teorinin amacı, kadın ezilmişliğini ele alarak, sınıfsız bir toplum yaratmaktır (Egemen, 2023, ss. 125-129). Bunun için toplumdaki sınıfların sonlandırılması ve kapitalist düzenin ortadan kaldırılması gerekir (Dikici, 2016, s. 527).

Marksist teorisyenlere göre kapitalist sistem, iki sınıfın yani emeği oluşturan proletarya ve üretim araçlarına sahip olan burjuvazinin birbirlerine olan yabancılaşma sürecini ele almaktadır (Deryal, 2021). Marx’a göre emek ve insan doğası arasında doğal bir ilişki vardır (Demir, 2018, s. 64). Ancak kadınlar bu ilişkide kapitalizm tarafından ataerkil sistem içerisinde, bir meta haline gelerek sömürülür ve kendi özlerine yabancılaştırılırlar (Bulut, 2022). Bu bağlamda kapitalist sistem “patriyarkanın toprağında gelişen ve patriyarkanın ona sunduğu imkân ve sınırla oluşan” (Acar Savran,

2008, s. 18) var olan toplumsal cinsiyet temelli ve sınıfsal yapılar üzerinden hüküm süren (Munro, 2009), bu bakımdan tarih boyunca baskı altında tutulan kadınların olarak ezilen kadınların (ücretli ve ücretsiz) emeğinin çeşitli şekillerde kullanıldığı düzeni ifade eder (Arı, 2023, s. 333).

Küreselleşen dünya sisteminde kapitalizm ile birlikte toplumun yarısını oluşturan kadınlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde erkeklere göre işsizlik ve kayıt dışı istihdamdan daha fazla etkilenmektedir (Atasü Topçuoğlu, 2012). Feodal düzene bakıldığında aile, üretimin ve ev içi emek üretiminin temel parçası konumdadır. Kadınlar anne ve eş olarak özel alan içerisinde sorumluydu, kamusal alanda yani hane dışında gerçekleşen üretime tüm aile bireyleri katılıyordu (Toksöz, 2011). Nitekim toplumsal cinsiyet rolleri var olmasına rağmen gündelik yaşam ile birlikte çalışma hayatı arasında derin ayrım gerçekleşmemişti. Dolayısıyla Endüstri Devriminden önce geleneksel iş bölümü kadınların ev içerisinde kalmasına sebebiyet vermiş, erkekleri ise zanaatçılık gibi iş ve mesleklerde uzmanlaştırmıştır (Atasü Topçuoğlu, 2012, s. 3). Gündelik yaşam ve çalışma hayatının birbirinden ayrılması Sanayi Devrimi'nden sonra gerçekleşmiştir. Toplumsal cinsiyet kalıplarının derinleştiği bu dönemlerde erkekler 'evin reisi', 'eve bakmakla yükümlü kişi' ücretli işçi olarak sayılırken ev içerisinde yaşayan ve çalışan kadınlar ücretsiz işçi olarak sayılmıştır. Bu bağlamda ev eksenli çalışma, küreselleşme ve üretimin esnekleşmesi ve enformelleşmesi ile kadın emeğinin kesişiminde durmaktadır (Atasü Topçuoğlu, 2012, s. 4).

20. yüzyılda, Küreselleşmenin artan teknolojik gelişmeleri sayesinde, ekonomik ve sosyal yapılarda ortaya çıkan köklü değişim sonucu Postendüstriyel döneme geçiş yapılmıştır. Bu dönemde, erkek ve kadınlara yönelik klasik iş ve aile düzenlemesi, özellikle toplumsal gelişmelerdeki yeni yönelim ile ortadan kalkmış olmaktadır (Şimşek, 2002, s. 144). Post-endüstriyel dönemde insan verimliliğinde ve ekonomik refah düzeyinde artışlar yaşanmıştır (Gözü & Mutioğlu, 2012, s. 467). Bu bağlamda postendüstriyalizm temelde üretim sürecinde meydana getirdiği ciddi dönüşümlerle beraber teknolojik ilerlemeler ile beraber toplumsal yaşamı da şekillendiren bir kavram olarak kendini göstermiştir (Batur, 2023, s. 1042). Postendüstriyalizm, sosyoekonomik düzlemde meydana gelen değişimleri ifade etmektedir. Yeni bir ekonomik safhaya geçiş olan bu dönem, sanayi sonrası dönem, postmodern toplum veya bilgi toplumu olarak adlandırılmıştır (Çuhacı, 2007, ss. 130-131). Sanayi Devrimi ile birlikte insanlık birçok

açından değişime uğramıştır. Günümüzde gelinen noktada bu sosyal yapı, bilginin ön planda olduğu bir topluluk veya diğer bir dille postendüstriyel toplumdur (Meder, 2001, s. 72).

Marksist kuramda kadının ezilmesi ve değersizleştirilmesi özel mülkiyete bağlanmış, üretim ilişkilerinden doğan eşitsizliği de beraberinde getirmiştir İlkel çağlarda başrolde olan kadın, erkeğin üretim aracına el koyması ile birlikte onun egemenliği altına girmiş bulunmaktadır. Ortaya çıkan sınıfsal durumlar, kadınların ezilen sınıfta erkeklerin ise ezen sınıfta olması ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda eşitsizliğin sosyalist toplumun kurulması ile ortadan kalkacağını ileri süren Marksist yaklaşım, kadınların kurtuluş hareketini de sosyalist devrim düşüncesinin içine dahil etmiştir (Çolak, 2024, s. 48).

3.3.1. Erzincan'ın Sosyoekonomik Yapısı ve Kadınların İstihdam Durumu

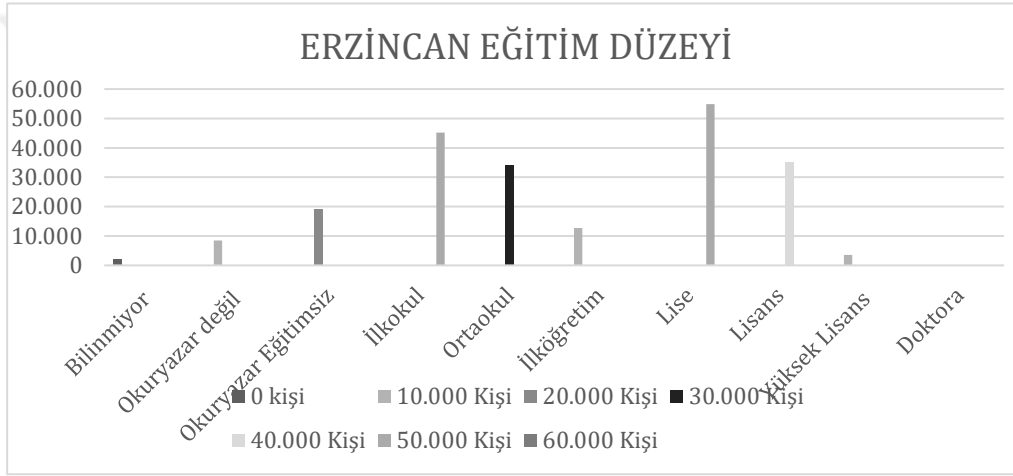
Türkiye genelinde yüzölçümü açısından 24. sırada yer alan Erzincan, Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise Erzurum, Van ve Malatya'nın ardından dördüncü en büyük ildir. Coğrafi konumu itibarıyla Erzincan; doğuda Erzurum, batıda Sivas, güneyde Tunceli, güneydoğuda Bingöl, güneybatıda Elâzığ ve Malatya, kuzeyde Gümüşhane ve Bayburt, kuzeybatıda ise Giresun illeri ile çevrilmiştir (Karadeniz & Altınbilek, 2018, s. 283).

“Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre Erzincan İli'nin nüfusu 239.223 kişi olup bunun 60.366 kişisini 15-29 yaş arası genç nüfus oluşturmaktadır. İldeki çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş arası) ise toplam 163.312'dir (TÜİK, 2023). Erzincan mevcut demografik yapısıyla genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Öte yandan Erzincan, coğrafi konumu itibarıyla yakın ülke pazarlarına kolay erişim imkânı sunmaktadır. Sınır kapılarına yakınlığı ile Kafkaslar ve Ortadoğu pazarına erişim açısından yatırımcılara önemli fırsatlar sunmaktadır.” (Erzincan İli Hazır Giyim Sektörel Araştırma Raporu, 2023, s. 22).

Türkiye genelinde ortalama 101 kişi/km² olan nüfus yoğunluğu ile kıyaslandığında, Erzincan hem bölge hem de ülke genelinde en seyrek nüfuslu illerden biridir. Nitekim, il nüfusu bakımından Erzincan, Türkiye'deki 81 il arasında 71. sırada yer almaktadır (Aydın, 2022, s. 7). Erzincan ilinde kent ve kırsal nüfuslarının mekânsal dağılımı incelendiğinde, merkez ilçe haricindeki tüm ilçelerde kırsal nüfusun kent nüfusunu aştığı görülmektedir. İlçelere göre nüfus yoğunluğu değerlendirildiğinde; Kemah, Kemaliye,

İliç, Otlukbeli, Refahiye ve Çayırılı ilçeleri 3–12 kişi/km², Tercan ilçesi 12–21 kişi/km², Üzümlü ilçesi 21–30 kişi/km², Erzincan Merkez ilçesi ise 75–84 kişi/km² aralığında nüfus yoğunluğuna sahiptir (Aydın, 2022, s. 9). Bir toplumdaki okuryazarlık durumu o toplumun gelişmişlik seviyesine dair önemli bilgiler içermektedir. Bu bakımdan ekonomik ve sosyal kalkınma, eğitim düzeyinin artırılması ile birlikte gerçekleştirilerek toplumun okuryazarlık düzeyini ileri seviyeye taşımaktadır. “Kadınların eğitim düzeyinin ekonomik, sosyal ve politik hataya katılımlarını doğrudan etkilediği düşünülürse bir bölgenin eğitim altyapısının tanımlanması açısından kadın okuryazarlığı da dikkate alınmalıdır” (Aydın, 2022, s. 19).

Şekil 3.2. Erzincan Eğitim Düzeyi

Kaynak: (Endeksa, 2025).

Erzincan İli geneline bakıldığında, eğitim düzeyi açısından en yüksek oran lise mezunu kişilerdedir. Bu durum il kapsamında istihdam oranını etkilemekle birlikte, kişilerin iş bulabilme imkanında da bir hayli öneme sahiptir. Erzincan İli içerisinde iş gücünün büyük kısmını erkekler oluşturmaktadır. Kadınlar ise iş gücü içerisinde yalnızca %17,7'lik bir orana sahiptir. Bu bakımdan Erzincan İli içerisinde bireylerin eğitim seviyesi yükseldikçe, istihdam oranlarında da artış gözlemlenmekte; bu durum, eğitim düzeyinin ekonomik katılım üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Erzincan İli genelinde istihdam sürecinde tarım sektörü önemli bir yer tutmaktadır. 2013 verilerine göre, istihdam edilen kişilerin %44,5'i tarım sektöründe çalışmaktadır (Aydın, 2022, s. 50). TRA1 Bölgesi verilerine göre, kadınların işgücüne katılmama nedenleri arasında %63,4 oranıyla ev işleriyle uğraşmak ilk sırada yer alırken, erkeklerde ise %33,7 ile öğrenci olma durumu öne çıkmaktadır (Aydın, 2022, s. 50).

Erzincan İlindeki istihdam oranı 2013 yılında %47,7 olarak gerçekleşmiştir (Aydın, 2022, s. 51). 2020 yılında Erzincan’da gerçekleştirilen AB ile Kadın Girişimcilerin Geliştirilmesi Proje Çalıştayında dönemin Erzincan Valisi, Sayın Ali Arslantaş;

“Kadınlarımızın özellikle son yıllarda iş alanlarında başarılı olması, eğitim, spor, sanat ve kültürel alanlarda başarılar elde etmesi devletimizin bu alandaki bilinçli politikalarının tezahürüdür. Demokratik toplumların ortak özelliği; dil, din, ırk, cinsiyet gibi hiçbir ayrımı yapmaksızın insanların eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasıdır. Proje kapsamında verilecek eğitimlerle, kendi işlerini kurmak isteyen kadın girişimci adaylarının girişimcilik alanında geleneksel ve teknolojik bilgilerle buluşmasının sağlanacağına inanıyorum.” (Erzincan Valiliği, 2020).

Vali Arslantaş’ın bu sözleri Erzincan’da kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamda daha aktif roller üstlenmeleri yönünde yürütülen çalışmaların önemini vurgulamaktadır.

İstihdam oranı, nüfusun ekonomik faaliyetlere katılım düzeyini göstermesinin yanı sıra, aktif iş gücünün boyutunu ve toplumdaki beşerî sermayenin niteliğini de yansıtmaktadır (Aydın, 2022, s. 49).

Tablo 3.1: 2021 Yılı TÜİK Bölgesel İşgücü Göstergeleri

TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	Toplum	Kadın	Erkek
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (Bin Kişi)	787	405	383
İşgücü (Bin Kişi)	377	112	265
İstihdam edilenler (Bin Kişi)	339	101	238
İşsiz (Bin Kişi)	38	11	27
İşgücüne dahil olmayan nüfus (Bin Kişi)	410	293	117
İşgücüne katılma oranı (%)	47,9	27,6	69,4
İstihdam oranı (%)	43,1	25	62,3
İşsizlik oranı (%)	10,0	9,6	10,2

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2025).

3.3.2. Erzincan Tekstil Sektörünün Özellikleri

Erzincan İli organize sanayi bölgesinde (OSB) yapılan yatırımlar sayesinde gelişmekte olan bir tekstil üretim merkezi haline gelmiştir. Bölgedeki tekstil sektörü hem kadın istihdamını artırması hem de yerel ekonomiye katkı sunması bakımından önemli

bir konuma sahiptir. Tekstil sektörü, kadınların kolay iş bulabilmeleri açısından önemli bir istihdam alanıdır. Elyaf ve ipliklerin, kullanım eşyalarına dönüştürülmesini sağlayan süreçleri içerisinde barındıran tekstil ve hazır giyim sektörü, ekonomik kalkınma sürecinde büyük bir öneme sahiptir (Erzincan İli Hazır Giyim Sektörel Araştırma Raporu, 2023, s. 6). Tekstil sektörü; elyaf, iplik, örme/dokuma kumaş, keçe ve tufting yüzeylerin oluşturduğu dokusuz tekstil ürünleri ile ev tekstili, halı üretimi ve teknik tekstiller gibi çok çeşitli alanları kapsamaktadır. Teknik tekstiller arasında ağ, ip, tekstil kablosu, taşıyıcı bant, branda, koruyucu bez, filtre, paraşüt ve fren bezi gibi özel amaçlı ürünler bulunmaktadır (Tekstil Ve Hazır Giyim Sektör Raporu, 2014).

Erzincan İli içerisinde kadınların istihdama katılımı, yerel düzeyde geliştirilecek kapsayıcı istihdam politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeterek yaklaşımlarla mümkün olmaktadır. Bu bakımdan;

“İstihdamın korunmasına ve artırılmasına, işsizlerin ve çalışanların mesleki niteliklerinin geliştirilmesine, işsizliğin azaltılmasına ve özel politika gerektiren grupların işgücü piyasasına kazandırılmasına yardımcı olmak üzere Türkiye İş Kurumu tarafından düzenlenen aktif işgücü hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla 8 Nisan 2022 tarihli 31803 sayılı resmi gazetede Aktif İşgücü Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik yayımlanmış, 20 Ocak 2024 tarihli 32435 sayılı resmi gazetede ise Aktif İşgücü Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile aktif işgücü piyasası programlarında güncelleme yapılmıştır.” (Türkiye İş Kurumu, 2023, s. 9).

Yerel politikalar kapsamında, Erzincan ilinde düzenlenen mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programları, aktif işgücü piyasası araçları arasında yer almakta ve bireylerin istihdam edilebilirliklerini artırmaktadır. Dolayısıyla “Ülkemizin nispeten genç bir nüfusa sahip olması ve kadınların işgücüne katılım oranının düşük seviyede olması nedeniyle, özellikle kadın ve gençlerin istihdam edilebilirliklerinin artırılması hususunda aktif programların etkin kullanılması oldukça önem arz etmektedir” (Türkiye İş Kurumu, 2023, s. 9).

3.4. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, fenomenolojik bir nitel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelerle toplanan veriler, tematik analiz yoluyla değerlendirilerek bulgulara ulaşılmıştır. Araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemine bağlı olarak maksimum çeşitlilik sağlanacak şekilde katılımcılar seçilmiştir. Böylece Erzincan İlinde görüşme yapılan tekstil işçisi kadınların farklı sosyodemografik özelliklere sahip olması sağlanmıştır.

Araştırma kapsamında Erzincan'da yaşayan 18 kadın ile yarı yapılandırılmış ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, araştırma sürecinde esneklik sağlamış ve görüşmecilerin kendi deneyimlerini rahatça ifade etmelerine olanak tanımıştır. Görüşmeler, katılımcıların iş yerlerinde, işyeri yöneticilerinden gerekli izin alarak ve onların görüşme için gösterdikleri/ayırdıkları yerlerde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerine özen gösterilmiştir.

Görüşmelerde elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem, görüşmecilerin anlatılarında öne çıkan temaları, tekrar eden kalıpları ve tekstil işçisi kadınların kesişimsel sorunlarına dair alt metinleri ortaya çıkarmak amacıyla tercih edilmiştir. Veri analizinde kullanılan tematik çerçeve, üç ana temayı kapsayacak şekilde oluşturulmuştur: Toplumsal Cinsiyet Roller ve Aile İçi İş Bölümü; Kadınlık Deneyimi ve Ataerkil Normlar, Çalışma Hayatında Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler; Sınıf ve Ekonomik Zorluklar, İş-Aile Dengesi ve Tükenmişlik; Çalışma Yaşamına Katılım ve Motivasyon, Yerel Kültürel Kodlar ve Kadın Emeği; Kesişen Kimliklerin Etkisi, Kadınların Direnç Mekanizmaları.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerin karşılaştıkları sorunları kesişimsellik kuramı çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Kadınların yalnızca toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinden değil; aynı zamanda sınıf, etnik köken, göçmenlik statüsü, yaş, annelik gibi çoklu toplumsal konumlanış biçimleri temelinde yaşadıkları eşitsizlikler birlikte değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır:

Örneklem Sınırlılığı: Araştırma, Erzincan il merkezinde yaşayan 15 tekstil işçisi kadınla gerçekleştirilmiş olup, bu dar örneklem büyüklüğü, elde edilen sonuçların tüm tekstil işçisi kadınları temsil etmesini kısıtlamaktadır.

Yerel Bağlamın Sınırları: Çalışma yalnızca Erzincan'daki tekstil atölyeleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda elde edilen veriler, farklı kent ya da bölgelerdeki kadın işçilerin kesişimsel deneyimlerini tam anlamıyla yansıtamayabilir.

Öznel Görüşlerin Etkisi: Araştırma verileri, katılımcıların kişisel deneyimlerine ve algılarına dayanmaktadır. Bu durum, verilerin geçmiş yaşantılar, bireysel bakış açıları ve duygusal etkileşimlerden etkilenebileceği anlamına gelmektedir.

Katılım Kısıtı: Ücretli olarak çalışan tekstil işçisi kadınlar, iş güvenliği ya da gizlilik kaygıları nedeniyle görüşme yapmaya gönülsüz davranabilir ya da düşüncelerini tam açıklıkla paylaşmayabilirler. Bu durum, veri derleme sürecini ve bilginin derinliğini sınırlayabilir.

Zaman ve Kaynak Sınırlamaları: Araştırma, belirli bir süre ve sınırlı mali/fiziksel kaynaklarla yürütülmüştür. Bu kısıtlar, daha geniş katılımlı çalışmalar yapılmasını ve ileri düzey analiz tekniklerinin kullanılmasını engellemiştir.

Toplumsal ve Ekonomik Değişkenlik: Elde edilen bulgular, araştırmanın yapıldığı dönemdeki toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlamı yansıtmaktadır. Zaman içinde meydana gelebilecek politika değişiklikleri ya da ekonomik dalgalanmalar, bulguların güncelliğini ve geçerliliğini etkileyebilir.

Belirtilen bu sınırlılıklar, araştırma sürecinde dikkatli bir planlama ve uygulama ile azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde ve genelleştirilmesinde bu sınırlamaların göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir.

3.6. Araştırmanın Bulguları

Tekstil sektörü, güvencesiz çalışma koşulları, kayıt dışı çalışma ve düşük ücret gibi sorunların yer aldığı emek yoğun bir sektördür. Düşük ücret beklentisi, toplumsal cinsiyet rolleri, esnek ve güvencesiz çalışmaya zorlanabilme gibi faktörler dolayısıyla kadınlar tekstil sektöründe tercih edilmektedir. Kadınların yalnızca erkekler ile aralarındaki biyolojik farklılıklar dolayısıyla değil, aynı zamanda diğer kadınlar arasındaki farklılıkları neticesinde de birtakım sorunlarla karşılaşabildikleri görülmüştür.

Yapılan çalışmada, kadınların gerek medeni durumlarından gerek yaşlarından ve etnik kimliklerinden kaynaklı olarak aynı sorulara farklı cevap verdikleri, kesişimsellik yaklaşımı bağlamında değerlendirilmiştir. Bu çalışma yapılırken ele alınan temalar şunlardır;

1. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Aile İçi İş Bölümü
2. Kadınlık Deneyimi ve Ataerkil Normlar
3. Çalışma Hayatında Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler
4. Sınıf ve Ekonomik Zorluklar
5. İş-Aile Dengesi ve Tükenmişlik
6. Çalışma Yaşamına Katılım ve Motivasyon
7. Yerel Kültürel Kodlar ve Kadın Emegi
8. Kesişen Kimliklerin Etkisi
9. Kadınların Direnç Mekanizmaları

3.6.1. Katılımcıların Demografik ve Sosyoekonomik Özellikleri

Tablo 3.2: Araştırma Kapsamında Görüşme Gerçekleştirilen Kadınların Demografik ve Sosyoekonomik Özellikleri

Katılımcı No	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı
K1	28	Bekar	Lise	Yok
K2	23	Bekar	Lise	Yok
K3	39	Boşanma aşamasında	İlkokul	Yok
K4	40	Boşanmış	Lisans	1
K5	30	Boşanmış	Açıköğretim Lise	1
K6	42	Boşanmış	İlkokul	2
K7	38	Evli	Ortaokul	2
K8	47	Evli	İlkokul	2
K9	51	Evli	İlkokul	3
K10	57	Evli	Ortaokul	2
K11	19	Bekar	Lise	Yok
K12	33	Evli	Lise	Yok
K13	40	Boşanmış	Lisans	1
K14	30	Evli	Lise	3
K15	28	Boşanmış	Lise	1
K16	27	Bekar	Lisans	Yok
K17	24	Bekar	Önlisans	Yok

Katılımcı No	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı
K18	26	Bekar	Ön lisans	Yok

3.6.2. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Aile İçi İş Bölümü

Tekstil sektöründe çalışan kadınlar hem üretim alanında hem de ev içi yaşamda toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği, birbiri ile kesişen ve baskı unsurlarını artıran çoklu sorumlulukları yüklenmektedirler. Bu kadınlar, ücretli emek gücü olarak fabrikalarda çalışırken aynı zamanda evin asli bakım verenleri, çocukların sorumluluğunu taşıyan kişiler ve hane içi düzenin devamlılığını sağlayan bireyler olarak toplumsal beklentilere maruz kalmaktadır.

Ücretli emek gücü olarak fabrikalarda çalışırken aynı zamanda evin işlerinden sorumlu olarak görülen, çocukların sorumluluğunu taşıyan kadınların da ev içi eşit iş bölümüne yönelik beklentileri de bulunmaktadır. Katılımcı 1 “*Bizim evde herkesin bir görevi var ve herkes ortaklaşa her işi yapabilir. Normalde anneye aittir ama bizim evde herkes çalıştığı için ortak bir paylaşım yapıyoruz...Ev işi, çocuk bakımı ortak olmalı. Kadın çalışıyorsa eşiyle birlikte halledilmeli*”. Katılımcı 1, geleneksel cinsiyet rollerine karşı daha eşitlikçi bir yaklaşım sergilemekte ve ev içi sorumlulukların ortak paylaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınları ev içi sorumlulukların doğal taşıyıcısı olarak konumlandırırken, erkekleri kamusal üretimin merkezi aktörü olarak tanımlar. Bu çerçevede, tekstil sektöründe çalışan kadınlar işten sonra da evde bakım, temizlik gibi görevleri üstlenmek zorunda kalmakta, bu da onların dinlenme, sosyal yaşama katılma ve kendine zaman ayırma haklarını sınırlamaktadır.

Katılımcı 14 “*Ev işleri ve çocuk bakımı bana ait, eşim faturaları ve tamir işlerini üstleniyor. Babaannemiz de bizimle kalıyor, çocuk bakımına destek oluyor ama en çok ben ilgileniyorum.*”

Ev içi sorumluluklar geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde kadın üzerine yoğunlaşmış; erkeğin katkısı ise daha teknik ve maddi alanlarda sınırlı kalmaktadır.

Katılımcı 2 “*Ev işlerini çalışmayan kadın yapmalı, ama eşi yardım ederse daha güzel olur. Çalışan kadınlar için ise iş bölümü ortak olmalı. Ama yine de çoğu sorumluluk*

kadının gibi geliyor.”, şeklinde düşüncelerini belirten katılımcı 2 ise toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesi ile birlikte iş bölümünün önemine vurgu yapmaktadır.

Katılımcı 3 *“Ev işleri genelde kadının sorumluluğu gibi görülüyor ama aslında ortak yapılmalı. Çocuk bakımı da aynı şekilde hep kadına kalıyor ama paylaşılmalı. Kahvaltı hazırlamak, yemek yapmak gibi işler bizde kadına ait sayılıyor.”* Aynı şekilde Katılımcı 3 de, ev içi görevlerin büyük kısmının kadına yüklenmesinin toplumsal bir norm olduğunu belirtmekte, ancak bu işlerin eşit paylaşılması gerektiğini savunmaktadır. Kadının hem çalışan hem ev içi sorumluluğu olan biri olarak iki kat yük altında kaldığını vurgulamaktadır.

Aile içindeki iş bölümünün adil olmaması, bu kadınların hem fiziksel hem duygusal yükünü artırmakta; iş yerindeki düşük ücret ve güvencesizlikle birleştiğinde ciddi bir tükenmişliğe neden olmaktadır. Özellikle yoksul kesimlerde bakım hizmetlerinin kurumsal olarak desteklenmemesi, kadınların çalışma yaşamındaki konumunu daha da kırılgan hale getirir. Bu durum kesişen baskı unsurlarının etkisiyle daha da şiddetli hale gelmektedir. Kesişimsel olarak geleneksel toplumlarda baskı unsurlarını artıran durumlardan biri ise kadının boşanmış olmasıdır.

Katılımcı 6 *“Ev işleri, alışveriş ve çocuk bakımı tamamen bana ait. Eski eşimin maddi desteği çok az, nafaka alıyorum ama tüm sorumluluk benim omzumda.”*

Katılımcı 6, boşanma sonrası aile içi sorumlulukların tamamını üstlenmiş, ev ve çocuk bakımı konularında tek başına mücadele etmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri, boşanmış kadın üzerinde ağır bir yük yaratmakta ve kesişim noktalarında kadın üzerindeki baskıyı artırmaktadır.

Sonuç olarak, tekstil işçisi kadınların yaşadığı bu çok yönlü yük sadece kültürel değil, yapısal bir sorundur. Kadınların hem evde hem işte görünmeyen emek üretmeye zorlanması, toplumsal cinsiyet eşitliğini engelleyen temel faktörlerden biridir.

3.6.3. Kadınlık Deneyimi ve Ataerkil Normlar

Kadınlık deneyimi, yalnızca cinsiyet kimliğiyle sınırlı olmayan; sınıf, etnisite, eğitim düzeyi, yaş ve iş gücündeki konum gibi pek çok toplumsal kategoriyle birlikte şekillenen çok katmanlı bir süreçtir. Ataerkil normlar, kadınlara yüklenen roller ve

beklentiler aracılığıyla bu deneyimi belirlerken, kadınların toplumsal yaşamın farklı alanlarında eşitsizliklerle karşılaşmasına zemin hazırlar.

Bu bağlamda Katılımcı 3 “*Kadın olmak zaten başlı başına zor. Aileye bakmakla yükümlü olunca daha da zor. Eski eşim çalıştığımı kıskanıyor, kötü sözler söylüyor. Kadınlar, çalışınca daha özgür oluyorlar, kimseden bir şey istemiyorlar. Şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Kadın olmanın getirdiği toplumsal baskıların yanı sıra, ataerkil normlar kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmasını tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcı 3, boşanma sürecinde çalıştığı için eski eşinden psikolojik baskı gördüğünü dile getirmekte, ancak buna rağmen özgürleştiğini de ifade etmektedir.*

Katılımcı 4 “*Ne yazık ki boşandığım için extra hareketlerime dikkat etmek zorundayım bizim buralar küçük yerler insanlar hemen laf yakıştırmayı seviyor. Kadın zaten kadın olduğu için hareketlerine dikkat etmek zorunda kalıyor. Ama boşanmış olunca daha çok dikkat etmeniz lazım.*” Kadınlık deneyimi, özellikle boşanma sonrası daha yoğun bir toplumsal denetime tabi tutulmaktadır. Bu, ataerkil normların kadının özel hayatına kadar sızdığını göstermektedir.

Katılımcı 5 “*aile ve akraba içerisinde boşanmış olduğum için bazı şeyler çok laf söz oluyordu ve bu sebeple çalışma ihtiyacı hissettim erkek boşanınca sorun olmuyor ama kadın boşandığı zaman hemen farklı yerlere çekiliyor.*” Kadınlık deneyimi, katılımcı açısından toplumsal baskı, namus anlayışı ve çifte standartlarla şekillenmekte ve kesişimsel olarak kadınlar üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Kadının özel yaşamındaki tercihler bile yargı konusu olurken, benzer durumlarda erkeklerin daha az eleştirildiği bir ataerkil anlayış söz konusudur. Bu durum, kadının toplum içinde kendini ifade etmesini zorlaştırmakta ve özgüvenini sarsmaktadır.

Katılımcı 8 “*..ilkokuldan çıktım bizim oralarda kız çocukları hep tekstile gönderilir. Kız çocuğu evde oturmaz kız çocuğu tekstilde çalıştırılırdı. Bizim paralarımızı hep elimizden alırdı babamız. Kız çocuğunun elinde para olmaz. Kadına yatkınlık olarak görüldüğü için bir de kolay bulunduğu için tekstilde çalıştık.*” Katılımcı 8, kadınlık deneyiminin erken yaşlarda emekle tanımlandığını ve erkek egemen söylemlerin ekonomik özerkliği nasıl bastırdığını aktarmaktadır. Kız çocuklarının emeği aile

ekonomisine entegre edilirken, gelir üzerindeki kontrolleri yok sayılmıştır. Ayrıca tekstil sektörünün cinsiyetlendirilmiş emek yapısını da vurgulamıştır.

Katılımcı 13 *“Kararları genellikle erkek bireyler veriyor, kadınların karar vermesi daha iyi olur ama son söz erkeklerde oluyor. Boşanmış olmam nedeniyle çevremdeki kadınlar ve erkekler farklı bakıyor.”* Burada da ifade edildiği gibi ataerkil normlar, kadınların karar alma süreçlerindeki etkisini sınırlandırmakta, boşanmışlık durumu ise sosyal algıda olumsuz etkiye yol açmaktadır. Kadının toplumsal statüsü ve söz hakkı ataerkil kalıplara takılmış, kesişimsel baskı unsurlarını artırmıştır.

Bu çerçevede kesişimsellik yaklaşımı, bu normların yalnızca tek bir ayrımcılık biçimiyle açıklanamayacağını; aksine farklı ayrımcılık biçimlerinin (örneğin yoksulluk ve cinsiyet temelli baskıların) bir arada ve iç içe yaşandığını vurgular. Özellikle alt sınıf kadınlar hem ataerkil düzenin beklentileri hem de ekonomik sistemin dayattığı sömürü biçimleri arasında sıkışarak çok boyutlu bir eşitsizlikle karşı karşıya kalırlar.

Bu bağlamda, kadınlık deneyimi yalnızca bireysel bir kimlik süreci değil, aynı zamanda yapısal eşitsizliklerle şekillenen toplumsal bir konumlanışı ifade eder. Ataerkil normların etkisi, kadınların yaşam pratiklerinde -özellikle çalışma hayatı, aile içi roller ve toplumsal görünürlük bağlamında- katmanlı bir dezavantaj üretmektedir. Bu nedenle, kadınlık deneyimini anlamak için farklı kimlik ve aidiyetlerin kesiştiği noktaları dikkate almak kaçınılmaz hale gelmektedir.

3.6.4. Çalışma Hayatında Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler

Kadınların çalışma hayatındaki konumları, sadece toplumsal cinsiyet kimlikleriyle değil; aynı zamanda sınıfsal aidiyetleri, etnik kökenleri, eğitim düzeyleri ve yaşadıkları coğrafi bölge gibi birçok sosyal belirleyenin kesişimiyle şekillenmektedir. Kesişimsellik yaklaşımı, bu çoklu kimliklerin birbirinden bağımsız değil; aksine birbirini etkileyerek kadınların iş yaşamındaki eşitsizlikleri derinleştirdiğini vurgulamaktadır.

Katılımcı 2 *“Cinsiyet ayrımcılığı yaşamadım ama daha önce çalıştığım fabrikada kadın erkek aynı işi yapıyorduk, ağır kolileri biz de kaldırıyoruz.”*, şeklinde çalışma deneyimini paylaşan Katılımcı 2 doğrudan bir ayrımcılık hissetmediğini söylese de önceki iş deneyiminde kadın bedeninin zorlandığı iş yükü, örtük cinsiyet eşitsizliklerine işaret etmektedir. Bu durum, fiziksel sınırların göz ardı edildiği iş yerlerinde kadın emeğinin değersizleştirilmesi yönünde değerlendirilebilir.

Katılımcı 3 “*Kadın ya da erkek fark etmiyor, aynı işi yapıyoruz. Bazen erkeklerin performansı güç konusunda daha üstün oldukları için bizden yüksek olduğu zamanlarda zıtlasmalar olabiliyor. Ve erkekler bizden daha güçlü olduklarının farkında oldukları için bunu bir koz olarak da gördükleri olabiliyor*”. Bu görüşmede ise Katılımcı 3, çalıştığı iş yerinde cinsiyete dayalı doğrudan bir ayrımcılık yaşamadığını belirtmektedir. Ancak, fiziksel iş gücü gerektiren durumlarda erkeklerin bu durumu üstünlük aracı olarak kullanabildiğini söyleyerek örtük cinsiyet temelli eşitsizliklere işaret etmektedir.

Özellikle düşük gelirli kadınlar, iş güvencesinden yoksun, düşük ücretli ve sosyal hakları sınırlı alanlarda istihdam edilmekte; buna karşılık erkeklerle aynı koşullarda çalışsalar bile eşit ücret, terfi ve iş güvencesi gibi haklara erişimde ciddi engellerle karşılaşmaktadırlar. Kesişen bu dezavantajlı konumlar, iş yerinde ayrımcılığı yalnızca cinsiyet temelli değil; çok boyutlu ve yapısal bir sorun haline getirir. Çalışma yaşamındaki eşitsizliklerin giderilmesi de ancak bu çok katmanlı yapının fark edilmesiyle mümkün olabilir.

3.6.5. Sınıf ve Ekonomik Zorluklar

Toplumsal sınıf, bireylerin ekonomik ve sosyal hayattaki konumlarını belirleyen temel bir yapısal unsurdur. Ancak bu konum, cinsiyet, etnisite ve eğitim düzeyi gibi kimliklerle kesiştiğinde daha karmaşık ve çok katmanlı hale gelmektedir. Kesişimsellik yaklaşımı ile bakıldığında, ekonomik eşitsizliklerin yalnızca sınıfsal değil, aynı zamanda toplumsal kimliklerle birlikte şekillendiğini görülmektedir. Özellikle düşük gelirli kadınlar hem iş güvencesizliği hem de ev içi sorumluluklar nedeniyle çifte yük altındadır. Bu durum, onların ekonomik kaynaklara erişimini kısıtlamakta ve sınıfsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Katılımcı 4 “*Kazandığım parayı yiyecek mutfak masrafı ve çocuğumun ihtiyaçlarına harcıyorum. Kendime ayırdığım belki bir milyar bile değildir.*” Katılımcının deneyimi, düşük gelirli kadın emeğinin karşılığındaki ücretin büyük ölçüde geçim ve temel yaşam giderlerine aktarıldığını göstermektedir. Kadınlar yalnızca çalışan değil, aynı zamanda evin ‘gizli yükünü’ de taşıyan bir ekonomik aktöre dönüşmektedir.

Katılımcı 8 “*Çalışmak zorundayım çünkü kredi borçlarımız var. Emekliyim ama yetmiyor.*” Emekli olmasına rağmen çalışmaya devam eden katılımcı, sınıfsal konumun

ekonomik baskılarını açıkça ortaya koymaktadır. Emeklilik sonrası istihdam bir tercih değil, geçim zorunluluğu olarak gerçekleşmiştir.

Katılımcı 13 *“Çocuğumun ihtiyaçları ve kendi ihtiyaçlarımı karşılamak için çalışıyorum, kira ödüyorum. Ücretimin büyük kısmını aileme ve çocuğuma harcıyorum, kendime çok az ayırabiliyorum.”* Ekonomik bağımsızlık zorunluluğu, sınıfsal baskılarla birleşerek kadının hem ev hem iş yaşamında zorluklar yaşamasına neden oluyor. Gelir yönetiminin, öncelikle temel ihtiyaçlar ve aile yararına şekillendiği görülmektedir.

Kesişimsellik bu bağlamda, ekonomik zorlukların sadece gelir düzeyinden kaynaklanmadığını; aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri, aile yapısı, eğitim fırsatları ve etnik köken gibi çok sayıda etkenin bir araya gelerek bireylerin yaşadığı yapısal dezavantajları belirlediğini ortaya koyar. Bu çoklu ayrımcılık biçimleri dikkate alınmadığında, sosyal politika ve eşitlik çabaları eksik ve yüzeysel kalmaktadır.

3.6.6. İş-Aile Dengesi ve Tükenmişlik

Bireyin ücretli iş yaşamı ile ev içi sorumlulukları arasında kurmaya çalıştığı dengeyi ifade eden İş-aile dengesi, herkes için eşit koşullarda kurulamadığı gibi, dezavantajlı konumda olan kadınlar açısından daha da eşitsiz koşullara sahiptir.

Katılımcı 2 *“Evde yaşanan problemleri kafamdan atamıyorum, işime odaklanamıyorum.”* Sağlıklı bir iş-aile dengesi kurulamadığı için evdeki stres, kişinin iş performansını ve verimliliğini doğrudan etkilediği görülmektedir. Yoğun çalışma koşullarına sahip iş ortamı dolayısıyla işteki stresin ve yorgunluğun üzerine eklenen ev içi stres, çalışma performansını olumsuz etkileyerek motivasyon kaybına neden olmaktadır.

Katılımcı 3 *“İşten çıkınca ev işleri bekliyor, bu çok yorucu. Temizlik ve iş arasında gidip geliyorum, çok yorgun oluyorum. Aynı zamanda boşanma sürecindeyim hem işe hem eve yansıyor duygularım.”* İşten sonra ev işleriyle ilgilenmek kişinin kendine vakit ayırabileceği zaman dilimini daraltıyor. Üstelik boşanma sürecinden kaynaklı olarak yaşanan duygusal yük, kadının çalışma yaşamındaki stresle birlikte zor bir hal aldığı görülmekte. Sürekli yaşanan meşguliyet ise hem duygusal hem de fiziksel tükenmişlik hissi yaratıyor.

Katılımcı 4 *“Yoruluyorum, kendime zaman ayıramıyorum. Oturup telefona bile bakamıyorum.”* Gündelik yaşamda art arda gelen görevler (çalışma, ev işleri, çocuk

eğitimi) tükenmişlik hissini artırmakta; boş zaman ve dinlenme alanı kadın için neredeyse yok olmaktadır. Katılımcı, bu durumu açıkça ifade etmiş, psikolojik yıpranmayı da dile getirmiştir.

Katılımcı 5 *“Kızımı senede bir defa forma giyerken görebiliyorum. “Bazen hiçbir şey yapmak gelmiyor içimden, kadın olarak her şeye yetismekten yoruluyorsun.” Çalışma hayatının yoğunluğu, özellikle çocuğunun önemli anlarına çok az zaman ayırabildiğini gösteriyor. Katılımcının bu durumda işiyle duygusal bağının azaldığı ve ayrıca isteksizlik hissine kapıldığı görülmekte.*

Katılımcı 6 *“Sabah işe gidip akşam geliyorum, sonra da ev işleriyle ilgileniyorum. Kızımınla vakit geçirmeye çalışıyorum.”* Katılımcı ev ve iş arasında sıkışmış bir yaşam döngüsünü tarif etmektedir. Duygusal ve fiziksel olarak iki alanın yükünü taşımak zorunda olması, iş-aile dengesi kurmada yaşanan zorluklara işaret ederken tükenmişlik hissini de barındırmaktadır.

Katılımcı 9 *“Çalışıyorum ama torunumu çok göremiyorum, tek olumsuz yanı bu. Kadınların en büyük sorunu çocuklarına yeterince zaman ayıramamak.”* Çalışan kadınların zaman yönetimi bakımından zorluklar yaşandığını söyleyen katılımcı tükenmişlik duygusunu doğrudan dile getirmese de sevdiklerine zaman ayıramamanın hüznünü yaşamaktadır. Bu durumu kadınların kaderi olarak değerlendirdiği görülmektedir.

Katılımcı 14 *“Ev işleri, çocuklar ve çalışma arasında denge kurmak çok zor. Çocuklara, eve, kendime vakit ayıramıyorum. Çok yorgun oluyorum, bazen işi bırakmayı düşünüyorum.”* Çalışan kadınlar yoğun çalışma temposu nedeniyle iş ve aile yüklerini dengelemekte güçlük çekiyor, bu durum kadınlarda fiziksel ve duygusal tükenmişliğe yol açmaktadır.

Kesişimsel olarak bakıldığında, iş-aile çatışmasının yalnızca cinsiyet temelli değil; aynı zamanda sınıf, medeni durum, çocuk sayısı ve sosyal destek düzeyi gibi çoklu kimliklerle birlikte şekillendiğini görülmektedir.

Özellikle düşük gelirli, çocuklu ve güvencesiz işlerde çalışan kadınlar için hem ev hem iş yükü arasında sıkışmak sürekli bir tükenmişlik hali yaratabildiği gibi, bu gruptaki kadınların destek mekanizmalarına erişimde çoğu zaman kısıtlı olmaktadır. Emek yoğun iş gücü sektöründe çalışan kadınların özellikle iş-aile dengesini sağlamakta zorlanmaları

hem üretkenlik hem de yaşam kalitesi açısından daha kırılgan bir konuma gelmeleri daha kolay olmaktadır.

3.6.7. Çalışma Yaşamına Katılım ve Motivasyon

Kadınların iş gücüne katılımında yalnızca cinsiyetin değil; aynı zamanda eğitim seviyesi, sınıfsal konum, medeni durum, etnik kimlik ve bakım sorumlulukları gibi etkenlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle düşük gelirli ve eğitimi sınırlı kadınlar için iş yaşamına katılım, çoğu zaman bir tercih değil zorunluluk halini alır. Bu kadınların çalışma motivasyonları, sadece bireysel gelişimle değil; ekonomik ihtiyaçlar, aile içi roller ve toplumsal beklentilerle iç içe geçmiştir. İş yerindeki eşitsizlikler, güvencesizlik ve dışlayıcı uygulamalar ise bu motivasyonu zamanla zayıflatmaktadır.

Katılımcı 1 *“Kadının çalışmasına ne evlilik ne de annelik engel olmamalı. Kadın her zaman ayakları üstünde durmalı.”* Katılımcı kadının toplumsal roller nedeniyle işgücü piyasasından uzaklaşmaması gerektiğini söylüyor. Evlilik ve annelik gibi durumların kadının ekonomik bağımsızlığına engel olmaması gerektiği üzerinde durduğu görülüyor. Bu bakımdan evliliğin ve anneliğin çalışma hayatında engel olarak görülmemesini dile getirerek kadınları kendi potansiyelini gerçekleştirme yönünde teşvik etmekte.

Katılımcı 3 *“Hem maddi hem manevi olarak ayakta durmak için çalışıyorum. Çalışmak bana özgüven kazandırdı. Kadın her işi yapabilir bence, ben de yaptım.”* Hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştığını belirten katılımcı, kadının ekonomik bağımsızlığına ve kendi ayakları üzerinde durmaya verdiği önemi gösteriyor. Ayrıca çalışmanın özgüvenini arttırdığını dile getirerek kendini geliştirme ve benlik saygısının motivasyonunu arttırdığını belirtiyor.

Katılımcı 4 *“Çocuğum için çalışıyorum. Ama aynı zamanda kendimi güvende hissetmek için de.”* Katılımcı, kadının çalışmasını yalnızca maddi bir gereklilik olarak değil, aynı zamanda kendi güvenlik ve bağımsızlık duygusunu da güçlendiren bir ihtiyaç olarak görmekte. Çocuğum için çalışıyorum diye belirtmesi, annelik rolünden gelen sorumluluk duygusunun önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu gösteriyor.

Katılımcı 7 *“Çalışmak bana güven verdi. Eşime muhtaç olmadığımı hissettim. Ayaklarımın yere bastığını hissettiğim sürece çalışırım.”* Ekonomik bağımsızlığın,

kadının aile içinde ve toplumsal yaşamda kendi kararlarını verebilmesinde önemli bir rol oynadığını gösteriyor. Katılımcı iş yaşamının, onun özgüvenini artıran, kendi değerini kanıtlamasına olanak tanıyan bir alan hâline geldiğini gösteriyor.

Katılımcı 14 *“Tekstili tercih ettim çünkü küçük yaştan beri biliyorum, Erzincan’da iş bulmak zor ama tekstilde kadınlar daha kolay işe giriyor.”* Kadınların çalışma alanı ve sektörel tercihleri, mevcut becerileri ve yerel iş piyasasının olanakları ile şekillenmektedir. Tekstilin kadınlar için erişilebilir olması motivasyon unsuru olmaktadır.

Katılımcı 16 *“Farklı kültürlerden insanlar arasında bazen sorun yaşanabiliyor ama işverenimiz genellikle farklı kökenlerden çalışan almamaya dikkat ediyor.”* Katılımcı, iş ortamında kültürel farklılıkların neden olduğu sorunların önlenmesine yönelik işveren stratejilerini gözlemlemiş, bu da çalışma ortamındaki çeşitliliğin yönetimini göstermektedir.

3.6.8. Yerel Kültürel Kodlar ve Kadın Emegi

Kadın emeğinin biçimlenişi yalnızca ekonomik koşullarla değil, aynı zamanda yerel kültürel norm ve değerlerle de yakından ilişkilidir. Kadına atfedilen geleneksel roller, özellikle ataerkil yapının baskın olduğu yerlerde, kadınların ücretli emek piyasasına katılımını sınırlayabilmektedir. Bu bağlamda, kadınların toplumsal konumunu anlamak için yalnızca cinsiyet eksenini değil; sınıf, etnisite, yaşanan bölge gibi diğer kimlik boyutlarının da birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu açıdan kesişimsellik yaklaşımı, emek süreçlerinde yer alan kadınların karşılaştıkları çok katmanlı engelleri görünür kılmaktadır. Özellikle düşük gelirli ya da etnik-dinsel azınlığa mensup kadınlar, kültürel normların baskısı altında, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde istihdam edilme olasılığıyla daha sık karşılaşmaktadır. Bu durum, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel eşitsizlikleri de yeniden üretmektedir.

Katılımcı 2 *“Annem Erzincanlı, babam Çanakkaleliydi. Babam ölünce annem dedemlerin yanına geldi. Kültürel olarak kadın çalışsa da evin sorumluluğu ondadır gibi bir anlayış var. Ben köyde büyüdüm, kadın hangi işi yapar erkek hangi işi yapar bilirim. Bayan kendi yapabileceğini yapar gerisini erkek halleder. Köyde kadın ve erkek işleri bellidir. Kadın kendi gücü yettiğince yapar, erkek de kalanını halleder.”* Kırsal deneyim, toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesinde belirleyici olmuştur. Yerel kültürel

kodlar, kadın emeğini sınırlayan kalıplar sunmakta, aynı zamanda bu kodlar kadın için bir referans noktası oluşturmaktadır.

Katılımcı 3 *“Nakış öğretmeniyim, dikişi çok seviyorum, kafamı dağıtıyor. Anneme yardım ederim bahçede, babam da yapar. Bizim kültürde kadınlar hem dışarıda hem evde çalışır.”* Dikiş ve nakış gibi beceriler, çoğu yerel kültürde kadınların kuşaktan kuşağa aktardığı hem bir meslek hem de kültürel bir değer olan işlerdir. Katılımcı ailenin emeği paylaşmasına vurgu yaparak yerel topluluklarda işin cinsiyete göre tamamen katı şekilde ayrılmadığını, aile üyelerinin üretime katıldığını gösteriyor. Diğer taraftan kadınların çifte mesai yaptığını söyleyerek emeklerinin çoğu zaman görünmez olduğu ve değerinin anlaşılmadığı görülüyor.

Katılımcı 4 *“Bizim buralarda boşanmış kadın hemen dikkat çeker. Kimle konuştuğun, nasıl giyindiğin laf olur.”* Erzincan gibi daha muhafazakâr yapıları küçük yerleşimlerde kadınların davranışlarına dair katı kültürel normlar geçerlidir. Özellikle boşanmış kadınlar, bu kodların daha sert baskısına maruz kalmakta, günlük yaşamlarında daha fazla öz denetim uygulamak zorunda kalmaktadır.

Katılımcı 5 *“Tekstilde çalışmak kadın için uygun çünkü saatleri belli. Hafta sonu tatil var, başka iş bana göre değildi.”* Yerel kültürel normlar çerçevesinde, kadınların “makbul” işlerde çalışması beklenmektedir. Katılımcı da bu beklentilere uygun olarak, toplumda kadınlar için uygun görülen bir alanda istihdam edilmeyi tercih etmiştir. Bu, yerel kültürel kodların kadın emeği üzerindeki belirleyiciliğini göstermektedir.

Katılımcı 8 *“İstanbul’da kız çocukları hep tekstile gider. Evde durmaz. Elindeki parayı da babası alır. Bu çok normal görülürdü.”* Yerel kültürel normlar, kadın emeğini biçimlendirmekte ve kadınların kendi gelirleri üzerindeki denetimini sınırlamaktadır. Katılımcının ifadesine göre kadın emeği, geleneksel olarak görünmeyen ama zorunlu kabul edilen bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcı 13 *“Boşanmış bir kadın olarak çevremde sürekli sorgulanıyorum. Kıyafetim ya da samimiyetim yanlış anlaşılıyor, herkese hesap vermek zorunda kalıyorum.”* Geleneksel cinsiyet normlarının yerel kültürü şekillendirerek, ahlaki ve toplumsal sınırlar çizdiği görülmekte. Katılımcının kendi hayatını idame ettirmek için çalışırken, diğer yandan toplumsal beklentilere cevap vermek zorunda kaldığı anlaşılmakta. Bu durum, kadının yalnızca ekonomik ve ev içi yükü sınırlı kalmayıp, aynı

zamanda toplumsal önyargılara karşı mücadele eden duygusal bir emek de harcadığını gösteriyor.

Sonuç olarak, yerel kültürel kodlar kadın emeğinin değersizleştirilmesine ya da görünmez kılınmasına neden olabilir. Bu nedenle, kadın emeğini anlamak için kültürel yapıların sınıf, toplumsal cinsiyet ve diğer kimlik öğeleriyle nasıl kesiştiğini analiz etmek büyük önem taşımaktadır.

3.6.9. Kesişen Kimliklerin Etkisi

Toplumsal eşitsizlikler, çoğu zaman yalnızca tek bir kimlik boyutuyla açıklanamamaktadır. Bireyler; cinsiyet, sınıf, etnisite, yaş, engellilik, din veya mezhep gibi birden fazla kimlik özelliğini aynı anda taşırlar.

Katılımcı 2 *“Babamı küçük yaşta kaybettim. Erkek figürü eksikliğinde büyümek bana erken yaşta sorumluluk yükledi. Kadın olmamız hiçbir şeyi değiştirmiyor. Her işi kendimiz yapıyoruz çünkü başka çaremiz yok. Hem kadın hem de yoksul bir ailenin ferdiyim, bu ikisi birleşince hayatta kalmak için daha çok çabalyorsunuz.”* Katılımcının kadın kimliği, sınıfsal konumu, aile yapısı ve erken yaşta üstlendiği sorumluluklar kesişmektedir. Bu kesişim, kadın kimliğini sadece cinsiyet temelinde değil, aynı zamanda yaş, aile yapısı ve ekonomik koşullarla birlikte değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Katılımcı 3 *“Bingöl’den göç ettik, terör yüzünden. İlkokul mezunuyum ama yıllardır çalışıyorum. 30 yıldır Erzincan’dayız, evimiz bize ait.”* Katılımcının yaşam öyküsünde göç, düşük eğitim düzeyi ve sınıfsal konum gibi kesişen kimlikler öne çıkmaktadır. Buna rağmen kendi ayakları üzerinde duran bir kadın portresi çizmektedir. Bu hem toplumsal dışlanma riski hem de direnç kapasitesi açısından önemli bir örnektir.

Katılımcı 4 *“Boşandığım için farklı görülüyorum. Erkek boşanınca bir şey olmuyor ama kadın olunca hemen laf çıkıyor.”* Kadınlardan "ahlaklı" olmanın ötesinde, sürekli “örnek” ve “temiz” kalmaları beklenmektedir. Bu, ataerkil normların kadının özel hayatına kadar sızdığını göstermektedir. Katılımcının cinsiyeti ve medeni durumu kültürel bağlamda şekillenerek sosyal hayatını sınırladığı görülüyor.

Katılımcı 5 *“Boşandım, aile içinde laf edildi. Ama erkek boşanınca sorun olmuyor. Çocuğumla ben ilgileniyorum, eski eşim hiç ilgilenmiyor.”* Kadın kimliği, annelik ve boşanmış olma durumu birlikte düşünüldüğünde, katılımcı çok katmanlı bir

dışlanma yaşamaktadır. Boşanmış kadınlara yönelik toplumsal baskı hem aile içinde hem de daha geniş sosyal çevrede kendini göstermektedir. Bu durum, kesişimsel ayrımcılığın bir örneğidir.

Katılımcı 6 *“Boşanmış bir kadını, kızıyla yaşıyorum. Her şey bana ait, tüm işleri ben yapıyorum.”* Katılımcı hem kadın hem de yalnız bir anne olarak çifte sorumluluk taşımaktadır. Medeni durumu, toplumsal algılarla birleştğinde yükünü artırmakta ve ona hem kamusal hem özel alanda ek baskılar getirmektedir.

Katılımcı 7 *“Evliyim ama eşim uzakta, yalnız bir anne gibiyim. Köyden geldim, uzun süre Lüleburgaz’da yaşadım sonra tekrar buraya döndüm. Görüşmecinin eşinin fiziksel yokluğu hem evli hem de fiilen yalnız ebeveyn kimliğini bir arada yaşamasına neden olmaktadır. Göç ve mekânsal hareketlilik, kadınların sosyal rollerini daha karmaşık hale getirebilmektedir.*

Katılımcı 9 *“Bingöl’den geldik, hayat şartlarından dolayı taşındık. İlkokul mezunuyum ama çalışıyorum, oğlumla geçiniyoruz.”* Katılımcının eğitim seviyesi, göç deneyimi ve aile yapısı gibi kesişen kimlik öğeleri; onun çalışma yaşamına katılım biçimini ve sosyoekonomik koşullarını doğrudan etkilemiştir. Bu kesişimsellik, emek gücünün yönünü ve biçimini belirlemektedir.

Katılımcı 14 *“30 yaşındayım, lise mezunuyum, üç çocuk annesiyim, evliyim ve yeni taşındık. Çalışma hayatım ve aile yaşantım birbirini etkiliyor, bazen ikisi arasında kalıyorum.”* Yaş, eğitim, medeni durum ve aile durumu gibi kimlik katmanları, kadının sosyal ve ekonomik yaşantısını çok boyutlu olarak şekillendirmektedir.

Katılımcı 15 *“28 yaşındayım, boşandım, bir çocuk annesiyim, kira evde yaşıyorum. Bu durumlar hepsi hayatımı etkiliyor, ekonomik ve sosyal anlamda zorlanıyorum.”* Yaş, medeni durum, eğitim ve aile durumu gibi kimlik boyutları kadın deneyimini çok katmanlı hale getiriyor; bu durum hem ekonomik hem de sosyal alanda zorlukları artırmaktadır.

Kesişimsellik yaklaşımı ile ele alındığında, bu çoklu kimliklerin birbirleriyle nasıl iç içe geçtiğini ve bireylerin yaşam deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini anlamak daha mümkün hale gelmektedir. Kadın olmak tek başına bir eşitsizlik unsuru olabilirken, bu kimliğe yoksulluk, etnik ya da mezhepsel aidiyet gibi faktörler eklendiğinde, ayrımcılık biçimleri daha karmaşık hale gelmektedir. Özellikle emek piyasasında, alt

sınıftan gelen veya azınlık kimliğine sahip kadınlar birden çok dışlanma biçimiyle karşı karşıya kalabilir. Bu durum, toplumsal eşitsizliklerin çok katmanlı doğasını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kadınların kimlikleri, birbirinden bağımsız değil, eşzamanlı ve iç içe geçmiş biçimde ele alınmalıdır.

3.6.10. Kadınların Direnç Mekanizmaları

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sınıfsal konum, etnik kimlik ve benzeri birçok toplumsal aidiyet bir araya geldiğinde, kadınların karşılaştığı baskı ve ayrımcılık biçimleri çeşitlenmektedir. Bu çoklu baskı ortamında kadınlar, sadece mağdur değil; aynı zamanda direnç üreten ve başa çıkma stratejileri geliştiren özneler haline dönüşmektedirler.

Katılımcı 2 *“Kadın iş arkadaşlarımdan varlığı bana güç veriyor. Mesela namaz kılıyorum, yanımda kadınlar olunca daha rahat hissediyorum. Egzamam olmasına rağmen çalışmaya devam ediyorum çünkü başka seçeneğim yok. Hiç pes etmedim, iş değiştirerek daha iyi koşullara geçtim. Hayatta kalmak için bu şart.”* Katılımcı, sağlık sorunlarına rağmen çalışmayı sürdürüyor ve annesinin desteğiyle ev içi iş yükünü dengelemeye çalışıyor. Bu durum, kadınların karşılaştığı zorluklara karşı geliştirdiği stratejik dayanıklılığı ve kolektif direnci göstermektedir.

Katılımcı 3 *“Her şeye rağmen başardığımı söylüyorlar, güçlü olduğumu fark ettiler. Kadın isterse her işi yapabilir. İşi eve, evi işe taşımamaya çalışıyorum, bu konuda dikkatliyim.”* Katılımcı, yaşamındaki zorluklara karşı direnç geliştirmiştir. Güçlü olma vurgusu, baş etme stratejilerinin bir parçasıdır. Aynı zamanda yaşam alanlarını birbirinden ayırmaya çalışarak psikolojik sınırlarını korumaya gayret etmektedir. Bu da kadınların modern yaşamla baş etme biçimlerini göstermektedir. Bu görüşme, kadınların çoklu kimlikleri (çalışan, boşanma sürecindeki kadın, düşük gelirli, göçmen kökenli birey) çerçevesinde nasıl direnç geliştirdiğini ve bu süreçte hangi toplumsal baskılarla karşılaştığını detaylı biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcının ifadesiyle; kadın olmak, tek başına zaten zorlu bir konumdur, ancak çalışmak bu zorluğu hem artırmakta hem de dönüştürmektedir.

Katılımcı 5 *“Ailem hep ‘kendi ayaklarının üzerinde dur’ derdi.”* Katılımcı hem aile desteği hem de bireysel direnci sayesinde güçlenmiştir. Karşılaştığı zorluklara

rağmen çalışmayı sürdürmesi, kadınların pasif değil, aksine çözüm üreten ve direnen bireyler olduklarını ortaya koymaktadır.

Katılımcı 7 *"Her şeyi tek başıma yaptım. Doğumda bile yanımda kimse yoktu. Eşim yanımda değildi ama ben başardım. Ev benim kontrolümde"* Görüşmeci, karşılaştığı zorluklara karşı aktif stratejiler geliştirerek ayakta kalmayı başarabilmiştir. Bu direniş hem pratik düzeyde (ev yönetimi, çocuk bakımı) hem de psikolojik düzeyde (özgüven, bağımsızlık) kendini göstermektedir.

Katılımcı 8 *"Çalışmayı bırakamam. Çalışmazsam olmaz. Ayakta durmam gerek."* Katılımcı, çalışmayı yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve zorluklara karşı güçlü bir direnç geliştirmiştir. Bu tür söylemler, kadınların bireysel stratejilerle nasıl güç kazandığını ve ataerkil yapılarla başa çıktığını ortaya koymaktadır.

Katılımcı 9 *"18 erkekle tek kadın çalıştığım dönemler oldu, çocuklarım küçüktü ama çalıştım. Bir sorun yaşamadım çünkü mecburdum, işimi yaptım."* Katılımcı, geçmişte zorlu koşullarda çalışmasına rağmen direnç geliştirmiştir. Kadınların direnç mekanizmaları çoğu zaman zorunluluklar doğrultusunda şekillenmekte, ancak bu da güçlenme deneyimlerine dönüşebilmektedir.

Katılımcı 10 *"Çocukları büyüttüm, evlendirdim. Şimdi kendim için çalışıyorum. İhtiyaç var ama kendimi de düşünmek istiyorum."* Katılımcı, yaşamının ilerleyen döneminde kendine alan açmak için çalışmayı bir araç olarak kullanmaktadır. Direnç hem ekonomik hem duygusal ihtiyaçların karşılanmasında ortaya çıkmaktadır.

Katılımcı 12 *"Seviyemi koruduğum sürece saygı duyuluyor. İş yerinde zorbalığa karşı sabre diyorum ve kendimi korumaya çalışıyorum."* Katılımcı, kadın olarak karşılaştığı zorluklara karşı kişisel sınırlar koyarak ve sabrederek direnç gösteriyor. Bu strateji kadınların çalışma yaşamında var olma çabasını yansıtıyor.

Kadınlar sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal yapılarla ilişkili olarak hem iş yerinde hem de özel alanda karşılaştıkları zorluklara karşı dayanışma, örgütlenme, sessiz direniş veya gündelik yaşam pratikleriyle direnç gösterirler.

SONUÇ

Bu çalışma, kadın emeğini yalnızca toplumsal cinsiyet bağlamında değil; aynı zamanda sınıf, medeni durum ve yerel kültürel kodlar gibi bileşenlerin kesişiminde ele alarak, çok katmanlı bir eşitsizlik yapısına ışık tutmaktadır. Erzincan'daki tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerle yapılan derinlemesine görüşmeler, kadınların emek süreçlerinde yaşadıkları sorunların bireysel değil, büyük ölçüde yapısal ve kesişimsel nitelikte olduğunu göstermiştir. Kadınlar yalnızca işyerinde değil, aynı zamanda ev içinde ve sosyal yaşamda da çoklu dezavantajlı konumların baskısı altında kalmaktadır.

Çalışmanın temel bulgularından biri, kadınların işgücü piyasasında maruz kaldığı ayrımcılık biçimlerinin yalnızca cinsiyetle sınırlı olmadığıdır. Düşük gelir gruplarına mensup olma, eğitime erişimdeki sınırlılıklar ve ailevi bakım yükü, kadınların iş yaşamına katılımını hem kısıtlamakta hem de onları daha güvencesiz ve görünmez pozisyonlara itmektedir. Özellikle boşanmış kadınlar gibi toplumsal normlara aykırı görülen gruplar, yerel kültürel kodlar nedeniyle daha yoğun dışlanma biçimleriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen aile içi iş bölümü, kadınların hem fiziksel hem de duygusal emeğini artırmakta; bu yük, işyerindeki düşük ücret ve sosyal güvenceden yoksunlukla birleştiğinde ciddi düzeyde tükenmişliğe neden olmaktadır. Kadınların hem ev hem iş yaşamında görünmeyen emek üretmeye zorlanması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin derinleşmesine neden olan önemli bir yapısal sorundur. Bu bağlamda, kadın emeğinin görünmezliği, sadece ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda sosyal politika yetersizliklerinin ve ataerkil normların ortak ürünüdür.

Çalışma, iş-aile dengesi kuramayan kadınların, özellikle düşük gelirli ve çocuk sahibi bireylerin hem evde hem işyerinde stres ve yorgunlukla başa çıkmak zorunda kaldığını göstermektedir. Bu durum, sadece bireysel tükenmişlik yaratmakla kalmamakta; aynı zamanda kadınların üretkenliğini, motivasyonunu ve yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Kadınların sendikal yapılardan dışlanması ve işyerinde söz hakkının bulunmaması ise bu kırılmalığı daha da derinleştirmektedir.

Bulgular, kadınların çalışma hayatına katılım motivasyonunun yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda sosyal görünürlük, bireysel güçlenme ve kamusal alanda var olma arzusu ile şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu katılım, büyük ölçüde yerel

kültürel normların ve sektör tercihlerinin belirleyiciliği altında gerçekleşmektedir. Tekstil sektörü, kadınlar açısından erişilebilir bir alan olarak görülmekle birlikte, bu erişim çoğu zaman güvencesiz, düşük ücretli ve örgütsüz koşullarda gerçekleşmektedir.

Kadın olmanın ötesinde, yoksulluk, azınlık kimliği, iç göç ile yerleşim veya boşanmışlık gibi başka aidiyetlerin varlığı, ayrımcılık biçimlerini daha karmaşık ve çok katmanlı hale getirmektedir. Bu durum, yalnızca bireysel deneyimlerin değil, aynı zamanda sosyal eşitsizliklerin yapısal doğasının da yeniden düşünülmesini gerektirmektedir. Kadınların geliştirdiği direnç mekanizmaları, bu çoklu eşitsizliklere karşı bireysel stratejiler sunsa da kalıcı çözümler ancak yapısal dönüşümlerle mümkündür.

Sonuç olarak, Erzincan'daki tekstil işçisi kadınların deneyimleri, neoliberal ekonomi politikaları, ataerkil toplumsal düzen ve yerel kültürel normların kesişiminde şekillenen özgül bir emek yapısına işaret etmektedir. Bu bağlamda kesişimsellik yaklaşımı, kadın emeğinin çok boyutlu niteliğini görünür kılmakta ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin yalnızca tek bir ekseninde değil, çeşitli kimliklerin ve yapısal etkenlerin birleşiminde ortaya çıktığını göstermektedir. Kadın emeğini anlayabilmek ve eşitlikçi politikalar geliştirebilmek için, bu çok katmanlı yapının fark edilmesi ve kesişen dezavantajların dikkate alınması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2008). *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine*. İstanbul: Yordam Kitap .
- Acar, B. (2020). Tekstil ve Hazır Giyim Atölyelerinde Çalışan Genç Yetişkin Kadın İşçilerin Çalışma Koşulları ve Deneyimledikleri Çok Boyutlu Sorunlar. *Çalışma ve Toplum*(1).
- Acar, F. (1998). Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Yükümlülükler. O. Çiftçi (Dü.) içinde, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek*, (s. 23-31). Ankara: TODAİE İnsan Hakları ve Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını.
- Acar, F., & Arıner , H. (2009). Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. *İnsan Hakları Eğitime Destek Projesi*,. Ankara: İşçileri Bakanlığı Yayını.
- Acar, H. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın. *İnsan&İnsan Dergisi*(21), 395-411.
- Afyonoğlu, M. (2020). *Sosyal Çalışmada Kesişimsellik* (Cilt 31). Toplum ve Sosyal Hizmet.
- Agger, B. (2011). *Sanal Benlik*. (V. Hacıoğlu, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Ahmedzade, H. (2004). *Ulus ve Roman*. İstanbul: Peri Yayınları .
- Akalın , T., & Baş, R. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Kadın Sanatçılara Yansımaları. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 112-128.
- Akan , E., & Gürhan, N. (2020). Feminizm'in "e- Hali" Dijital Feminizm Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4-22.
- Akıllıoğlu, T. (1993). *Temel Haklar ve Özgürlükler*. Ankara: A.Ü.S.B.F Yayınları .
- Akıllıoğlu, T. (1995). *İnsan Hakları I*. Ankara: A.Ü. SBF İnsan Hakları Merkezi Yayını.
- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *EKEV Akademi Dergisi*(ICOAEF Özel Sayı), 97-118.
- Akkaş, İ. (2020). Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerine Bir Değerlendirme: Erzincan Örneği. *Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi*, 1, 55-72.
- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N., & Çeviş, İ. (2019). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler,. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 146-16.
- Aksu, B. (2004). *Kamusal Alan Sahiden "Kamusal" mı?* (M. Özbek, Dü.) İstanbul: Hill Yayın.
- Aksu, B. (2011). *Feminizm Kendi Arasında* . Ankara : Ayizi Yayınları .
- Aksu, O. (2017). Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Sosyal Medya Kullanımı Analizi. *Kadın Dernekleri*, 3, 146-159.
- Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Dergisi*, 30(1).
- Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği:Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 53-72.

- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 193-202.
- Akülkü, H. (2024). Kesişimsellik Paradigması Çerçevesinde Feminist Yaklaşımların Farklılıklarının Değerlendirilmesi. *Akademik Hassasiyetler*, 11(26), 662-689.
- Akyıldırım, E. (2019). Kadının Özel ve Kamusal Alanda Sömürülen Emeği. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, 11(2), 75-85.
- Akyıldırım, E. (2020). Kadının Özel ve Kamusal Alanda Sömürülen Emeği. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, 75-85.
- Alexander, S. (1977). Women's Work in Nineteenth-Century London; A Study of the Years 1820-1850. *The Rights and Wrongs of Women* (s. 59-111). içinde Harmondsworth, Middlesex:: ,Pelican Books,.
- Alican, A., & Sallan Gül , S. (2008). *İnsan Hakları Bağlamında Sendikalarda Cam Tavan: Bir Alan Araştırmasının Düşündürdükleri* (Cilt 26). İnsan Hakları Yıllığı.
- Alikılıç, Ö., & Baş, Ş. (2019). Dijital Feminizm: Hashtag'in Cinsiyeti. *Fe Dergi*, 11, 89-111.
- Alpago, H. (2018). Ekonominin Toplumsal Gelişme Sürecindeki Yeri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 303-317.
- Altınbaş, D. (2010). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9, 21-52.
- Anderson, M. (2005). *Thinking About Women: a Quarter Century's View*. (Cilt 19). Gender and Society.
- Anyon, J. (2011). *Marx and Education*. New York: Routledge Publishing.
- Arat, N. (1991). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları .
- Arat, N. (2017). *Feminizmin ABC'si*. Ankara : Say Yayınları.
- Ardıç, A. (2022). Kesişimsellik: Arka Plan, Tanım ve Eleştiriler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 484-501.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (B. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı, S. (2023). Kadın Emeğinin Örgütlenmesini Feminist Bir Mesele Olarak Yeniden Düşünmek. *Mülkiye Dergisi* , 325-360.
- Arıkan, E. (2019). Feminist Düşünce ve Feminist Hukuk İçin Radikal Bir Kılavuz: Catharine A. Mackinnon. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(2), 661-684.
- Arslan Öçal, K. (2011). *Dişil Dil ve Ekofeminist Bağlamda Latife Tekin ve Muinar(Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,.
- Asa, A. (2023). Liberal Feminist Yaklaşım Bağlamında İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Meslek Seçiminde Toplumsal Cinsiyet Rollerile İlgili Algı Düzeylerinin İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği. *The Journal of Communication and Social Studies*, 3(1), 9-45.
- Aslan Yaşar, G. (2011). Ortaçağdan Günümüze "Modernite": Doğuşu ve Doğası. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 10-26.
- Aşkın, E. (2015). Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumlarını Etkileyen Faktörler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 43-66.

- Aşkın, E. Ö., & Aşkın, U. (2019). İşgücü Piyasasında Enformel Kadın İşgücü: Ev Eksenli Çalışan Kadınlara Yönelik Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 977-1001.
- Ataman, M. (2009). Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti. *Alternatif Politika*, 1-41.
- Atan , M. (2015). Radikal Feminizm: "Kişisel Olan Politikadır" Söyleminde Aile. *The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies*, 1(2), 1-21.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2012). Küreselleşme ve Üretimin Esnekleşmesi Sürecinde Kadın Emegi. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 3-9.
- Ateş, K., Eryalçın, M., Durar, E., & Keleş , İ. (2023). Mavi Yakalı Kadın Çalışanların İş ve Aile Hayatında Yaşadığı Sorunlar: Endüstriyel Sosyal Hizmet Perspektifinden Bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(75), 284-303.
- Atılğan, G., & Aytekin, A. (2014). *Siyaset Bilimi: Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Avcil, C. (2020). Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12(4), 1290-1312.
- Ayata, S. (1987). *Kapitalizm ve Küçük Üreticilik: Türkiye’de Halı Dokumacılığı*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Aybakan Saliya, D. (2013). Judith Butler ve Post-Modern Feminizm (Yüksek Lisans Tezi). 1-147.
- Aydın, R. (2022). *Erzincan İlinde Kadın İstihdamının Sektörel Analizi*. KUDAKA.
- Aydınalp, E. (2020). Varoluşçu Özgürlük Bağlamında Kadın: Simone de Beauvoir ve İkinci Cinsiyet. *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 465-488.
- Aydoğan , A. (2020). Kapitalizm Kadını Özgürleştirdi mi? Köleleştirdi mi? Soruları Bağlamında "Nefesim Kesilene Kadar" Filminin İncelenmesi. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi* , 72-91.
- Aydoğan , E. (2015). Marx Ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*,(54), 273-282.
- Bain, G., & Price, R. (1972). Who Is A White-Collar Employee. *British Journal Of Industrial Relations*, 10(3), 325-339.
- Banford, A., & Froude, C. (2015). Ecofeminism and Natural Disasters: Sri Lankan Women Posttsunami. *Journal of International Women's Studies*,, 16(2), 170-187.
- Bardakçı, Ş., & Oğlak , S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye . *Toplumsal Politika Dergisi* , 71-90.
- Barın, H. (2015). Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-56.
- Basa, İ. (2018). Ödünç Kentsel Mekânlar: Bir Meydan Çözümlemesi: Viyana Belediye Meydanı (Wiener Rathausplatz). *İdealkent – Kent Araştırmaları Dergisi*(23), 236-257.
- Başaran , U. (2019). Atasözlerinde Kadın Algısı. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı*.

- Başaran, A. (2017). Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese. *Politik Ekonomik Kuram*, 1(1), 214-237.
- Batu, K., & Görmez, A. (2024). Siyah Feminizm ve Kesişimselliğe Eleştirel Bir Yaklaşım. *DÜSBED*(36), 399-411.
- Batur, B. (2023). Postmodernizm ve Postendüstriyalizmin Gölgesinde Toplum ve Bilim. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1039-1049.
- Bauman, G. (1999). *Çok Kültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becher, J. (1994). *Kapitalizmin Kökenleri* (2. b.). (M. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Beauvoiere, S. (1996). *Kadınlığın Kaderi*. (C. Unan, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Beauvoir, d. (2019). *İkinci Cinsiyet*. (G. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Beauvoir, S. (1993). *İkinci Cins*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Beauvoir, S. (2010). *The Second Sex*. (C. Borde, Çev.) Vintage Books.
- Beneria, L. (2003). Global/Local Connections: Employment Patterns, Gender and Informalization. *Development And Globalization*. içinde
- Beneria, L. (2003). Paid and Unpaid Labour: Meanings and Debates içinde Gender. *Development and Globalization: Economics As If All People Mattered*, 131-160.
- Beneton, P. (1991). *Toplumsal Sınıflar*. (H. Dilli, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benhabib, Ş. (1999). *Modernizm, Evrensellik ve Birey: Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berdahl, J., & Moore, C. (2006). Workplace Harassment: Double Jeopardy for Minority Women. *Journal of Applied Psychology*, 91, 426-36.
- Berger, P. (2002). *Sekülerizmin Gerilemesi*. (A. Köse, & S. Sorgulanıyor, Dü) İstanbul.
- Berktaş, S., & Dimli Oraklıbel, R. (2021). Sanayi Devrimi ile Gelen Değişim: İş Bölümü ve Yabancılaşma. *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 1-10.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını: Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları.
- Berktaş, F. (2011). "Feminist Teoride Açılımlar. *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti* (6. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet 'Bize Yüklenen Roller*. (K. Ay, Çev.) Liseli Kuvvâcım Eğitim Broşürleri.
- Biçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 45-54.
- Bilgili, N., & Vural, G. (2011). Kadına Yönelik Şiddetin En Ağır Biçimi: Namus Cinayetleri. *Abadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimler Dergisi*, 14(1), 66-72.
- Bilgin, N. (1995). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Bilişim, T. (2019, Mart 19). *ST Endüstri Haber*. Sanayi Devrimi Nedir? Tarihi ve Sonuçları. ST Endüstri: <https://www.stendustri.com.tr/sanayi-devrimi-nedir-tarihi-ve-sonuclari> adresinden alındı
- Binici, Ö. (2013). *Yeni Toplumsal Hareketler ve Feminizm*. <http://akademikperspektif.com/2013/22/09/yeni-toplumsal-hareketler-ve-feminizm/> adresinden alındı
- Bircan, U. (2019). Feminist Sanatın Kadın Algısı Üzerine Etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 109-117.
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum*. (M. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Savaş Yayınları.
- Bocutoğlu, E. (2012). İktisat Teorisinde Emegin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeg e Yolculuk . *Emek ve Toplum* , 127-150.
- Boman, T., Kjellberg, A., Danermark, B., & Boman, E. (2015). Employment Opportunities for Persons with Different Types of Disability. *Alter*, 9(2), 116-129.
- Bonnie, K. (1973). *Radical Feminism I*. (A. Koedt, E. Levine, & A. Rapone, Dü) New York: Quadrangle Books.
- Bora, A. (2011). *Kadınların sınıfı ücretli ev emeği ve kadın öznenliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Bora, A. (2016). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Bottomore, T. (1961). *Modern Cemiyette Sosyal Sınıflar* (Cilt 18). (A. Güriz, Çev.)
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bowleg, L. (2008). *When black + lesbian + woman ≠ black lesbian woman: the methodological challenges of qualitative and quantitative Intersectionality research* (Cilt 59). Sex Roles. <https://doi.org/10.1007/s11199-008-9400-z> adresinden alındı
- Bremmer, D., & Kesselring, R. (2004). Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times-Series Data and Cointegration. *Atlantic Economic Journal*, 32(3), 175-190.
- Bruce, S. (2015). *Sekülerleşme: Sistemati k Bir Betimleme*. (M. Kirman, İ. Çapcıoğlu, Dü, & İ. Çapcıoğlu, Çev.) Ankara: Otto Yayınları.
- Bulut, D. (2022). Kadın Vücudunun Metalaştırılmasına Marksist Bir Bakış. *Tuic Akademi*. <https://www.tuicakademi.org/kadin-vucudunun-metalaştirilmasına-marksist-bir-bakis/> adresinden alındı
- Bulut, Ö. (2020). Marx'ın Sınıf Mücadelesi ve Politik Ekonomi Anlayışının Aristotelesçi Temelleri. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(30), 157-176.
- Burawoy, M. (1979). *Manufacturing Consent Changes in the Labor Process Under Monopoly Capitalism*. University of Chicago Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Butler, J. (2016). *Cinsiyet Belası* . İstanbul : Metis Yayınları.
- Butler, J. (2018). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (6.Baskı b.). (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Carastathis, A. (2014). *The Concept of Intersectionality in Feminist Theory*. (Cilt 9). Philosophy Compass. doi:<https://doi.org/10.1111/phc3.12129>
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. USA: Blackwell Publishing.

- Castells, M., & Portes, A. (1989). *World Underneath: The Origins, Dynamics And Effects Of The informal Economy*. (L. Benton, Çev.) The Informal Economy.
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. (2014). *The Age of Migration, Basingstoke*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cevizci, A. (2005). *Frankfurt Okulu, Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chattopadhyay, P. (2001). *Marx on Women's Question*. (Cilt 36). Economic and Political Weekly.
- Chen, M. A. (2012). *The Informal Economy: Definitions, Theories and Policies*. WIEGO Working Paper.
- Cole, D. (2000). Threads and Plaits or an Unfinished Project? Feminism(s) Through the Twentieth Century. *Journal of Political Ideologies*, 5(1).
- Collins, P. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.
- Collins, P. (2000). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Routledge.
- Collins, P. (2004). *Black Sexual Politics: African Americans, Gender, and The New Racism*. New York ve London: Routledge.
- Connel, R. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coser, L. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*. (H. Hüllür, S. Toker, & İ. Mazman, Çev.) Ankara: De Ki.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139-140.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.
- Crenshaw, K. (2011). Demarginalising the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics. H. Lutz, M. Vivar, & L. Supik (Dü) içinde, *Framing Intersectionality: Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies* (s. 25-42). Ashgate Publishing.
- Crenshaw, K. W. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. <https://doi.org/10.2307/1229039> adresinden alındı
- Cumur, Ş., & Deniz Topçu, K. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Kadın ve Kentsel Mekân. *Artium*, 10(2), 112-130.
- Çağlı, A. (2020). Feminizm ve Politika İlişkisi Bağlamında Radikal Feminizm. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 6, 137-143.
- Çağırkırın, B. (2023). Farklı Kuşaktan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Roller ve Ataerkillik Anlayışı: İzmir Şirinyer Örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(60), 56-71.
- Çağlı, E. (1999, Ekim 1). *İşçi Sınıfının Yapısı*. Marksist.net.: <https://marksist.net/elif-cagli/isci-sinifinin-yapisi> adresinden alındı
- Çaha, Ö. (1994). Feminizm ve Sivil Toplum. *Birikim Dergisi*(59.), 79-88.

- Çaha, Ö. (2003). Feminizm. M. Türköne (Dü.) içinde, *Siyaset* (s. 559-589). Ankara: Lotus Yayınları.
- Çaha, Ö. (2017). *Sivil Kadın*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çakıl Dinçer, G. (2023). Türkiye’de Kadın Hareketinde Kamusal Alan-Özel Alan İkilemi. *Fiscaoeconomia*(7(Özel Sayı)), 506-525.
- Çakır, S. (1996). *Kadın Hareketi*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2007). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. B. Örs (Dü.) içinde, *Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi* (s. 412-475). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, S. (2016). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. S. Çakır, & H. Örs (Dü.) içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 415-475). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, S. (2019). *Erkek Kulübünde Siyaset*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çakmak, D. (2007). Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş. *Ege Akademik Bakış*, 727-745.
- Çapcıoğlu , İ. ((t.y)). Modernleşme, Sekülerleşme ve Din . *Din Sosyolojisi*. içinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.
- Çardak, M. (2012). Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Bir Ürünü Olarak Feminizm (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Gazi Üniversitesi, Ankara* .
- Çelik , Z. (2012). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. *İdealkent*(7), 187-193.
- Çetin, E. (2023). Sosyal Medya Platformlarında Dijital Şiddet: Spor Bilimleri Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Humanitas- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 125-143.
- Çetin, H. (2003). *Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk modernleşmesi*. Doğu-Batı.
- Çetin, H. (2003). Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi. *Doğu-Batı Dergisi*, 7(25), 11-40.
- Çetinoğlu, D., Mesci, Z., & Öncü, M. (2010). Kadın yöneticilerde iş-aile yaşam dengesi: Düzce İli Örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(2), 27-44.
- Çiçek, Ö., & Yiğit, B. (2016). Cam Tavan Sendromu Üzerinden Türkiye’deki Sendikalarda Kadın Yöneticilerin Durumlarının Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(5).
- Çimen, D. (2022). Özne ve Cinsiyet Tartışmaları Üzerine Postmodern Feminizm ve Kuir Kuramı (Yüksek Lisans Tezi). *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* , 1-78.
- Çin, G. (2021). Neoliberalizmin Gölgesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ile Mücadele: Şili Analizi. *Lectio Socialis*, 5(1), 9-24.
- Çınarlı, İ. (2024). Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Kadınlık Deneyimlerini Feminizm İçerisine Dahil Etmek ve Ötesi. *İmgelem*(14), 251-276.
- Çolak, F. (2024). Marksist Düşünce "Kadın" İmgesi: Aydınlik Dergisi Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* , 47-66.
- Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı. *Sosyoloji Dergisi*.
- Davis, A. (1994). *Kadınlar, Irk ve Sınıf*. (İ. Çeliker, Çev.) İstanbul: Sosyalist Yayınlar.

- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 86, 139-171.
- Dedeoğlu, S. (2019). Göç Prekaryalaşma ve Kadın Emeği: Türkiye'de Suriyeli Kadınların Mevsimlik Tarımsal Üretimdeki Yeri. *Toplum ve Hekim*, 24(3), 187-197.
- Dedeoğlu, S., & Elveren, A. (2017). "Giriş: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren (Dü) içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 29-45). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delecta, P. (2011). Work Life Balance. *International Journal of Current Research*, 3(4), 186-189.
- Delphy, C. (2008). *Baş Düşman. İçinde: G. Acar- Savran ve N. Tuna-Demiryontan(der), Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam.
- Demir, İ. (2017). Türkiyede Sınıflar. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 12-30.
- Demir, Ş., Sesli, M., & Yılmaz, V. (2008). Türk Modernleşmesi: Eleştirel Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 77-90.
- Demir, Z. (1996). Modern ve Postmodern Feminist Akımlar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) . *Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale*.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm* (2. b.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Demir, Z. (2018). Karl Marx'ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları. . *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* , 63-74.
- Demirdağ, M. (2017). Küreselleşme ve Türkiye'de Feminizm Üzerine bir Değerlendirme. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 55-63.
- Demirel, İ. (2012). Dünyanın Kapitalist-Dünyalaşması ve Avrupa Merkezci Sosyal Bilimler. *Hiyerarşi Bilim Kültürel ve Sanat Dergisi*.
- Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *KASHED*, 15-28.
- Deryal, E. (2021). *Marksist Bağlamda Ailenin Kökeninde Kadının Rolünün Feminist İncelemesi*. TUİÇ Akademi. : <https://www.tuicakademi.org/marksist-baglamda-ailenin-kokeninde-kadının-rolünün-feminist-incelemesi/>. adresinden alındı
- Deryal, E. (2021). Marksist Bağlamda Ailenin Kökeninde Kadının Rolünün Feminist İncelemesi. <https://www.tuicakademi.org/marksist-baglamda-ailenin-kokeninde-kadının-rolünün-feminist-incelemesi/> . : TUİÇ Akademi. adresinden alındı
- Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *International Journal of Social Science*, 523-532.
- Donovan, J. (1988). *Feminist Theory The Intellectual Traditions of American Feminism* (4. b.). New York: Continuum.
- Donovan, J. (2001). *Feminist Teori*. (A. Bora, F. Sayılan , & M. Ağduk Gevrek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Donovan, J. (2016). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Dökmen, Z. (2015). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi .
- Dönmez Atbaşı, F., & Kurtulmuş, M. M. (2012). Kapitalizm Ataerki ve Kadın Emeği. *Toplum ve Hekim*, 27(4), 256-273.

- Duby, G., & Perrot, M. (2005). Kadınların Tarihini Yazmak. *Kadınların Tarihi Cilt III. Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (A. Fethi, Çev., s. 9-13). içinde İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Dumlu, E. (2022). Sanayi Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Sorunlar ve Emegin Değeri: Konya Örneği. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 1(1), 11-18.
- Durkheim, E. (1973). *The Dualism of Human Nature and Its Social Conditions*. (R. Bellah, Dü.) Chicago: University of Chicago Press.
- Eisestein, Z. (1981). *Radical Future of Liberal Feminism*. New York : Longman Press.
- Ecevit, Y. (2000). *Çalışma Yaşamında Kadının Emeginin Kullanımı ve Kadın-Erkek Eşitliği "Kadın – Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim. Çalışma Yaşamı ve Siyaset Rapor* (Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12-290).
- Ecevit, Y. (2007). *Çalışma Yaşamında Kadın Emeginin Kullanımı ve Kadın Erkek Eşitliği*. / [www.kulturad.org /images/yildizece.pdf](http://www.kulturad.org/images/yildizece.pdf), adresinden alındı
- Edgell, S. (1998). *Sınıf*. (Ç. Özyiğit, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Edgell, S. (2006). *The Sociology of Work, Continuity and Change in Paid and Unpaid Work*,. Sage Publications.
- Egemen, E. (2023). Marksist Feminist Teorinin İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 117-133.
- Egemen, E. (2023). Marksist Feminist Teorinin İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Kaadın Araştırmaları Dergisi*, 117-133.
- Elizabeth, A. (1997). *Emergent Feminist Technical Communication* (Cilt 6). Technical Communication Quarterly.
- Elser, H., Falconi, A., Bass, M., & Cullen, M. (2018). Blue-collar work and women's health: a systematic review of the evidence from 1990 to 2015. *SSM-population health*(6), 195-244.
- Endeksa. (2025). *Erzincan Eğitim Düzeyi Raporu*. <https://www.endeksa.com/> adresinden alındı
- Engels, F. (1997). *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*. (Y. Fincancı, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F. (2020). *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni*. (Z. Erkol, Çev.) Ankara: Gece Kitaplığı.
- Engels, F., & Marx, K. (1992). *Manifesto of the Communist Party*. USA: Oxford University Press.
- Enloe, C. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*. (B. Kurt, & E. Aydın, Çev.) İstanbul: Çitlenbik Yayınları.
- Erbaş, S. (2018). Varolmanın Dayanılmaz Zorluğu: Kadın Olmak. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-88.
- Erbay, E., & Tuncay, T. (2007). Sosyal Hizmet Bakışıyla Kadın İstihdamı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 25-40.
- Ercoşkun, B. (2019). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Liberalizm. *Akademik Bakış Dergisi*(72), 105-122.
- Erdayı, A. (2012). Beyaz Yakalılarının Tanımlanması Üzerine. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(3), 65-80.

- Erdoğan , S., & Çatak Aşkar, B. (2022). Sosyolojinin Şafağında "Kurucu Anne"yi Aramak: Martineau Sosyolojisinde Irk, Toplumsal Cinsiyet ve Emek. *Sosyoloji Dergisi*, 44, 293-338.
- Eren, A. (2005). Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan . *AÜEHFD*, 95-124.
- Eren, A. (2014). James Steuart: Kapitalist Üretim Tarzının Eleştirel Tahliline Giriş. *Sakarya İktisat Dergisi*, 138-164.
- Erikli , S. (2020). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1).
- Eriş, E. D., Timurcanday Özmen, Ö., & Yanar Bayam, B. (2020). Mavi-Beyaz Yaka Dönemi Bitti mi? İş Yaşamında Alternatif Yaka Renkleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 259-269.
- Erkan Balcı, E. (2020). Aşılamayan Epistemoloji: Postmodern Çağda Evrensel İnsan/ Kadın Haklarını Savunmak. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 931-954.
- Erol, E., Akyol, A., Salman, C., Pınar, E., Gümüşcan, İ., Mısırlı, K. Y., . . . Mutlu, P. (2017). *Suriyeli Göçmen Emeği: İstanbul Tekstil Sektörü Araştırması*. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.
- (2023). *Erzincan İli Hazır Giyim Sektörel Araştırma Raporu*. Erzincan: KUDAKA. <https://kudaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/erzincan-ili-hazirgiyim-sektorel-arastirma-raporu.pdf> adresinden alındı
- Erzincan Valiliği*. (2020). AB ile Kadın Girişimcilerin Geliştirilmesi Projesinin Erzincan Çalıştayı Düzenlendi.: <http://www.erkincan.gov.tr/ab-ile-kadin-girisimcilerin-gelistirilmesi-projesinin-erkincan-calistayi-duzenlendi> adresinden alındı
- Esi, B. (2017). Turkish Textile Industry And Its Development. *Journal of Awareness*, 2(3S), 643-664.
- Etiler, N. (2017). Kesişmeyen Kümeler: Kadın Emeği ve Ücret. . *TTB Mesleki ve Güvenlik Dergisi*, 19-27.
- Eyce, B. (2014). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 223-244.
- Fidan , F. (2000). Kapitalizmin Gelişme Sürecinde Kadının Çok Yönlü Konumu (Medya Örneği). *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 117-132.
- Filet, J., & Souza, A. (1980). Paid Domestic Service in Brazil. *JSTOR*, 35-63.
- Finley, M. (1973). *The Ancient Economy*. Berkeley: University of California Press.
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fıncıoğlu, S. (2018). Modernizme Çok Yönlü Bir Eleştiri ve Frankfurt Okulu. *KARADENİZ*, 37, 49-59.
- Friedrich, J., Lyotard, F., & Habermas , J. (1994). *Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje*. İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Gaag, N. (2018). *Feminizm, Dünyanın Neden Hala Bu Kelimeye İhtiyacı Var*. (B. S. Aydaş, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Gardner, C. (2006). *Historical Dictionary of Feminist Philosophy*. Lanham: Maryland: Scarecrow Press.

- Geçer , H., & Çelik, C. (2017). Kadının Çalışma Hayatına Girmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi(Niğde Örneği). *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(6), 1-30.
- Gedikli, B. (2022). Karl Marx ve Max Weber'de Modernite. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 638-653.
- Gençoğlu, A. (2012). Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emeğin Konumu. *Emek ve Toplum*, 1(1), 98-116.
- Gençtürk, Z. (2022). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(43), 361-394.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (H. Özel, & C. Güzel, Çev.) Ankara: Ayraç Yayını.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara : Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Adres Yayınları .
- Giddens, A., & Sutton, W. (2018). *Sosyolojide Temel Kavramlar* (3.Baskı b.). (A. Esgin , Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gilman, C. (1986). *Kadın ve Ekonomi*. İstanbul: Kaynak Yayınları .
- Gimenez, M. (1975). *Marxism and Feminism* (Cilt 1). A Journal of Women Studies,.
- Gimenez, M. (2005). *Capitalism and the Oppression of Women: Marx Revisited*. Science&Society.
- Gopaldas, A. (2013). Intersectionality 101. *Journal of Public Policy & Marketing*, 90-94.
- Göka, E. (2006). *İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler Kimlikler*. Ankara: Aşına Kitapları.
- Gökçe , B. (2013). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*,. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Gönüllü Atakan, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bakım Emeği. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 125-136.
- Görgün Baran, A. (2021). *Feminizmin Gelişim Serüveni: Dalga Yerine Kuşak Diyelim mi?* e <https://kockam.ku.edu.tr/feminizmin-gelisim-seruveni-dalga-yerine-kusakdiyelim-mi-aylin-gorgun-baran/> adresinden alındı
- Görgün, B. (2012). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Göymen, A. (2007). *Hegel Ve Marx'ın Tarih Anlayışlarının Karşılaştırılması (yayınlanmamış yüksek lisans tezi)*. Ankara: Ankara Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, .
- Gözgü , F., & Mutioğlu, H. (2012). Tolumun Değişen Yüzü: Bilgi Toplumu ve Bilişim Kültürü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 465-476.
- Guy-Evans, O. (2023). *Intersectional theory in sociology*. <https://simplysociology.com/intersectional-theory.html> adresinden alındı
- Güdek Gölçek, Ş. (2019). Neoliberal Politikaların Türkiye’de Kadın İstihdamına Etkisi. *Sosyoekonomi*, 27(41), 129-150.

- Gültekin, M. (2022). Türkiye’de Ücretli ve Ücretsiz Emek Ekseninde Kadınlarla Erkeklerin Hem Kendi İçlerindeki Hem de Kendi Aralarındaki Eşitsizlikler. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 14(2), 33-55.
- Güneş, A. (2021). Kesişimsellik Yaklaşımı ağılamlında Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 35 Sayılı Kararı'nın Analizi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(3), 1739-1771.
- Güneş, F. (2015). Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılığı Ödenmeyen Kadın Emegi. *türk tabipleri birliği mesleki sağlık ve güvenlik dergisi*.
- Güneş, F. (2017). Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 245-256.
- Güneş, H. (2018). Feminist Akımlarda Aile. *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 142-153.
- Günindi Ersöz, A. (2015). Özel Alan/ Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(18), 80-102.
- Gürel, E., & Nazlı, A. (2019). Dijital Aktivizm: Change.org Kampanyaları Üzerine Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 187-206.
- Habermas, J. (2004). *Kamusal Alan*. (M. Özbek, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (5.Baskı b.). (T. Bora, & M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hafeez, A., & Ahmad, E. (2002). Factors Determining The Labour Force Participation Decision Of Educated Married Women In A District Of Punjab. *Pakistan Economic and Social Review*, 1, 75-88.
- Hamzaoglu, M., & Konuralp, E. (2019). Geleneksel Toplumlarda Namus Olgusu ve Namus Cinayeti: Türkiye Örneği. *İstanbul Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(18), 51-65.
- Hanbay Çakır, E. (2011). Kadın İstihdamında Yerel Yönetimlerin Rolü Görevleri ve Sorun Alanlar. *Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları*. Ankara: TEPAV Kadın Emegi Konferansı.
- Hancıoğlu, H. (2016). Gelenek Üzerine. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 175-188.
- Hancock, A.-M. (2007). *When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm* (Cilt 5). Perspectives on Politics.
- Hartman, H. (2006). *Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hartmann, H. (1981). *The Family as the Locus of Gender* (Cilt 6). Class and Political Struggle; The Example of Housework.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
- Harvey, D. (2010). *The Enigma Of Capital: And the Crises of Capitalism*. Oxford University Press.
- Hekman, S. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve bilgi: Postmodern bir feminizmin öğeleri* (1. b.). (B. Balkız, & Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

- Heywood, A. (2010). *Siyasi İdeolojiler* (2.Baskı b.). İstanbul: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset* (2.Baskı b.). (B. B. Özipek, B. Şahin, & M. Yıldız , Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Holmstrom, N. (1984). *A Marxist Theory of Women's Nature*. Ethics.
- Hooks, B. (1981). *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism* . Boston : South End Press .
- Hooks, B. (1986). *Sisterhood: Political Solidarity Between Women*. Feminist. <https://doi.org/10.2307/1394725> adresinden alındı
- Hooks, B. (1990). *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. London: Pluto Press.
- Hooks, B. (2015). *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. New York: Routledge.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir*. İstanbul: Bgst Yayınları .
- Horrell, S., & Humphries, J. (1995). *Women's Labour Force Participation and the Transition to the Male- Breadwinner Family*. The Economic History Review.
- Huberman, L. (1974). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (M. Belge , Çev.) İstanbul: Bilim Yayınları.
- İçigen, M. (2021). Modernleşme Sürecinde Kadın ve Erkeğin Mutfaktaki Rollerinin Değişimlerinin İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 17-31.
- İkcaracan, İ. (2015). Feminist Politik İktisat ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Türkiye'de Kadın İstihdamı Sorununa Farklı bir Yaklaşım. A. Makal, & G. Tokgöz (Dü) içinde, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın emeği* (s. 169-183). Ankara: İmge Kitapevi.
- ILO. (2000). *ABC Of Women Worker's Rights And Gender*. Cenevre: Equality.
- ILO. (2020). *Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü Türkiye Uygulaması*. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/---rogeneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_756659.pdf adresinden alındı
- İmançer, D. (2002). Feminizm ve Yeni Yönelimler. *Doğu Batı Dergisi-Dünya Neyi Tartışıyor?-II Yeni Düşünce Hareketleri*(19), 155-176.
- İnalcık, H. (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi: Üzerine Araştırmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnce , M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 294-319.
- İnceoğlu, İ. (2012). Küresel Kadın Hareketleri ve Alternatif Küreselleşme Söylemlerine Feminist Müdahaleler. *Fe Dergi*(1), 112-122.
- İpek, S. (2023). Kapitalizm ve Sosyal Adalet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 7(12), 72-81.
- Jackson, S., & Scott, S. (2002). "Introduction: The Gendering of Sociology" *Gender: A Sociological Reader* içinde. (S. Jackson, & S. Scott, Dü) Abingdon: OX: Routledge.
- Jaggar, M. (1983). *Feminist Politics and Human Nature*. Maryland, Rowman & Littlefield Publishers.

- Kaplan, A. (2018). *Marksist Feminizm*. <https://www.academia.edu/41346308>. adresinden alındı
- Kaplan, A. (2018). *Marksist Feminizm*. <https://www.academia.edu/41346308>. adresinden alındı
- Kaplan, M. (2011).Kaplumbağa'nın Özgürlüğü: Kadınlar ve Ev İçi Emek. *Folklor/Edebiyat*, 17(65), 163-172.
- Kara , N. (2006). Feminizm(ler)in Toplumsal Hareket Olarak Medyada Yansı(ma)sı. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-33.
- Kara, H. (2021). Toplumsal(ın) Yeniden Üretim Krizinde Mekan-Zamansal Sınırlar, Geçişler ve Yanıtlar: Güvencesizleşme, Bekleme ve Genç Emegi. *Praksis Dergisi*, 91-115.
- Karabağ, İ. (2015). Aydınlanma İdeolojisinin Dile Yansımaları: J. C. Gottsched ve J. C. Adelung'un Dil Üzerine Düşünceleri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 31-47.
- Karabıyık, İ. (2012). İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılma Sorunu. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 1282-1310.
- Karadeniz, O., & Yılmaz, H. (2018). İş Dünyasında Kadın. *Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu*, 3.
- Karadeniz, V., & Altınbilek, M. (2018). Erzincan İlinin Topografik Analizi ve İdari Sınırlar İlişkisi, Bazı Sorunlar. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 283-304.
- Karadoğan, E. (2018). Küreselleşmenin Kadın Emegi Üzerindeki Etkileri ve Kadınların Geliştirdikleri Direniş Stratejileri. *HOMENET Çalışma Ortamı Dergisi*, 21-24. <https://calismaortami.fisek.org.tr/icerik/kuresellesmenin-kadin-emegi-uzerindeki-etkileri-ve-kadinlari-gelistirdikleri-direnis-stratejileri-homenet/> adresinden alındı
- Karakaya, H. (2018). Görünmez Emek ve Ev Kadınlar. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 73-94.
- Karakaya, H., & Cihan, Ü. (2017). Toplumsal Yapı, İktidar ve Kadın Bedenin Kuruluşu. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5-17.
- Karakuş Öztürk, H. (2017). Mary Wallstonecraft'ın Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi Kitabında Rousseau Eleştirisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 471-485.
- Karlı, E. (2019). Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Kaya, G. (2018). Azgelişmiş Bölgenin Tekstil Sektöründe Kadın İşçi Olmak: Adıyaman Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1502-1517.
- Kaymaz , İ. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(46), 333-366.
- Kaypak , Ş., & Kahraman, M. (2016). Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 298-315.

- Kaypak, Ş. (2013). Modernizm'den Postmodernizme Değişen Kentleşme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 80-95.
- Kemahlı Garipoğlu, F., & Sezer Şanlı, A. (2021). Etnisite, Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset İlişkisini, Erzincan'da Lom/"Poşa" Kadınlar Üzerinden Değerlendirmek. *KAÜİİBFD*, 12(23), 479-508.
- Kemahlı Garipoğlu, F., Yıldız Karakoç, D., & Sezer Şanlı, A. (2023). Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamından Hareketle Kentsel Mekana İlişkin Baskı Dinamiklerini Düşünmek: Türkiye'de Kadınların Kent Deneyimleri Üzerine Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1136-1164.
- Kılıç, R. (tarih yok). Sanayi Devrimlerinin Serüveni: Endüstri 1.0'dan Endüstri 5.0'a. *Takvim-i Vekayi*, 276-291.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış. D. Özkan (Dü.) içinde, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kirkegaard, I., & Larsen, K. (2011). *Motivation of Blue and White Collar Employees*. Aarhus: Aarhus School of Business and Social Sciences.
- Kızılcılık, S., & Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitapevi.
- Koca, B. (2014). *Çalışma Hayatı ve Kadın*. https://www.academia.edu/4796744/%C3%87ALI%C5%9EMA_HAYATI_VE_KADIN adresinden alındı
- Kocacık, F., & Ayan, S. (2011). Türkiye'de Tekstil Alanında Çalışan Kadınlar ve Sorunları: (İstanbul-Adana-Denizli-Sivas ve Tekirdağ İli Örnekleri). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 464-483.
- Kocacık, F., & Gökkaya, V. b. (2005). Türkiye' de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Koç , Y. (2013). *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık (Dünden Bugüne)*. İstanbul: Kaynak Yayınları .
- Koç, E., Şenel, M., & Kaya , K. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları. *Engineer and Machinery*, 59(690), 1-26.
- Koç, Y. (1998). *Sendikacılık Tarihi*. Ankara: Türk-İş Eğitim Yay.
- Kofman, E., & Raghuram , P. (2015). *Gendered Migrations and Global Social Reproduction*,. London : Palgrave Macmillan.
- Kolay, H. (2015, Nisan). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. (3), 5-11.
- Kolay, H. (2015). Kadın Hareketlerinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. *EMO Kadın Bülteni*(3.), 5-11.
- Koloğlu, H. (2019). Yerel Yazılı Basında Çalışan Kadın Gazetecilere Yönelik Mobbing ve Mücadele Yöntemleri: Antalya Örneği (Yüksek Lisans Tezi). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya* .
- Kopuk, B., & Taşoğulları , G. (2019). Çalışma Yaşamında Kadın ve Sendika İlişkisi. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1).
- Koray, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Sol Feminist Bir Eleştiri. *Çalışma ve Toplum*(29), 13-54.

- Korkmaz , H. (2022). *Gurbette Dindarlık Boşanma İlişkisi (Almanya Örneğinde)* (1. b.). Ankara: İlahiyat.
- Korkmaz , H. (2022). Modern Dönemde Geleneksel Kültür Kodlarının/Ataerkil Yapının Aile Hayatına Yansıması. *ANTAKİYAT*, 5(1), 54-71.
- Korkmaz, A., & Başer, M. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. *STED*, 28(1).
- Kozlu , D. (2009). Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1-15.
- Köksal , T. (2022). Modernleşme ve Kimlik. *Mavi Atlas*, 605-612.
- Küçük, M. (2000). *Modernite Versus postmodernite*. Vadi Yayınları .
- Küçük, M. (2015). Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma,. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-17.
- Landes, J. (1993). *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*,. Ithaca: Cornell University Press, .
- Lebowitz, M. (2006). *Kapital'in Ötesi Marx ve İşçi Sınıfının Politik İktisad*. (A. Geniş , Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Lipietz, A. (1985). *The World Crisis: the Globalisation of the General Crisis of Fordism*, (Cilt 16). Bulletin. <https://core.ac.uk/reader/286045850> adresinden alındı
- Lokaneeta, J. (2001). *Alexandra Kollontai and Marxist Feminism*. (Cilt 36). Economic and Political Weekly.
- Lutz, H., Vivar, M., & Supik, L. (2011). Framing Intersectionality: A Introduction. H. Lutz, M. Vivar, & L. Supik (Dü) içinde, *Framing Intersectionality: Debates on a Multi-Faceted Concept in* (s. 1-22). Ashgate Publishing.
- MacKinnon, A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. (T. Yöney, & S. Yücesoy, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- MacKinnon, C. (1987). *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Cambridge: Harvard University Press.
- MacKinnon, C. (2020). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. (T. Yöney, & S. Yücesoy, Çev.) İstanbul: Metis.
- Makal, A. (2010). Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emegi. *Çalışma ve Toplum*(2).
- Marks, K., & Engels , F. (2003). *Komünist Parti Manifestosu*. İstanbul : Eriş Yayınevi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara : Bilim ve Sanat Yayınları .
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Bilim Sanat Yayınları.
- Marx, K. (1904). *A Contribution to the Critique of Political Economy*. (N. Stone, Çev.) Chicago: Charles H. Kerr & Company.
- Marx, K. (2004). *Kapital*. (A. Bilgi, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politikinin Eleştirisi* (Cilt 1). (M. Selik, & N. Satılğan , Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

- Marx, K. (2013). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi* (Cilt 1 (Sermayenin Üretim Süreci)). (Özalp, & M., Çev.) Yordam Kitap.
- Marx, K. (2015). *Yahudi Sorunu*. İstanbul: Altıkırıkbeş Yayın.
- Marx, K., & Engels, F. (1998). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. (M. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., Engels, F., & Lenin, V. (1992). *Kadın Ve Aile*. Sol Yayınları.
- Mathew, P. (1985). *Exploitation of Women Labour: An Analysis of Women's Employment in Kerala*. Social Scientist.
- Meder, M. (2001). Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 72-81.
- Mellor, M. (1997). *Feminism and Ecology*. New York: New York University Press.
- Mermutlu, A., & Taş, Çetin, F. (2023). Radikal Feminist Kuram ve Annelik Söylemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 163-176.
- Metin, A. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası Ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 74-92.
- Metin, T. (2013). Etnik ve Dini Kimliklerin Kadınların Siyasete Katılma Biçimi Üzerindeki Etkisi: Hakkâri Kadınlar Örneği (Yüksek Lisans Tezi). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı*.
- Mill, J. (1987). Kadınların Köleleştirilmesi. *Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler* (Ş. Tekeli, Çev., s. 64-67). içinde İstanbul: Afa Yayınları.
- Mitchel, A. (1993). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitchell, J., & Oakley, A. (1998). *Kadın ve Eşitlik*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Mojab, S. (2021). *Marksizm ve Feminizm* (2. b.). (F. Hülügü, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Molyneux, M. (2008). *Ev Emeği Tartışması ve Ötesi. İçinde: G Acar-Savran ve N. Tuna Demiryontan (der) Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Yayıncılık .
- Mourgeon, J. (1990). *İnsan Hakları* . İstanbul: İletişim Yayınları .
- Munro, A. (2009). *Kadınlar İş ve Sendikalar. İçinde: E.Ateş (der) Kadınlar ve Sendikalar* . İstanbul: Hava-İş.
- Mustafayeva, L. (2013). İş Aile Çatışmalarının Hayat Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Türkiye ve İngiltere'deki Akademisyenlerin Karşılaştırılması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), 127-145.
- Nalbant, F., & Korkmaz, T. (2019). Feminist Teori Temelinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 165-186.
- Nash, J. (2008). *Re-thinking Intersectionality* (Cilt 89). Feminist Review.
- Nash, J. C. (2011). *Home truths' on Intersectionality* (Cilt 23). Yale JL & Feminism.
- Nasr, S. (1966). *İdeals and Realities of İslam*. Londra: Allen and Unwin.
- Nasr, S. (1995). *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*. (Ş. Yalçın, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nicholson, L., & Seidman, S. (1995). *Social Post-modernism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Notz, G. (2018). *Feminizm*. (S. D. Çetinkaya, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Nya, A. (1988). *Feminist Theory and the Philosophies of Man*. Ankara: Londra ve New York .
- Oakley, A. (1974). *Woman's Work: The Housewife, Past and Present*. New York: Pantheon Books.
- Odabaş, U. (2018). Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas. *ATASOBED*, 22(Özel Sayı), 2051-2066.
- Okay, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımının Kadınların Emek Piyasasına Katılımına Etkisi. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12-33.
- Okin, S. M. (1980). *Women in Western Political Thought*. London: Virago Press.
- Oktay, E. Y., & Özmen , İ. (2023). Türkiye’de Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınların Sorunları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 73-86.
- Omay, U. (2011). Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar. *Çalışma Ve Toplum*, 3(30), 137-166.
- OpenStax. (2022). *Feminism and Sexism. In Introduction to Sociology 3e (Section 11.2)*. Howard Community College Pressbooks : <https://pressbooks.howardcc.edu/soci101/chapter/11-2-feminism-and-sexism/> adresinden alındı
- Ortiz, D. (1995). Feminisms and the Family. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 18(2).
- Öngen , T. (2002). Maarx ve Sınıf. *Praksis*, 9-28.
- Öymen, G., & Çiligül, B. (2022). Dijital Marka Aktivizminde Hashtag Feminizmi Kavramı: 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Femvertising Stratejileri Üzerine Göstergebilimsel Bir Analiz. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(22), 341-367.
- Öz, R., & Aksel Durmuş, E. (2024). Judith Butler’a Göre Kadının Özneliği Problemi. *ETÜSBED*, 18, 128-139.
- Özbay, F. (1984). Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması. N. Erder (Dü.) içinde, *Türkiyede Ailenin Değişimi* (s. 35-64). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Özçatal, E. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çanakkale Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21-39.
- Özdemir, Z., Noyan Yalman, İ., & Bayrakdar, S. (2012). Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 115-122.
- Özer , Ö. (2019). Sanayi Devrimi Sonrası Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Kent Mekanına Etkisi (Final Ödevi). *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehircilik Doktora Programı*, 1-10.
- Özer Dal, Y. (2001). Liberal Eşitlik Anlayışı ve Ulusal Mekanizmalar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*.
- Özgün , Y. (2011). Açılış Konuşması. *Kadın Emegi Konferansı: Ücretli-Ücretsiz Emek Kıskaçında Kadın*, (s. 11-16). www.sosyalistfeministkolektif.org adresinden alındı

- Özkalp, E., & Kirel, Ç. (2011). *Örgütsel Davranış*. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimse Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Öztürk , M. (2013). Sendikal Demokrasinin Örgütlü Hareketler Açısından Önemi. *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 269-285.
- Özüdoğru, B. (2018). Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 304-319.
- Özveri, D. (2009). *Feminist Teorinin Gelişim Sürecinde Uluslararası İlişkilere Bakışı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme* (1. b.). (H. Çomak, Dü.) Kocaeli: Umutepe Yayınları.
- Özyurt , C. (2014). Marx 'ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 207-240.
- Pamuk, Ş. (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*. Ankara : Yurt Yayınları .
- Parry , M. (2010). Betty Friedan: Feminist Icon and Founder of the National Organization for Women. *American Journal of Public Health*, 100(9).
- Pearson , R. (1992). *Gender Issues in Industrialization*. (T. Hewit, Dü.) Industrialization and Development.
- Pelizzon, S. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti?* (İ. Sadi, & C. Somel , Çev.) İstanbul: İmge Yayınları.
- Perşembe , E. (2003). Modernlik ve Postmodernlikte Din Problemi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 159-181.
- Phizacklea, A. (1983). *In the Front Line One Way Ticket, Migration and Female Labour içinde*. (A. Phizacklea, Dü.) Boston: Routledge.
- Quataert, D. (1999). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. (T. Güney , Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ritzer, G. (2007). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Singapore: Blackwell Publishing.
- Rorty , R. (1995). *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*. (A. Türker , & M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Runyan, A. (2018, Kasım-Aralık). *Kampüste Cinsiyet*. Kesişimsellik Neden Önemlidir: <https://www.aaup.org/article/what-intersectionality-and-why-it-important> adresinden alındı
- Ruşen , K. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sabir , M. (2015). *Gender Inequality in Labour Force Participation: An Empirical Investigation*. The Pakistan Development Review.
- Sachs , J. (1999). "Twentieth-Century Political Economy: A Brief History of Global Capitalism. *Oxford Review of Economic Policy*, 15(4), 90-101.
- Sadıkoğlu, S. ((t.y)). *Modernizm Nedir Özellikleri Nelerdir? Soner Sadıkoğlu*. <https://www.sonersadikoglu.com/modernizm.html> adresinden alındı
- Sağ, V. (2001). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 9-23.
- Sağlık, B., & Çelik, Y. (2018). Küreselleşen Çalışma Hayatında Kadının Rolü. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 95-120.

- Sancar, M. (2001). *Demokrasi- İnsan Hakları- Hukuk Devleti: Zorlu Bir Birlikteliği Çözümleme Denemesi*. Toplum ve Bilim.
- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sarıgöl, P. (2020). Kesişimsellik Teorisi ve Farklılıkların Feminizmi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 6, 331-352.
- Sarışın , M. (2022). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetin Yeni Yüzü: Dijital Şiddet. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 257-285.
- Savran, G., & Demiryontan, N. (2012). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları .
- Schroeder, S. K. (2007). *Popüler Feminizm*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Scott, C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. Londra : Yale University Press.
- Scott, J. (1986). *Gender: A Useful Category of Historical Analysis* (Cilt 91). The American Historical Review.
- Seçgin, L., & Tarı Selçuk, K. (2023). Sanal Ağların Distopyası: Kadına Yönelik Dijital Şiddet . *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi* , 203-217.
- Segal, L. (1990). *Ağır Çekim. Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*. İstanbul : Ayrıntı Yayınları .
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları .
- Seyrekbasan, A. M. (2022). Milliyetçilik, Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ekseninde Kadın Bakış Açısı. *KÜSBD*, 559-577.
- Shields, S. (2008). *Gender: An Intersectionality Perspective* (Cilt 59). Sex Roles.
- Sifil, E. (2012, 01 22). İslam'ı Moderniteye Uydurmak Yanlış. (M. Kılıç , Röportaj Yapan) Yeni Şafak Gazetisi, Pazar Eki.
- Sırım , V., & Kapçak, S. (2021). Geçmişten Günümüze Türk Kadın Emeğinin Değişim ve Gelişim Süreci. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 12-35.
- Sivil Sayfalar*. (2017, Mayıs 30). Kesişimsellik ve Feminizm: <https://www.sivilsayfalar.org/2017/05/30/kesisimsellik-ve-feminizm> adresinden alındı
- Slaterry, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*. . İstanbul: Sentez Yayıncılık .
- Slaterry, M. (2015). *Sosyolojide Temel Fikirler* (7. b.). (Ü. Tatlıcan , & G. Demiriz, Dü) İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Smith, A. (1997). *Ulusların Zenginliği*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Zenginliği* (3 b., Cilt 2). (M. Akad, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Solmaz , B. (2011). Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(32), 35-58.
- Sosyal Bilimler Vakfı. ((t.y)). *Modern Toplum*. Sosyal Bilimler Vakfı Sözlük: <https://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/sozluk/modern-toplum/> adresinden alındı
- Soyak , A. (2017). Teknolojiye Dayalı Sanayileşme: Sanayi 4.0 ve Türkiye Üzerine Düşünceler. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 68-83.

- Soyseçkin, İ. (2015). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Sosyal Refah Uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 245-270.
- Stalin, J. (1978). *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm*. Bilim Sosyalizm.
- Standing, G. (1989). *Global Feminization Through Flexible Labor* (Cilt 17). World Development.
- Standing, G. (2014). *Prekarya “Yeni Tehlikeli Sınıf”*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stanley, L. (2013). *Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology*. London: Routledge.
- Stanton, E. (1987). 1854’te New York Eyaleti Yasam Meclisi’nde Yapılan Konuşma. Ş. Tekeli (Dü.) içinde, *Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler* (E. Ergin, Çev., s. 86-92). İstanbul: Afa Yayınları .
- Suğur, S. (2005). Türkiye’de Tekstil Sektöründe Kadın Emeği ve Değişen Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 47-68.
- Sultana, A., & Altay, S. (2019). Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 417-427.
- Şahin, Ç. (2018). Türkiye’de Kadın Göçmen İşçilerin Durumunun ‘Emek-Sermaye Çatışmasında’ Yeniden Değerlendirilmesi*. *Çalışma ve Toplum*, 2155-2192.
- Şahin, E. (2013). *Batı’da ve Türkiye’de Kadın Hareketleri ve Feminizm*. Ankara: Ürün Yayınları .
- Şahin, F. (2006). Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Ankara Üniversitesi, Ankara* .
- Şahin, H. (2015). İşçi Hareketine Tarihsel Bir Bakış: Dünden Bugüne Yaşanan Dönüşümlerin Yapısal Bir Analizi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(1).
- Şahin, M. (2019). Kültür Aktarımında Toplumsal Cinsiyetin Rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 6(11), 233-249.
- Şahin, Z. (2021). Siyasi Partilerin Kadına Yönelik Politikalarının\ Vaatlerinin Feminist Perspektiften Analizi: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Genel Seçim Beyannameleri Özelinde Bir İnceleme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 10(19), 61-86.
- Şahinoğlu, T., & Batu Ağırkaya, M. (2021). Kadın İstihdamını Etkileyen Unsurlar ve Bu Unsurların Demografik Özelliklerle İlişkisi: Erzurum İli Örneği. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 398-421.
- Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm*. Ankara : İmge Yayınları .
- Şenel, A. (2008). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları .
- Şengül, T. (2001). *İşçi hareketi ve Kent Mekânı*. Praksis.
- Şimşek , O. (2002). Sanayi Sonrası Süreçte Türk Çalışma Hayatındaki Değişme Dinamikleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 139-173.
- Şimşek, A. (2013). *Türkiye’de Modernleşme, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Hakları*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Giyim Üretim Teknolojisi, Tekstil Lifleri*. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Tekstil%20Lifleri.pdf adresinden alındı

- Tansel , A. (2002). İktisadi Kalkınma Ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye’’den Zaman-Serisi Kanıtları ve İllere Göre Yatay Kesit Kestirimleri. *ERC Working Papers in Economics*.
- Tarhan, S., Gündüz, Ç., & Kılıç , H. (2014). Cinsiyet Kalıp Yargılarının Aşılmasında Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri. S. Doğan (Dü.) içinde, *Benim Madam Curie ’m Eğitici El Kitabı*. Ankara: MG Yapım, Ajans, Halkla.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.
- Taş, H. (2019). *Postmodernlik ve Muhafazakarlık (Yüksek Lisans Tezi)*. Gaziantep Üniversitesi.
- Taşdelen, V. (2009). *Antik Kentlere Doğru*. Hece.
- Taşdemir, S. (2024). Kadın Emeğinin Üretim ve Yeniden Üretim Süreçlerindeki Yerine Yönelik Bir Sorgulama. *İMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(6), 136-149.
- Tekin, N., & Demirel Değirmenci, S. (2022). Ataerkil Kültürde Kadın, Erkek ve Toplum İlişkisi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 12, 187-198.
- (2014). *Tekstil Ve Hazır Giyim Sektör Raporu*. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Therborn, G. (2006). *Frankfurt Okulu*. (E. Bağce, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları,.
- Thorsten, D., & Lie, A. (2009). *Neoliberalizm Nedir? Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Tiryaki Yenilmez, D. (2023). Türkiye’de Kadınların Kayıt dışı İstihdamı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 137-147.
- Tok, N. (2014). *Siyasal İdeolojiler*. (H. Çetin , Dü.) Ankara: Orion Yayınları.
- Toksöz , G. (2023). Kapitalizmin İşgücü Talebi ve Göçmen Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*, 4(79), 3049-3072.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları .
- Tong, P. (2006). *Feminist Düşünce*. (Z. Cırhhinoğlu, Çev.) İstanbul: Gündoğan.
- Tong, R. (2009). *Feminist Thought: A More Comprehensive İntroduction(3rd ed.)*. Westview Press.
- Tong, R., & Botts, T. (2021). *Feminist Düşünce*. (B. Aydaş, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Topalhan, T., & Aksungur , M. (2019). Toplum Yapısı İçerisinde Çalışma Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Yaşanan Dönüşümler. *International Journal of Social Sciences Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(16), 1-23.
- Topçu, E. (2019). *Marx’ın Bir Başka Açıdan Okunması: Marksist Feminizm (Cilt 270/271/272)*. Hece.
- Toprakçı Alp, G., & Aksoy, B. (2021). Bilim, Teknoloji ve Kadın: Çalışmanın Geleceğine Dair Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 248-264.
- TUİK. (2017). *Aile Yapısı Araştırması*. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> adresinden alındı
- Tura, N. (1998). *Proleter Aile Nasıl Kurulur*. Sınıf Bilinci.

- TÜİK. (2023). *Türkiye İstatistik Kurumu*. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı. 05 14, 2025 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı
- Tür , Ö., & A. Koyuncu, Ç. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 3-24.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük* (9.Baskı b.). Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye İstatistik Kurumu*. (2025, 05 14). 2021 Yılı İşgücü İstatistikleri: TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=isgucu-istatistikleri-2021-45645&dil=1> adresinden alındı
- Türkiye İş Kurumu. (2023). *İşgücü Piyasası Araştırması Erzincan İli 2023 Yılı Sonuç Raporu*. Erzincan. <https://media.iskur.gov.tr/88107/erzincan.pdf> adresinden alındı
- Türkoğlu Üstün, K. (2020). Kadının Ücretsiz Bakım Emeğinin Azaltılması Kapsamında Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetlerine Erişim (Kreş) Hakkı. *Çalışma ve Toplum*(3), 1557-1590.
- Twomey, J. (2001). *May Craig Journalist and Liberal Feminist* (Cilt 27). Journalism History.
- Uçkaç, A. (2019). Neoliberalizm ve Küreselleşmenin Eğitim Üzerindeki Etkisi. *Mülkiye Dergisi*, 43(4), 785-809.
- Uçkan, B. (2013). İşçi Sınıfı ve İşçi Sendikaları. “*Endüstri İlişkileri*. içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ulaşkın, Ş. (2023). Klasik Sosyal Teoride Emek ve Özgürlük İlişkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 31–41.
- Uluocak, Ş., Gökulu, G., Bilir, O., Karacık, E., & Özbay, D. (2014). *Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddet*. Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.
- Umutlu , S., & Öztürk, M. (2020). İş Yaşamında Kadın ve Karşılaştığı Sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 297-306.
- UN Women. (2023). 03 30, 2025 tarihinde alındı
- Urhan, B. (2009). Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadın Örgütlenmeleri. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2(21), 83-110.
- Urhan, B. (2015). Sendika İçi Demokrasi ve Sendika İçi Kadın Örgütlenmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*,(69), 29-58.
- Urhan, B. (2015). Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş bölümü ve İşçi Sendikalarında İzdüşümleri. . *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 22-29.
- Usta, A. (2018). Aydınlanma Düşüncesine Kısa Bir Bakış. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*(1), 74-90.
- Uyanık, S., & Çelikel, D. C. (2019). Türk Tekstil Endüstrisi Genel Durumu. *Teknik Bilimleri Dergisi*, 9(1), 32-41.
- Uyanık, S., & Oğulata, R. (2013). *Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sanayiinin Mevcut Durumu ve Gelişimi* (Cilt 20).
- Uygun , O. (2000). *İnsan Hakları Kuramı*. (K. Tankuter, Çev.) İstanbul: Cogito Yapı Kredi Yayınları.

- Uygun Aytemiz, B. (tarih yok). Toplumsal Cinsiyet ve Edebiyat. *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, 61-80. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış. *Mukaddime* (s. 1-18). içinde
- Ünlü, S. (2023). Toplumsal Cinsiyetin Bulanık Suları: Kimlik, Beden ve Cinsel Fark Üzerinden Bir Yaklaşım. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 117-134.
- Ünlü, S. (2024). Ev İçi Ücretsiz Emeği Cumhuriyet'in Kadın İdealiyle Okumak. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1-24.
- Üstün, K., & Süren, A. (2022). Feminism, Historical Origins Of Feminism And Basic Concepts. *World Journal of Human Sciences*(2), 151-169.
- Vargün, B., & Tekin, Ü. (2012). Aile Kurumu Çerçevesinde Töre Ve Namus Cinayetleri. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 8(31), 101-117.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56.
- Vatter, D. (2000). *Cins Bakışı Sözlüğü*. (E. Kürkcü, Çev.) İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Vogel, L. (2003). *Marksist Teoride Kadın*. (M. Öngören , Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
- Vogel, L. (2008). *Historical-Critical Dictionary of Marxism*. Historical Materialism.
- Walker, D., & Gray, D. (2007). *Historical Dictionary of Marxism*,. Toronto: Scarecrow Press.
- Wallstonecraft, M. (2007). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (D. Hakyemez, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Walters, M. (2009). *Feminizm* (1. b.). İstanbul: Dost Ev.
- Waters, M. (1995). *Globalization*. London : Routledge.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. (T. Parla , Çev.) İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Wilson, B. (2015). *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar içinde*. (M. Kirman, & İ. Çapcıoğlu, Dü) Ankara: Otto Yayınları.
- Wright, E. (1993). *Explanation and Emancipation in Marxism and Feminism* (Cilt 11). Sociological Theory.
- Wright D'Arusmont, F. (1972). *Course of Popular Lectures*. New York: Arno Press
- Yalçın, E. (2019). Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelemesi. *Emek ve Toplum*, 8(20), 158-179.
- Yaman, M. (2018). Suriyeli Kadın “Mültecilerin” Emek ve İstihdam Koşulları. *Toplum ve Hekim*, 33(4), 306-313.
- Yardımcı Geyikçi, Ş., & Çil, U. (2019). Modernleşme Teorisini Yeniden Düşünmek: Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi İlişkisine Eleştirel Bir Bakış. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2996-3022.
- Yaşar Coşkun , S. (2022). Türkiye'de ve Dünya'da Kadının İnsan Hakları. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 4(20), 77-94.

- Yaşlıoğlu Toplu, D. (2021). İş Bölümünün Evrimi: Antik Çağdan Klasik Yönetim Düşüncesine Bir İnceleme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 181-191.
- Yavuz, K., & Ertem, A. (2021). Türk Toplumunda Kadının Statüsüne Genel Bir Bakış. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1(1), 69-82.
- Yavuzçehre, P. (2014). Tekstil Sektöründe Çalışan Kentli Kadın İşçilerin Yoksulluk Halleri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 5(1), 22-37.
- Yayla, A. (1998). *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yayla, A. (2003). *Siyasi Düşünce Özgürlüğü*. Ankara : Liberte Yayınları.
- Yazgan, P., Yücesahin, M., & Atila Demir, S. (2017). Türkiye'deki Ev İşçisi Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Temelli Söylemin Eleştirel Analizi: kadınarkulubu.com Örneği. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 175-207.
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal Değişim Durumunun Şiddet Biçimiyle İlişkisi: ABD/Avrupa- Türkiye Karşılaştırması . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 350-369.
- Yazıcı, N. (2020). Kadınların Sesinden Kamusal Alanda Toplumsal Cinsiyet Söylemi: Türkiye'de 8 Mart Kutlamaları . *Kent Araştırmaları Dergisi*, 1657-1675.
- Yenihan, B., & Cerev, G. (2016). Sendikalı Kadınlar ve Yaşadıkları Sorunlar:Kocaeli-Gölcük'de Kamu Çalışanları Sendikaları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(4).
- Yıldırım, S. (2019). "Kadın Bakış Açısına Göre Doğu Ve Batı Dilleri Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerine Bir Karşılaştırma". Erzurum: Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, S. (2019). The Importance of Women's Experience in Feminist Studies: The Case of Simone de Beauvoir. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 145-150.
- Yılmaz , A., Bozkurt, Y., & İzci, F. (2008). Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İş görenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma,. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 89-114.
- Yılmaz , M. (2012). Popüler Kültürde Kadın Kütüphanecilerin İmajı: Feminist Bir Yaklaşım. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(3), 548-563.
- Yılmaz , S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Günlük Hayattaki Yansımaları: Çorum/Alaca Örneği. *İMGELEM*(2), 1-21.
- Yılmazbilek, M. (2018). Kadın Özgürleşmesinde Feminist Bilinç Oluşturma Süreci Olarak Farklı Bir Yaklaşım: Meditasyonu Tartışmak. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 96-103.
- Yurdakul, Ç. (2018). Marx'ın Tarih Anayışı: Tarihsel Materyalizm. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 1-19.

EKLER

EK-1.: Araştırma İzni

T.C
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ETİK KURULU KARARI

Ek-2

Etik Kurul Toplantı Tarihi	22/11/2023
Protokol No	10/15
Araştırma Başlığı	Kesişimsel Yaklaşımı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın İşçilerin Sorunlarının Değerlendirilmesi: Erzincan İli Örneği Tekstil İşçisi Kadınlar
Araştırma Türü	Nitel-Diğer (Derinlemesine görüşme)
Araştırmacılar	Dr. Öğr. Üyesi Funda KEMAHLI GARIPOĞLU (Sorumlu Araştırmacı) Nisagül YILDIZ (Araştırmacı)
Karar	Başvuru dosyanıza ait araştırmanız etik açıdan uygun bulunmuştur.
Açıklama:	1. Etik Kurul Onayı, uygulama ve/veya veri toplama için araştırmacının ilgili kurum veya kuruluşlardan izin alma sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. 2. Kurul üyelerine ait araştırma önerileri görüşülürken, ilgili yönerge gereğince, öneri sahibi üye görüşmelere katılmamış ve oy kullanmamıştır.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Haydar EFE
İnsan Araştırmaları Sosyal ve Beşeri Bilimleri
Etik Kurul Başkanı

EK-2.: Araştırma Soruları

“Kesişimsellik Yaklaşımı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın İşçilerin Sorunlarının Değerlendirilmesi: Erzincan İli Örneği Tekstil İşçisi Kadınlar”

Başlıklı Araştırmanın Görüşme Soruları

A) DEMOGRAFİK SORULAR VE YERLEŞİM YERİ, GELİR İLE İLGİLİ SORULAR

- 1- Yaşınız
- 2- Medeni Durumunuz
- 3- Eğitim Durumunuz
- 4- (Evli ise) Eşinizin Mesleği, Eşinizin Eğitim Durumu
- 5- Çocuğunuz var mı? Çocuk Sayısı
- 6- Aylık toplam geliriniz ne kadar?
- 7- Hangi mahallede oturuyorsunuz?
- 8- Nerelisiniz?
- 9- Kaç yıldır Erzincan’da yaşıyorsunuz?
- 10- Eviniz size mi ait kira mı?

B) KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI İLE EV VE AİLE YAŞAMINA İLİŞKİN SORULAR

- 1- Size göre evlilik, kadının çalışmasına engel midir?
- 2- Kadınlar anne olduktan sonra çalışmalı mıdır?
- 3- Kadınlar kocası izin vermiyorsa çalışmamalı mıdır?
- 4- Ailedeki önemli kararları evde kim vermelidir?
- 5- Ev işlerinin yapılması kime aittir?
- 6- Çalışan bir kadın kazandığı geliri ne yapmalıdır?
- 7- Ev işi, çocuk bakımı kime ait?
- 8- Evde kahvaltı hazırlama, yemek pişirme faaliyetleri kime ait?
- 9- Bahçe işleri varsa kim yapar?
- 10- Evde alışverişi kim yapar?
- 11- Faturaları kim öder?
- 12- Tamir onarım işlerini kim yapar?
- 13- Eşiniz (evli ise) ya da ailenin diğer üyeleri evin hangi sorumluluklarını üstlenmiştir?
- 14- Evde sizinle birlikte yaşayan aile büyükleri var mı?
- 15- Varsa bakımları kime ait?
- 16- Çocukların ödevlerini kim takip eder ve yardımcı olur?
- 17- Evde en fazla kim çocuklar ile vakit geçirir?
- 18- Çocuklar hastalandığında doktora kim götürür?
- 19- Ev işleri ve aile sorunları çalışma performansınızı nasıl etkiler?

- 20- Çalışmadan önce evdeki konumunuz ile çalışmaya başladıktan sonraki konumunuz arasında fark var mı? Çalıştıktan sonra eşinizin size olan bakış açısı değişti mi?
- 21- Aldığınız ücreti siz mi harcarsınız? Eşinize ya da başka bir aile üyesine mi verirsiniz?
- 22- Ücretin ne kadarını kendiniz için (kişisel bakım vs..) harcarsınız?
- 23- Evdeki ücret yönetimi nasıldır?
- 24- Tatil günlerinizde neler yaparsınız?
- 25- Sizce bir kadının en önemli sorunu nedir?
- 26- Sizin bir kadın olarak en önemli sorunuz nedir?
- 27- Kadın olduğunuz için yaşadığınızı düşündüğünüz bir sorun var mı? (Ailede, sosyal çevrede, kentte vs.)

C) KADINLARIN ÇALIŞMA YAŞAMINA İLİŞKİN SORULAR

- 1- Daha önce çalıştınız mı? Hangi işte çalıştınız?
- 2- Kaç yıldır aynı işyerinde çalışıyorsunuz?
- 3- Neden bu işi tercih ettiniz?
- 4- Çalışma nedeniniz nedir?
- 5- İş arama ve bulma süreciniz nasıldı?
- 6- Haftada kaç gün çalışıyorsunuz?
- 7- Günde kaç saat çalışıyorsunuz?
- 8- İş yerinde cinsiyet ayrımcılığıyla alakalı bir sorun yaşadınız mı?
- 9- Kadın işçi olarak yaşadığınız sorunlar nelerdir?
- 10- Medeni durumunuzdan ötürü bir cinsiyet problem yaşadınız mı?
- 11- Erkek işçiden farklı olarak nasıl sorunlar ile karşı karşıyasınız?
- 12- Cinsiyetinizden dolayı aynı işi yaptığınız erkek işçilerden farklı ücret alıyor musunuz?
- 13- Çalıştığınız yerdeki iş yükünüz aynı işi yaptığınız erkek çalışanlar ile aynı mı?
- 14- Çalıştığınız iş yerinin kadın olmanız dolayısı ile size sunmuş olduğu bir imtiyaz var mı?
- 15- İş yerinde erkeklerle eşit koşullar da mı çalışıyorsunuz?
- 16- Erkek işçilerden farklı olarak nasıl sorunlar ile karşı karşıyasınız?
- 17- Çalışmayı bırakmayı düşünür müsünüz, neden?
- 18- Sizce çalışan bir kadının en önemli sorunu nedir?
- 19- Sizin çalışan bir kadın olarak en önemli sorunuz nedir?
- 20- Kadın olduğunuz için çalışma yaşamında- işyerinde yaşadığınızı düşündüğünüz bir sorun var mı?

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Nisagül Yıldız	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1. Kadınlık ve Erkekliğe Özgü Yaygın Kabullerin, Kişilerin Gündelik Pratiklerine Olan Etkisi: Kamusal Alanda Kadınlar	
2. Kadın Sorunlarının Değerlendirilmesinde Kesişimsellik Yaklaşımı	
3. Kapitalizm ve Küreselleşme Bağlamında Kadının Görünmeyen Emeği	
4. Dijital Çağda Kadın Olmak: Fırsatlar ve Zorluklar Bağlamında Toplumsallaşma	